

Monografia satului Lupești, județul Arad

Valeriu Lupuț

EDITURA CONCORDIA
2022

Evoluția demografică

1715 – 23 familii (Gh.Ciuhandu)
1720 – 6 familii (Gh.Ciuhandu)
1743 – 9 familii (Gh.Ciuhandu)
1771/1789 – 26 familii (ANU)
1828 – 62 familii (ANU)
1841 – 769 locuitori români (V.Popeangă)
1852 – 671 locuitori români (V.Popeangă)
1857 – 705/708 locuitori (recensământ)
1868 – 700 locuitori români ortodocși (V.Popeangă)
1869/1870 – 782 locuitori (recensământ)
1873 – 760 locuitori români ortodocși (V.Popeangă)
1880 – 792 locuitori (recensământ)
1890 – 915 locuitori (recensământ)
1900 – 858 locuitori (A.Roz, G.Kováč)
1910 – 884 locuitori (A.Roz, G.Kováč)
1920/1922 – 741 locuitori (S.Bulboacă, D.Sinaci)
1930 – 791 locuitori (recensământ)
1941 – 729 locuitori (recensământ)
1950 – 650 locuitori (ANA – Primăria Vărădia)
1955 – 588 locuitori (ANA – Primăria Vărădia)
1956 – 572 locuitori (recensământ)
1966 – 529 locuitori (recensământ)
1977 – 443 locuitori (recensământ)
1992 – 365 locuitori (recensământ)
2002 – 340 locuitori (recensământ)
2011 – 273 locuitori (recensământ)
2021 – 224 locuitori (recensământ)

Monografia satului **Lupești**, județul Arad

Valeriu Lupuț
2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Monografia satului Lupești, județul Arad

VALERIU LUPUȚ, Editura Concordia, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-627-195-0

Editura Concordia Arad

Tel/Fax: 0257-533143; Mobil: 0743-881063

e-mail: office@editura-concordia.ro;

stetcupetru@yahoo.com

web: www.edituraconcordia.ro

Editură înregistrată la Consiliul Național al Cercetării
Științifice din Învățământul Superior

Editor: Petru Ștețcu

Tipărit la: Tipo STAMPA S.R.L. Arad

Tel.: 0257-349004; Mobil 0743-258782

e-mail: stampasrl@yahoo.com

Concepere și culegere: Valeriu Lupuț

Corectură: Valeriu Lupuț

Procesare PDF: Valeriu Lupuț

Coperta:

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin autorilor.
Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă
fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor
legii drepturilor de autor.

VALERIU LUPUȚ

Lupești, județul Arad

- contribuții monografice -

EDITURA CONCORDIA
2022

Această carte a fost tipărită cu
sprijinul Consiliului Județean Arad
prin Biblioteca Județeană „A. D.
Xenopol” Arad

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Prima atestare documentară	8
Menționări în dicționarele istorice și administrative	14
Așezarea geografică, clima, vegetația, fauna, toponime ...	16
Hărți	24
Cadrul istoric	29
Aspecte din viața satului în secolul al XVIII-lea	34
Aspecte din viața satului în secolul al XIX-lea	53
Aspecte din viața satului în secolul al XX-lea	65
Ocupații, obiceiuri, etnografia, folclorul	96
Biserica	121
Școala	134
Anexa 1. Cuvinte în grai, regionalisme	168
Anexa 2. Castele (Várai)	171
Anexa 3. Dicționar de termeni	173
Anexa 4. Traduceri	174
Anexa 5. Decedați sau dispăruți în războaie.....	183
Anexa 6. Diverse	184
Bibliografie consultată	187

Cuvânt înainte

Monografie și cercetător, termeni pretențioși, scrierile de față sunt doar contribuții monografice ale unui fiu al satului.

Nu este o monografie după tiparul școlilor de sociologie monografică. Ar trebui o echipă cu diverși specialiști, dar așa îi zice, monografia satului Lupești.

Locuind 24 de ani în Lupești am cunoscut locuri, oameni, tradiții, obiceiuri, preocupări, trăiri. Am locuit aici din 1950 până în 1974, uneori numai în vacanțele din timpul liceului și a facultății. Am revenit apoi frecvent împreună cu familia.

Mulțumiri colaboratorilor Pavel Marcu, Achim Bugiu, Ghenuț Lupuț, surorii mele Aurelia și tuturor celor care m-au încurajat în acest demers, prieteni și foști colegi.

Este un proiect recent, demarat în urmă cu șase luni, în special despre trecut și despre rădăcini. O datorie de suflet, cunoașterea trecutului pentru perspectiva viitorului. Este un suport moral și documentar pentru fiii satului și pentru cei care doresc să cunoască aceste locuri minunate.

Am consultat anumite scrieri, documente din Arhivele Naționale Arad și arhiva școlii din Lupești (după 1918).

Lucrul în mediul informatic mi-a facilitat accesul la bibliotecile digitale și la redactarea în timp scurt a lucrării.

Aș dori ca în viitor să se afle și alții care să completeze și să dezvolte monografia de față, a satului Lupești, poate perioada de dinainte de anul 1479 și bineînțeles perioada de după anul 1975.

Dacă vremurile și vârsta îmi vor permite, este posibil să aduc completări și revizuirii acestei monografii, să dezvolt anumite secțiuni, pe baza unor noi documente sau relatări. Poate se vor face și cercetări arheologice. Această zonă de tranziție dintre Banat și Crișana, partea estică, este prea puțin cercetată.

~~~

Satul Lupești - Comuna Vărădia de Mureș, Județul Arad

Denumiri: Lupefalva, Lwpefalwa, Lupest, Lwppesth, Lupestie, Lupesty, Farkasháza, Farkasfalwa, Lupești

Prima atestare documentară: 1479

În ceea ce privește atestarea documentară, consider că cele mai relevante informații se găsesc în lucrarea *Pesty Frigyes, 1882, Krassó vármegye története. III. (Oclevéltár), Budapest - Istoria județului Caraș. III. (Arhiva documentelor)*, unde sunt prezentate documente din arhivă, în limba latină, emise în timpul lui Matei Corvin. Sunt prezentate în continuare câteva extrase. Se deduce că în 1479 Job de Gara (Job Garay) a vândut fraților Nicolao și Jacobo Banfy (Nicolae și Iacob Bánffy), pentru patru mii de florini de aur, castelele Zadya (în apropiere de Căpâlnaș) și Waradya, din Arad (în latină Comitatus Orodienensis) precum și Sarad din Timiș, împreună cu unele proprietăți aferente. Termenul opidum desemnează așezări fortificate, întărite. Unele localități pot fi identificate cu cele de acum: Lwpefalwa-Lupești, Zarwassag-Soroșag, Halalos-Hălăliș, Wama-Vinești, Pernyfalwa-Pârnești, Zawasim-Săvârșin.

În Anexe se află și încercările de traduceri a textelor integrale.

1479. april 17-én ¹⁾ - (traducere în Anexa 4.1.). Nos Mathias dei gracia Rex Hungarie Bohemio etc... ..ipse Job de Gara nostre maiestati quandam summam florenorum in proximo soluere debebit, quedam sua Castella Zadya et Waradya in Orodienſi ac Sarad in Themesiensis. Item opidum Zadya az Totales possessiones Thys Felsekapolnas

---

¹⁾ Pesty Frigyes, 1882, *Krassó vármegye története*, pp. 448-450.

Weresmarth Zygethfew Selle et Maryan in dicto Orodienſi ad dictum caſtellum Zadya pertinentes. Item ſimiliter **opidum Waradya nec non (nici nu?) poſſeſſiones** Nagkewesd Kyskewesd Zylas Dombawycza Gywlathy Thys Kapolna ſgywla Brwkan Megyesth Kakaro Banya Sileſthe Mwſa **Lwpefalwa** Wlma Chaba Polyana Zarwaſſag Felſeſekas Alſoſekas Symanocz Brathasthynatya Scłathyna Felſemwſa Halalos Wama Werthethke Wylmeſth Alſobrwma Pernyfalwa Stherkowannya Ryncſor Thysfaza Wlma- falwa Gałſa Awas Zombro Czygwł Themeſeſth Gozewmya Zawasim Ohaba et Kewes vocatas in eodem Orodienſi ad predictum Caſtellum Waradya,... **Tum vero pro quatuor Millibus florenorum auri puri veri et iuſti ponderis vendidiſſet aſcripſiſſet et perpetuaſſet. ...Datum Bude Sabbatho proximo infra octauas feſti paſce domini Anno eiuſdem Milleſimo quadringenteſimo Septuageſimo nono.** Regnorum noſtrorum Anno hungarie etc. vigeſimo ſecundo Bohemie vero decimo.

(Mátyás király 1483. évi átiratából, 342. ſz. alatt.)

1479. július 21-én ²⁾ - (traducere în Anexa 4.2.) ... Salutem et graciám, dicitur nobis in perſona Magnifici fidelis noſtri Nicolai Banfy de Lyndwa Comitſ noſtri poſoniienſis ac Egregy Jacobi Banfy fratris eiſdem carnalis, quomodo ipſi in dominium eiſdem caſtelli **oppidique Waradya** vocati ac Tributi inibi exigi ſoliti. Item poſſeſſionum Naghkewesd Kyskewesd Zylas Dombawycza Gywlathew Thywys Kapolnaſgywla Bryakay Nyegesth Kakaro Banya Sylyſthe Mwſa **Lwpefalwa (Lupești)** Wlma Chaba Polyana Zarwaſag Fewłſeſekas Alſoſekas Symanowcz Brathesth Brathasynathya Slathyna Felſemwſa Halalos Wama Werthethke Wylmeſth Alſobrwma Felſebrwma Pernyfalwa Sterkowanya Reweſor Thyzafalwa Wylleñfalwa Gałſa Awas Zombro Czypol Themeſeſth Gozawamyá Zawasyn Ohaba et Kewes vocatarum omnino

---

²⁾ Ibidem, pp. 450-453.

in Comitatu Orodienſi adiacencium ad prefatum Caſtellum oppidumque Waradya ab antiquo pertinencium Item in domynium alterius Caſtelli Oppidique Zadya appellati ac Tributi ibidem ſimiliter exigi ſoliti nec non (nici nu?)...
Datum Bude feria ſecunda infra octauas feſti ſacratiffimi Corporis Chriſti Anno domini Milieſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo nono. ... Quomodo ipſi in feſto viſitationis beate Marie Virginis proxime preterito ac alyſ diebus immediate ſequentibus ad id aptis et ſufficientibus primo ad facies preſcriptorum Caſtelli **oppidique Waradya** vocati ac Tributi inibi exigi ſoliti. Item poſſeſſionum Naghkewesd Kyskewesd Zylas Dombawycza Gywlatheſw Thywys Kapolnaſgywla Bryakan Nyegyeth Kakaro Banya Sylyſthe Mwſa **Lwpefalwa (Ma Lupeſt)** Wlma Ohaba Polyna Zarwaſagh Fellezekas Alſozekas Simanocz Bratheth Brathasynathya Zlathyna Fewlſemwſa Halalos Wama Werthethke Wylyneth Alſobrwma Fellebrwma Pernyefalwa Stherkowanya Reweſor Thyzafalwa Wyllenfalwa Gaſla Awaſ Zombro Czygwł Themeseſth Gozawymja Zawasyn Ohaba et Keweſ vocatarum omnino in Comitatu Orodienſi adiacencium ad prefatum caſtellum oppidumque Waradya ab antiquo pertinencium deinde alterius caſtelli opidique Zadya appellati ac Tributi ibidem ſimiliter exigi ſoliti nec non (nici nu?)...
 (Mátyás király 1483. évi leveléből 342. sz. alatt.)

1483. február 26-án ³⁾ - (traducere în Anexa 4.3.).
 Mathias dei gracia Rex Hungarie Memorie Commendamus tenore preſencium Significantes quibus expedit vniuerſis. Quod fidelis noster Magnificus Nicolaus Banfy de Lyndwa comes poſoniensis noſtrum veniens in conſpectum exhibuit et preſentavit nobis quadaſdam duas literas vnaſ noſtraſ ſub ſigillo noſtro minori quo in Judicys vtimur in pargameno patenter confectas quibus mediantibus Magnificus condam Job de Gara quibuſdam ſuis arduis neceſſitatibus ipſum

---

³⁾ Ibidem, pp. 458-460.

urgentem in eisdem literis nostris declaratis disponendo quedam sua castella Zadya et Waradya in Orodiensi ac Sarad in Themesiensi, Item oppidum Zadya ac Totales possessiones Thys Fewlsewkapolnas, Alsokapolnas Bogor-falwa Zwmarynfalwa Balthanagra Chernes Zalobath Kecze-falwa Alsothalmagh Felsetthalmagh Weresmarth Zygethfew Selle et Maryan in dicto Orodiensi ad dictum Castellum Zadya pertinentes, Item similiter **opidum Waradya nec non (nici nu?) possessiones** Naghkewesd Kyskewesd Zylas Dombawycza, Gywlathy Thys Kapolnasgyula Brwkan Megyesth Kakaro Banya Sylesthe Mwsa **Lwpefalwa** Wlma Chaba Polyana Zarwassag (Ma Szorosság) Felsewsekas Alsosekas Symanowcz Brathasthynathya Sclathyna Felsemwsa Halalos (Ma Halalis a Maros mellett) Wama (Ma Vinnyesty) Werthethke Wylmesth Alsobanya Pernyfalwa Stherkowanya Ryncsor Thysfaza Wlmfalwa Galsa Awas Zwmbro Czygwł Themesesth Gozewmya Zwasym Ohaba et Kewes vocatas in eodem Orodiensi ad predictum Castellum Waradya, ...*memorato Nicolao Banfy ac Jacobo similiter Banfy fratri suo carnali **pro quatuor milibus florenorum auri in perpetuum vendidisse et ascripsisse dinoscitur.*** Tenorum infrascriptorum, supplicans maiestati nostro idem Nicolaus Banfy suo ac dicti fratris sui nominibus, vt easdem literas ratas gratas et acceptas habere literisque nostris sub nostro sigillo maiori privilegialiter emanante de verbo ad verbum inseri et inscribi faceremus, premissisque vendicioni ascripcioni et perpetuacioni nostrum.

(Lásd Mátyás király 1479. évi levelét 337. sz. alatt.)

Alterarum vero videlicet dicti capituli Tenor est.

(Lásd az aradi káptalan 1479. évi jelentését 338. sz. alatt.)

... *Datum in Thata feria quarta proxima ante dominicam Oculj. Anno domini Millesimo quadringentesimo octogesimo tercio* Regnorum nostrorum Hungarie etc. Anno vigesimo sexto, Bohemie vero quarto decimo.

Informații privind atestarea documentară se află și în lucrarea Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, Arad, 1892 - *Istoria obiceurilor arădene și a orașului regal liber Arad*.

III. ARADI MEZŐVÁROSOK ⁴⁾

Váradja, s mai Tótvárad, vár (I. ott), a XV. század elején még királyi falu (Dl. 11939-1427), majd mezőváros (Dl. 18199-1479) és egy tekintélyes uradalom feje, melyhez 46 falu tartozott (Csánki, I. 763). Földesurai: a király, - 1427-1479. a Garayak, azontúl a Bánffyak. A XVI. század végén még népes városnak mondják (Istvánfi, Hist., 29, könyv), pedig élénk részt vett a hadimozgalmakban. *Város a Maros jobbpartján feküdt*.

Traducere. III. ORAȘELE COMITATULUI ARAD

Váradja, Tótvárad de azi, castel (I.ott), secolul XV. La începutul secolului era încă sat regal (Dl. 11939-1427), apoi oraș-târg (Dl. 18199-1479) și capul unui prestigios conac, căruia îi aparțineau 46 de sate (Csánki, I. 763). Domni ai pământului: regele, Garay 1427-1479 apoi Bánffy. Secolul XVI. La sfârșitul secolului, încă se spune că este un oraș populat (Istvánfi, Hist., 29), deși a participat activ la mișcările războinice. Orașul se întindea pe malul drept al Mureșului.

XIV. **Aradvármegye helységei** ⁵⁾ - (trad. în Anexa 4.4.)

Ugyanazon területen, melyen ma 122 helység áll, a középkori Arad-vármegyében (A mai Aradban 271 heltség van) 437 falu és nagy-pusztá, 2 város és 12 mezőváros, összesen tehát 451 helység sorakozott egymás mellé. Talán nem állott valamennyi egy és ugyanazon időben, de számuk mindenesetre 300-400 közt ingadozott; így a Hunyadiak korában (Csánki, I. 760-782) 9 vár, 10 város és 382 helység feküdt Aradban. Az is igaz, hogy a határszéleken fekvő helységeket, felváltva, hol egyik, hol másik megyéhez számították; de ez öszszegen akkor sem tapasztalunk

---

⁴⁾ Márki Sándor, 1892, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, p. 185.

⁵⁾ Ibidem, p. 190.

lényeges változást, ha az ily bizonytalan helységek számát 30-40-re tesszük, mert, az oklevelek pontatlan jelzése miatt, némely aradi helységet viszont talán más szomszéd vármegye javára írtunk.

Valószínű ülönben, hogy mindamellet az egész vármegyének nem volt több lakosa, mint ma az egyetlen Arad városának; a falvak néha csak 5-6 házból állottak s 50 lakónál többet egy falura, 500-nál többet egy mezővárosra, s 5000-nél többet egy városra alig számíthatunk. Így az egész területen mintegy 40,000-50,000 ember élt; körülbelül 1/8-a a mostani népességnek. Ily kicsinyek lévén, nemcsak a Maros vonala mellett az éjszaknyugati sík s a délnyugati dombos vidéken, hanem még keleten, a Makra és Hegyes gerinczéről lerohanó kis oldalvölgyekben is egymást érhatték a falvak és telepek. Bíró és tanács állt a nagyobb helységekélén; az apróbbakat azonban alkalmasint azon uradalomból igazgatták, a melyhez épen be voltak osztva.

Aradvármegye mellékelt középkori térképén feltüntetni ügykeztem a főbb helyeket, a melyeknek fekvését teljesen, vagy hozzávetőleg megállapíthattam; a birtokviszonyokat pedig a családok történetében ösmertetem. Ehhez képest itt csupán a falvak betűrendes felsorolására szorítkozom.

Din aceeași sursă „...Lupefalva, a mai Lupeșt, Tót-Váradtól é-ra; 1510. tényleg már Lupeștnek (Lwpeșth) írva. 1479-1510. A váradjai uradalomban...” ⁶⁾ (... **Lupefalva, actual Lupeșt, din Tót-Várad; 1510. într-adevăr deja scris Lupeșt (Lwpeșth). 1479-1510. Domeniul Vărădiei...**)

Același autor „...1.Radna - Ulma (Wlma) 1479 a váradjai uradalomban, Lupeșt és Ohaba közt. Ulmafalva a Galsai völgyben, Galsa közelében, 1479-1483, szintén a váradjai uradalomban...” ⁷⁾ (*1.Radna - Ulma (Wlma) 1479 în domeniul Vărădiei, între **Lupeșt** și Ohaba. Ulmafalva în Valea Galsei, lângă Galsa, 1479-1483, tot în domeniul Vărădiei...*). Obs.: harta H6 indică Ulmafalva pe valea Runcșor-Pârnești, corect ar fi pe valea Troaș unde este Galsa.

⁶⁾ Ibidem, p. 209.

⁷⁾ Ibidem, p. 218

Menționări în dicționarele istorice și administrative

Coriolan Suciu, 1967, Dicționar istoric al localităților din Transilvania – vol.I, literele A-N

Lupeșt, Lupeștie v. Lupești

Lupești, u. Lupeșt, Farkashaza, r. Lipova, R. Banat.

1479 Lwpefalwa (Csánki I 763), 1510 Lwpesth (Márki II-1 209), 1743 Lupeștie (Ciuhandu 35),

1828, 1851 Lupeșt (Nagy Iván 30; Elek Fényes 51), 1913 Farkashaza (S. Gyula III, 128) ⁸⁾.

Alexandru Roz, Kovách Géza, 1997, Dicționarul istoric al localităților din Județul Arad

LUPEȘTI, Lupefalwa, Farkasháza

1479. Prima mențiune documentară: Lwpefalwa, dom. Vărădiei, David Prodan, Iobăgia XVI. 24, Pesty Frigyes, Krassó, III. 49 Cs. I. 775 M.S. 209.

1483. Pesty Frigyes, Krassó, III. 458.

1506, 1510, Lwpppesth, Farkasfalwa, Pataki József, 134, 145.

1715, 1720. 83, resp. 6 fam. Acsády Ignák. (?)

1743. 9 fam. Gh. Ciuhandu, 7-8.

1771/1786. 26 fam. ANU. A. G. 3688.

1784. David Prodan, Horea, I. 319.

1823/1824. Șc. Rom. V.Popeangă, II. 35.

1828. 62 fam. ANU. Conscr.

1851. 442 loc. Fényes Elek, III.51.

1913. Farkashaza, Somogyi Gyula, 51.

Evoluția demografică (loc. M. St. Közl);

1857-705, 1869-782, 1880-792, 1890-915, 1900-858, 1910-884, 1922-741 ⁹⁾

Szabó Attila, 2003, Dicționarul istoric și administrativ al localităților din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș

Lupești # Vărădia de Mureș (Arad); Farkasháza;

---

⁸⁾ Coriolan Suciu, 1967, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol.I, p. 369.

⁹⁾ Alexandru Roz, Kovách Géza, 1997, *Dicționarul istoric al localităților din Județul Arad*, p. 149.

1479 Lwpefalwa (Pesty, Krassó III. 49);
1506, 1510 Lwppesth, Farkasfalwa (IstArad 149);
1743 Lupeştie (C. Suciú, I. 369);
1808 pag. Lupeştý (Lipszky);
1839, 1851 Lupeşt (Fényes Elek 1839, ≈ 1851);
1858, 1863 Lupeştý;
1873, 1877 Lupeşt;
1882 Lupeşt, Lupeştý;
1893, 1900 Lupeşt (Hnt. 1858, 1863, 1873, 1877, 1882, 1893; Népsz. 1900);
1909 Lupeşti, Lupeşt (Dicţionar 1909);
1910, 1913 Farkasháza (Népsz. 1910; Hnt. 1913) ;
1921 Lupeşti, Farkasháza (Dicţionar 1921);
1925, 1956 Lupeşti (Leg. 95/1925: IAL)

✪ **Arad** vm.;

1785-1790 VII. Nagyváradi ker. Arad vm.;

1839 Arad vm.;

1849-1850 Nagyváradi főbiztossági keület-district de înaltă securitate;

1851-1853 Nagyváradi kormánykerület–district governamental;

1854-1860 Nagyváradi helytartósági osztály–departament raional;

1849-1860 Arad vm.;

1858 Radnai j .;

1863 Arad vm. Aradi j.;

1873, 1877 Arad vm. Soborsini j.;

1880-1900 Arad vm., Radnai j .;

1910-1919 Arad vm. Máriaradnai j.;

1919-1932 jud. Arad, pls. Radna;

1941 jud. Arad, pls. Săvârşin;

1950-1952 RAR r. Lipova;

1952-1960 RTIM r. Lipova;

1960-1968 RBT r. Lipova ¹⁰⁾.

---

¹⁰⁾ Szabó Attila, 2003, *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára*, <https://www.arcanum.com/ro/online.../lupesti/-DA5/...>, 22 iunie 2022

Așezarea geografică, clima, vegetația, fauna, toponime

Satul **Lupești** este situat pe partea sudică a Munților Zarandului, la 13 km de Vărădia de Mureș și 10 km de Stejar (Soroșag), localități situate pe partea dreaptă a Mureșului. Spre vest sunt satele Baia și Slatina de Mureș iar spre est este satul Pârnești care face legătura cu Săvârșin. Peste munți sunt localitățile Mădrigești, Gurahonț.

Latitudine: 46° 4' 10" N; Longitudine: 22° 13' 08" E, 174 m altitudine (în depresiune), 273 locuitori în 2011, cod poștal 317383, din DN7 (E68) la Stejar, pe DC72. Intersecția este la mijlocul distanței dintre Arad și Deva, 77 km de Arad și 77 km de Deva.

Din vale, Valea Stejar (Valea Lupești), dealurile urcă de la 174m, la Măgura Serii 588m, la vest pe Valea Julița (Valea Slatina) la Vârful Drocea 837m, la est pe Valea Vinești (Valea Stârcoane) la Vârful Țapu 802m sau pe Valea Troaș la Vârful Husu 798m.

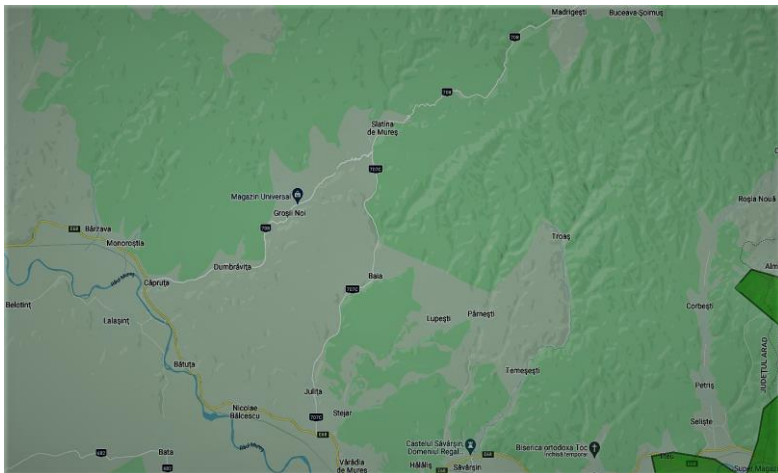
Clima: temperaturi medii anuale de 9°-10°, vara 18°-20°, iarna 1°-(-2°) Celsius, climat submediteranean, văi umbrite, precipitații de 800 mm/an – 1000 mm/an.

Soluri: argiloiluviale cenușii (pe văi/dealuri) și spodosoluviale brun-roșcate (lângă pădurile de foioase), toate cu fertilitate naturală slabă.

Vegetația. Specii de **lemn:** gorun (goron), cer, carpen, fag, salcâm (argat), frasin, paltin, jugastru, tei, ulm, mesteacăn, cireș sălbatic, scoruș, nuc, păr/măr pădureț, pin, molid, larice, dud, plop, anin. **Arbuști:** corn, ienuș (finior), alun, răchită, salcie, soc, lemn câinesc, măceș, păducel, porumbar, liliac (iorgovan), mur.

n.e. Óhitü lak., kis fatemplommal, szilvásokkal. Határa 2700 hold, mellybő 175 h. szántóföld; a többi hegyes erdőség. Birja özv. *Kaszonyi Aloisia assz*” ¹¹⁾.

(Traducere. **Lupest**, sat oláh, județul Arad, în zonă foarte împădurită, deluroasă, așezat pe munte, la 2 mfl. (2 mile terestre=3,22 km) de Tótvárad (Vărădia), 442 n.e.(greco-neuniți). Așezare de modă veche, cu o mică biserică din lemn și pruniște. Limita sa este de 2700 de iugăre (1559 ha; 1 hold/iugăr=0,5775 ha), din care 175 h. teren arabil; cealaltă este pădure de munte. Cedată văduvei „doamna de pământ” *Aloisia Kaszonyi*.)

Dan Demșea scrie: „prin anii 1855-1859 atât intravilanul cât și extravilanul sătesc au trecut în proprietatea deplină a localnicilor, prin despăgubirea moșieresei de către statul austriac” ¹²⁾.

*Pesty Frigyes, 1864, Culegere de toponime 1864–1865
Ținutul Secuiesc și regiunea sa*

VI. Satul Lupești

Între acești munți estici și în văi sunt sate cu clădiri din lemn, case acoperite cu paie de fân, sunt 128 de case. Toți oamenii lui sunt blânzi, buni moral, ei preferă o viață nomadă decât una civilizată. Siguranța vieții și a proprietății merită respect, moralitate, practică viața liberă, la poliție nu apar încălcări. Satul are o școală populară și este vizitată de 54 de copii. Dascălul lor este român care predă ucenicilor scris, citit și numărat. De îndată ce acești ani de școală se termină, ajungând imediat la viața nomadă, cunoștințele obținute se epuizează, mai târziu nu știu nimic despre acestea. Ortodocșii (greco-neuniți) au o biserică, o biserică de lemn pe dealul din afara satului. În aceasta ei ascultă slujbele religioase ale unui preot. În sat locuiesc și familii

---

¹¹⁾ Elek Fényes, 1851, *Magyarország geographiá szótára, vol III*, pp. 51-52.

¹²⁾ Dan Demșea, 2011, *Date genealogice și istorico-documentare referitoare la familia învățătorului și preotului Ioan Silviu Tomuția din Lupești-Arad, (1889-1971)*, p. 120.

de **moți** care s-au mutat de câțiva ani din Transilvania, care sunt rezidenți, locuiesc separat în case de lemn și fac ustensile de lemn. Toată populația este formată din 670 suflete.

La marginile localității Lupești există zone cu următoarele denumiri/toponime:

1. Râul care curge prin sat, duce 5 mori mici, mai degrabă râșnițe.
2. Dîmpu Bisericii (Biserica din deal), loc de pășunat și de creștere a cerealelor, pământ slab.
3. Dîmpu Medrești, cultivat cu cereale.
4. Lăzulești (Lazuletsi), cultivat cu cereale.
5. Măgurișca (Maguriska), cultivat cu de cereale
6. Valea Brătească, loc muntos de cultivare a cerealelor.
7. Druja Pîrnească (Druzsa Perneaska), loc muntos de cultivare a cerealelor, proprietate comună a locuitorilor și a domnului de pământ.
8. Druja Lupească (Druzsa Lupeaska), ca la pct. 7, muntos.
9. Gruniu Crișului (Körös hegy), folosit în comun de locuitori și de domnul de pământ, cereale.
10. Petroșaua (Petrosza), muntos, teren comun al satului și al domnului de pământ, cereale.
11. Priporu Mare, muntos, loc al satului de cultivare a cerealelor.
12. Balica (Bálíka), muntos, moșie de cereale a domnului de pământ.
13. Gruniu Secașului, muntos, pădure a domnului de pământ, cu copaci amestecați.
14. Gruniu Ferecii, pădure a domnului de pământ, cu copaci amestecați.
15. Ogașul, muntos, pădure a domnului de pământ, cu copaci amestecați.
16. Măgura Nogeii, pădure a domnului de pământ și loc de cultivare a cerealelor locuitorilor.
17. Valea lui Indrei, muntos, pădure a domnului de pământ, pădure de fag.
18. Gruniu Lung, este un loc de cereale pentru locuitori și o pădure a domnului de pământ.

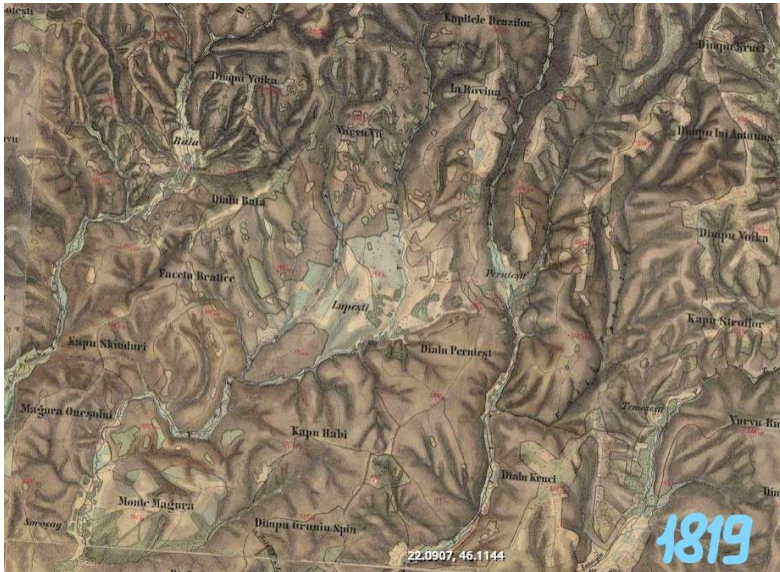
19. Măgura Serii, muntos înalt, numit după strămoșul primei familii de români așezate numită Sere. Partea domnului de de pământ este acoperită de pădure, populația are un loc pentru producerea de cereale, deci este comună.
20. La Corni, aici sunt mulți corni și pădure de stejar, proprietate a domnului de pământ.
21. Valea Mușii, munte-vale, a domnului de pământ, vegetație de fag.
22. Dealu Sîrbilor (Szerbek hegye) este înscris în cartea funciară la hotarul Baia, taxele locuitorilor din Lupeșty, se duc în fondul Baia. Aici este și o pădure, la care are dreptul și domnul de pământ.
23. Valea Sîrbilor (Szerbek völgye), este o pădure a domnului de pământ, dar aici se află și pământul locuitorilor, o pădure mixtă de stejar și fag.
24. Priporu, al comunității.
25. Dealu de Baka, al comunității.
26. La Scaune (La Szkáune), al comunității.
27. Gruniu Radu, al comunității.
28. Gura văii Brătești (Gura voi bratestyi), al comunității.
29. Părău Ciumpezului (Parou Csumpezanului), al comunității.
30. Cupini (Kupini), al comunității.
31. Măgura, pădure a domnului de pământ.
32. Habă (Hoba), pădure a domnului de pământ. La numerele 24-32 este relief muntos ¹³⁾.

---

¹³⁾ Pesty Frigyes, 1864, *Helynégyűjteménye 1864–1865 székelyföld és térsége*, p. 422. (Pagină în limba maghiară primită de la Karoly Fekete)

Somogyi Gyula, 1913, Descrierea orașului Arad și a localităților județului Arad – preia informațiile din Pesty Frigyes - Culegere de toponime 1864–1865.

50. Casa lupului. (Lupest.) Mai jos de Maria-Radna. Suprafața 4407 cat.(iugăre) Locuitori în număr de 884 (în 1910). Comunitate română pură. Delimitat de Pernyefalva (Pârnești), Torjás (Troaș), Vám (Vinești), Szarvaság (Soroșag), Gyulató (Julița). Pământ slab, pietros. Locuitorii

Harta - H2 - (1819-1869)

se ocupă cu prelucrarea și producerea de fructe.

Comunitatea este împrăștiată printre munții estici, peste tot în casele acoperite cu paie de fân.

Ulițe: Ulița Valea, Ulița Săraci (Săracilor), Ulița Horcieși (Horgiești), Ulița Moci (Moților). Oamenii sunt lăudați pentru blândețe (Pesty), sunt nomazi de bună moralitate. Ei (moții) care locuiesc aici sunt coloniști, se ocupă de confecționarea ustensilelor de lemn.

Denumiri topografice:

1. Valea Lupească (pârâu);
2. Dâmpul Bisericii (Biserică veche);
3. Dâmpul Medresci (deal pentru cereale);

4. Laculeți (Lăzulești) - loc pentru cultura cerealelor;
  5. Magnisca (loc pentru cultura cerealelor);
  6. Valea Brătească;
  7. Druja Pârneasă;
  8. Druja Lupească;
  9. Gruniu Crișului (közös hegy);
  10. Petrosa (Petroșaua) -muntos;
  11. Priporu mare (muntos);
  12. Balica (muntos) - locuri de cultivare a cerealelor;
  13. Gruniu Secășului;
  14. Gruniu Ferecii;
  15. Ogașul (muntos);
  16. Magura Nogu;
  17. Valea lui Indrei;
  18. Gruniu lung (păduri, zone împădurite);
  19. Măgura Serii (înalt, numit după un bărbat drept pe nume Szere, care a fost primul colonist);
  20. La Comi (corni, pădure de stejar);
  21. Valea nucii (Mușii) - munte-vale, pădure de fag;
  22. Dealul Sîrbilor (szerbek hegye);
  23. Valea Sîrbilor (valea sârbească, pădure de fag);
  24. Pripona (Pripor);
  25. Dealul de Baca;
  26. La Sicanne (La Scaune);
  27. Gruniu Radu;
  28. Gura voi bratești (Gura văii Brătești);
  29. Paron Ciunperanului (Părău Ciumpezului);
  30. Cupini.
- În comunitate mulți poartă numele după lupi (Lupp=lup) ¹⁴.

*În 1510 Lupesthet a fost dat lui Gyorgy din Brandenburg.
Cedat lui Ujabban Kaszonyi Andras (vezi Cadrul istoric).*

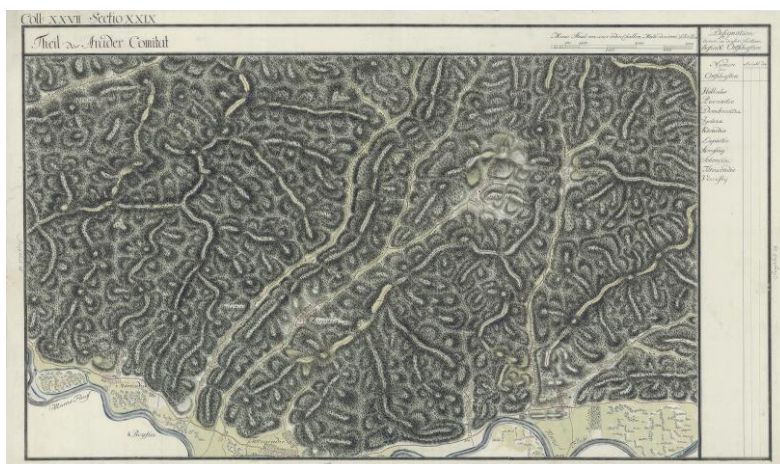
---

¹⁴ Somogyi Gyula, 1913, *Arad sz. kir. város és Aradvarmegye községeknek leirása*, p. 128.

Hărți

1. **Ridicarea topografică iozefină** - denumită și „*Prima ridicare topografică*”) - Lupeștie, Lupești, Farkasháza. (Magyarország (1782-1785) – Első katonay felmérés);
2. Magyar Királyság (1819-1869) – Második katonay felmérés - „*A doua ridicare topografică*”; search cu Lupeștie, pe hartă este Lupești, apar clădirile La Moți, Dialu Pernieșt, La Rovina, Kapitele Drazilor, Dialu Tzapu;
3. Habsburg Birodalom (1869-1887) – Harmadik katonay felmérés - „*A treia ridicare topografică*”; (pe hartă apare Lupest/Lupesty Pf. scara 1:75000/1:25000);
4. Magyarország felekezeti térképe Vallások – 1910 körül (Farkasháza, harta etnică, se văd hotarele și satele vecine);
5. Magyarország általános térképe (foktérkép)–1910 körül (Lupest, harta fizică cu denumirile dealurilor ¹⁵).

6. Aradvármegye a középkoban. Tervezte Dr. Márki Sándor . Rajzolta Homolka József. -1892 (Județul Arad in Evul Mediu. Proiectată de Dr. Sándor Márki. Desenată de József Homolka.) ¹⁶

Harta - H1 - (1782-1785)

¹⁵ <https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/...> (click More maps, Lupeștie - Search) – 22 iunie 2022

¹⁶ <https://digital.bibliotecaarad.ro/s/monografii/item/150695-22.06.2022>

Harta - H1 - (1782-1785); secțiune

H6 – 1892

Din informații orale, amintite și de Dan Demșea , preluate de la preotul Ioan Tomuția, se vorbește despre o posibilă vatră veche de locuire în preajma morii de apă de pe culmea „Drujii” ¹⁷⁾. Completez această informație, tot din surse

¹⁷⁾ Idem, Dan Demșea, 2011, p. 118.

orale, moara posibil să fi fost la *Vadul Drujii*, unde se varsă Valea Drujii în valea Lupești (râul Stejar) iar vatra veche a satului pe *Dîmpul Medresc*, din apropiere. Aici există și un loc numit *La Ciorgău*, unde este un izvor. Mă refer așadar la o perioadă de dinainte de 1479, prin urmare înainte de prima atestare documentară.

Tot în baza unor informații orale, părintele Pavel, fost profesor la Seminarul Teologic Ortodox din Caransebeș, ajunge la concluzia că în partea de sud a satului actual ar fi existat o biserică de rit greco-catolic, în apropierea de *Dealul Mogoș*, la confluența a două văi (Lupești-Brăteasca). Aici se află și un loc pentru fânaș, numit „Grădina lui papa”¹⁸⁾.

Analizând harta H6, acest loc ar trebui să fie cel denumit *Simanócz* (Symanocz, Symanowcz), denumire care apare și în documentele din 1479 prezentate în subcapitolul atestare documentară. Dacă e vorba despre o biserică greco-catolică, atunci probabil că a fost construită după anul 1700 și înainte de 1800, poate chiar după anul 1800.

Revenind la harta H6, voi face mai multe observații privind locurile de pe valea Lupești.

- majoritatea acestor locuri se regăsesc, după denumire, în subcapitolul atestare documentară din 1479 (Pesty Frigyes), având multe transcrieri după original, denumirile pot diferi de la un document la altul;

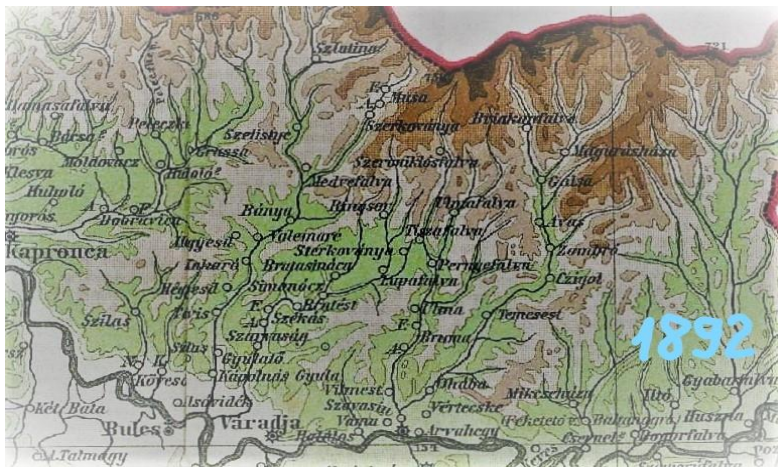
- nu toate corespund cu locurile actuale, conform denumirilor și poziția pe hartă, am îndoieli cu privire la corectitudinea mai multor informații publicate de Márki Sándor;

- aceste locuri nu au fost toate locuite, cele mai multe au fost predii (terenuri folosite ca fânețe, pășuni, ferme) dar puteau avea construcții tip sălaș; însă cele a căror denumiri se termină în sufixul „falva” (sat), sau „háza” (casă) posibil să fi fost locuite, chiar dacă acum sunt dispărute .

---

¹⁸⁾ Pavel Marcu, 1975, *Monografia satului Lupești*, p.7.

H6 – 1892; secțiune

Astfel:

- imediat după *Szarwaság* (Zarvawasag, Szorosság), la 2-3 km, sunt locurile *Alsoszékás* (also=de jos) și *Felsesékás* (felse=de sus), arată a fi cam pe unde este Podul Dobrei actual, sau după pod mai sus;
- *Bratést* (Brathesth), pe această hartă apare mai jos de confluența celor două văi (Lupești-Brăteasca), la dealul Dobrei, aproape de al doilea pod peste vale, probabil că este o eroare, ar trebui să fie pe valea Brătească;
- *Simanócz* (Symanocz, Symanowcz), loc menționat anterior, la bifurcația văii, unde a fost un depozit de lemne și o linie ferată îngustă;
- *Bratasináca* (Brathasynathya), pe valea Brătească, la aproximativ 1,5 km de Simanocz;
- *Lupafalva* (Lwpefalwa, Lupest), Lupești – satul actual;
- *Ringsor* (Ryncsor, Rewesor), loc poziționat sus pe valea Lupești, la 4-5 km de satul actual, probabil că este din nou o eroare, există valea Runcșor la Pârnești;
- *Stérkoványa* (Stherkowannya), cu toate că pe hartă apare ca și cum ar fi la Lupești, undeva pe păraul Secășel, probabil că este pe valea Stârcoane, puțin mai sus de Pârnești;
- *Tiszafalva* (Thyzafalwa), după cum este poziționarea pe hartă, coincide cu locul actual numit La Șarba, unde este un izvor, pe partea dinspre Pârnești, la intrare pe valea

Stârcoane, posibil sat vechi, probabil că este poziționat eronat, ar trebui să fie la Troaș unde este valea Tisa, mai sus de valea Runcșor de la Pârnești;

- *Ulmafalva* (Wlmafalva, Wyllenfalwa), la Pârnești pe valea Runcșor, alte indicii duc spre valea Troaș, posibil sat vechi;

- *Szerwáklósfalva*, nu apare în nici un document pe care l-am consultat, arată a fi undeva sus la stânga de valea Stârcoane, după capetele Drujii, poate Hutlăul de acum, posibil sat vechi, din informațiile orale, se știe că la Hutlău a fost o bisericuță;

- *Musa* (Mwsa, Felsemwsa), pe valea Mușa, de acum, mai jos pe valea Slatina ar trebui să fie Slathyna, dar sunt nume necunoscute, *Szerkoványa* și *Medvefalva*.

Cadrul istoric

Pentru Lupești, localitățile cele mai apropiate, în care a fost integrată uneori din punct de vedere administrativ sau confesional, sunt Vărădia de Mureș și Săvârșin, apoi Radna, Lipova, Arad.

În cronologia următoare informațiile sunt preluate în principal din ¹⁹⁾, din ²⁰⁾ sau din ²¹⁾.

Vărădia de Mureș – prima atestare documentară: **1369**, sub numele de *Waradya* (**1342?**-vezi Obs.). **1479** - este menționat *Waradya castellum*, are statutul de oppidum, centru al unui mare domeniu feudal care cuprindea zeci de localități (46 de sate) pe Valea Mureșului. Târgul Vărădia este consemnat documentar și în anii 1483, 1496, 1506, 1546. **1479** – castelul este vândut familiei Bánffy ²²⁾.

1510 – prin căsătoria văduvei lui Ioan Corvin, proprietatea cetății trece asupra ducelui de Brandenburg împreună cu toată averea huniazilor. (În 1510 **Lupesthet** a fost dat lui Gyorgy din Brandenburg cedat lui Ujabban Kaszonyi Andras) ²³⁾.

1527–cetățile Lipova și Șoimoș trec în proprietatea lui Ioan Zápolya. După Bătălia de la Mohács din 1526, eveniment care a însemnat desființarea Regatului Ungar și transformarea Ungariei în pașalâc; Vărădia de Mureș a fost punctul maxim de înaintare și de cucerire otoman pe Valea Mureșului.

1551-1596 – se regăsește sub denumirea Tothvaradja.

1552 - turcii cuceresc Tothvaradja după ce în 1550

---

¹⁹⁾ Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, 2021, *Dicționarul istoric al localităților din Județul Arad III. Comunele Județului Arad*, pp. 333-336.

²⁰⁾ *Defileul Mureșului Inferior - Album de prezentare, 2012 (II.3. Vărădia de Mureș)*, UVVG Arad, pp. 31-32.

²¹⁾ Victor Bleahu, 2011, *Monografia orașului Lipova*, p. 47-50.

²²⁾ Idem, Pesty Frigyes, 1882, pp. 448-449.

²³⁾ Idem, Somogyi Gyula, 1913, p. 128.

cuceriseră cetatea Lipova.

1590 - aici găsim o garnizoană otomană.

1594 - sub Sigismund Báthory cetatea este reocupată de creștini până în toamnă când se reinstalează garnizoana turcă.

1595 – 13 august, Tóth Váraggya este cucerită pentru un mai lung interval de timp de oștile Principatului Transilvaniei și a devenit parte a acestui principat.

1602, iunie - principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, i-a dăruit lui *Andrei Barcsai*, consilier princiar și ban al Lugojului și Caransebeșului, întregul târg Vărădia de Mureș, cu casa și curtea nobiliară de acolo, precum și moșiile Ohaba Română, Bratest, **Lupești**, Stejar, Poiana, Arginyeat, Găvoșdia Mare și Găvoșdia Mică, Julița, Birkan, Negyest, Ssakaro, Baia, Seliște, Slatina de Mureș, Musa, Hălăliș, Vaim, Vartoksa, Vicnese, Also Bruma, Felső Bruma, Pârnești, Reuzor, Tisa, Zimbral, Gedzese, Sărăzani, Ohaba Lungă, Cuiăș, Temerești, Szemrkonya, Troiaș și prediile Ulmi, Zadas, Kis Gyivala și Dumbrăvița, toate aflate în districtul românesc Vărădia de Mureș și comitatul Arad, până atunci stăpânite de cetatea și garnizoana de la Lipova.

1608 - într-un document din august, emis de Gabriel Bathory, principele Transilvaniei, este menționat *Mihai Bodony*, arendaș al Cămării de sare din Turda, al portului Vărădia de Mureș și al tricesimei de la Lipova.

1616 (1615?) - Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei cedează turcilor cetățile Lipova, Vărădia de Mureș (stăpânită de cetatea și garnizoana de la Lipova), Șoimoș, Arad (vechea cetate, aproape de actualul pod Traian, pe locul fabricii de textile TEBA), păstrând în schimb cetatea Ineu.

1658 - cetatea și satul Vărădia de Mureș au reintrat sub administrație otomană, în sangeacul Lipovei.

1668 cca. – Evlia Celebi vizitează cetatea și așezarea: „...am ajuns la cetatea Vărădia. Și aceasta este o palancă solidă, de formă mai lunguiată decât un pătrat și se află așezată pe o colină înaltă de pe malul râului Mureș, în sangeacul Lipovei. În ea se găsesc o sută cincizeci de case,

un dizdar și șaptezeci de neferi (arnăuți, poterași). Chiar în mijlocul acestei cetăți bine întărite se află un turn de piatră. Acolo stă dizdarul; tot acolo se găsesc și toate munițiile. În aceste două cetăți (și Vefraș – neidentificată) nu există bazar și târguri, dar sunt multe vieți.”

1687 - Vărădia de Mureș a fost atacată de o bandă de tâlhari, Ibrahim pașa, beilerbeiu Timișoarei bănuindu-l chiar pe principele Transilvaniei, *Mihai Apafi I*, ca fiind unul dintre instigatori.

1690-1700 - Vărădia este centrul unui district cu 9 sate: Pojoga, Sălciua, Căpâlnaș, Fundata, Țela, Bata, Lalașinți, „Szvinyovecz” (neidentificată), Chelmac.

1699, 26 ianuarie - prin Tratatul de pace de la Karlowitz (Voivodina) – Imperiul Otoman renunță la vasalitatea Transilvaniei și este transferată Casei de Habsburg, astfel stăpânirea austriacă se întinde până la Mureș. Lipova rămâne sub dominația turcească până în 21 iulie 1718, la Tratatul de pace de la Passarowitz (Pojarevăț).

1702 – Vărădia de Mureș devine centru grăniceresc, cu 150 de soldați.

1703-1710 – în timpul răscoalei Curuților condusă de Francisc Rákóczi al II-lea din Regatul Ungar împotriva regimului Habsburgic, cetatea este asediată.

1709 – castelul (cetatea) este părăsit, apoi demolat (pe teren sunt vizibile urme de șanțuri).

1715 – are 54 de familii; 1743 – 25 de familii; 1771 – 53 de familii;

1828 – 119 familii ... 1922 – 1206 familii.

Numărătoarea din **1564** a găsit în comitatele Arad și Zărand 2144 porți, ceea ce ar corespunde, fără nobili, la 55000 de suflete; până când la **1696** s-au găsit numai 80 porți, adică o populație de 1800-2000 de suflete ²⁴).

Uluitoarea scădere a populației, provocată de invazii

---

²⁴ Dr. Gaal Jenő, 1898, *Arad közigazdasági, közigazgatási és közművelődési állapottának leírása*, p.19.

(tătaro-mongolă din 1241), războaie (din 1552 până în 1688) și epidemii, ne arată cum în vechime puteau să rămână regiuni întregi multă vreme aproape nelocuite. În câmpie, la loc deschis, omul a trăit veșnic cu frica în sân, surprins ușor, el a putut fi înconjurat și exterminat. Nu tot așa se prezintă situația în munte, unde numai la câțiva pași dușmanul te pierde din ochi. Aici, și în ultimele clipe omul își poate strângui avutul sumar, chiar și vitele, cu care să se ascundă în labirintul văilor până ce trece primejdia, ca apoi imediat să se întoarcă la vatra părăsită. În regiunea noastră de munte, deci, depopularea silnică și nici epidemiile, dată fiind izolarea, n-au putut să producă ravagii prea mari, așezările de aici rămânând și statornice. Pentru ultimele patru veacuri această aserțiune este sprijinită și de dovezi istorice, satele de șes fiind adeseori pomenite ca pustii. Dar viețuirea în munte are și dezavantaje. Pământurile de hrană fiind mai puține și mai sărace, traiul e nespus mai greu decât la câmpie, muntele neputând suporta un prea mare spor de viață. Și atunci munteanul alungat de foame a coborât spre câmpie după țărini mai largi și mai fertile. Astfel, veacuri de-a rândul, ținutul Zarandului a fost rezervorul uman din care s-a populat permanent Câmpia Crișană sau Valea Mureșului ²⁵).

În urma răscoalei condusă de Gheorghe Doja din **1514**, Dieta din același an condamnă întreaga iobăgie la servitute veșnică. Iobagul nu mai are dreptul să se strămute de pe o moșie pe alta. Este obligat să facă un număr de zile de clacă pe moșia nobilului, să dea dijme și altele. Omul legat de domeniul stăpânului său, e legat de sat, de comunitatea lui, de dreptul lui de proprietate în această comunitate, de sesia lui, de pământul său (indiviz sau individual). Domeniul feudal se transformă în unitate economică însăși producătoare. Stăpânul simte și el nevoia unui pământ de cultură propriu, asemănător cu al iobagului. De aceea el separă o proprietate individuală în cadrul moșiei feudale, a unui

---

²⁵ Traian Mager, 2017, *Ținutul Hălmaგიului (monografie)*, pp.36-37.

pământ de cultură distinct de cel iobănesc numit pământ alodial. Pământul alodial se separă din pământul comun sătesc în dauna acestuia. Pământul alodial este complet scutit de sarcini, iar cel iobănesc purtător al tuturor sarcinilor senioriale și publice deopotrivă. Jelerul însă este liber căci el nu are proprietate ²⁶⁾.

Obs. *W. Kovács András - Voievozii Transilvaniei în perioada 1344–1359* (p. 10,17.)

Voievodul Ștefan Lackfi a decedat în 1353; după el, cu o scurtă întrerupere, demnitatea de voievod va fi deținută de alți cinci membri ai familiei Lackfi. Primul din această „linie voievodală”, Andrei (fiul lui Lack), a fost voievod al Transilvaniei și comite de Arad în perioada 1356–1359). Soția lui Andrei Lackfi a fost Elisabeta Némethi. Posesiunile primite de către Andrei și frații săi, cu ocazia partajului din 1342, au fost: **Vărădia de Mureș, Hălăliș, Ztayhaza, Stanhaza** (localități dispărute, lângă Vărădia de Mureș), Găvoșdia, Covășinț, Panatu Nou, Baranchukhaza (localitate dispărută, lângă Panatu Nou; toate în comit. Arad), Merkfolua, Wyzes (localități dispărute, lângă Dubești), Scaradyn (l.d. lângă Pădureni), comit. Timiș.

(https://www.academia.edu/2022461/Voievozii_Transilvaniei_in_perioada_1344_1359_In_Dumitru_Țicu_Rudolf_Gräf_Adrian_Magina_szerk_Itinerarii_istoriografice_Studii_in_onoarea_istoricului_Costin_Feneșan_Cluj_Napoca_Academia_Română_Centrul_de_Studii_Transilvane_2011 - 26 iunie 2022)

---

²⁶⁾ Vasile Brăiloiu, 2008, *Monografia satului Prunișor, județul Arad*, p. 22.

Aspecte din viața satului în secolul al XVIII-lea

Aspecte găsim în lucrarea *Márki Sándor - 1895- Istoria obiceiturilor arădene și a orașului regal liber Arad.*

Bél Mátyás (*Comitatus Zarandiensis*. Kézirat a primás könyvtárában) a század első felében így jellemzi Arad- és Zaránd-megyék lakosságát: „A vármegzékben *oláhok* és *magyarok* laknak. Az oláhok álnok emberek, kik magukat a rómaiaktól származtatják, noha régen elfajúltak azoknak erényeitől. Mert nem művelik annyira a földet, mint lehetne s a tolvajságot tartják magukhoz legmél- többnek. Nemcsak erdei rablók és útonallók, hanem kitanúlt házi tolvajok is. A szomszéd barmát ellopni s azt paraszt lakomákon közösen elkölteni szépnek tartják. A magya- rokat, a hol lehet, kifosztják.

A magyarok földmivesek s beérik a magukéval. Ha tolvajságról vádolják őket, elég a bíróságnál annyit mondani, hogy ők magyarok: „Igaz magyar vagyok, sohasem loptam.” A mellett vendégszeretők. Olcsó és könnyen megszerezhető ruhákban járnak. Nyelvjárásuk igen hasonlít a debreczenihez. Kár, hogy kevesebben vannak, mint azelőtt. A sok háború miatt azonban ezen nem csodálkozhatni ²⁷⁾.

Traducere. În prima jumătate a secolului, Bél Mátyás (*Comitatus Zarandiensis*. Manuscris în Biblioteca primás) a descris populația din județele (comitatele) Arad și Zarand astfel: „În castel locuiesc Oláh și unguri. Olahii sunt oameni înșelători care derivă din romani, deși au degenerat de mult din virtuțile lor. Pentru că nu cultivă pământul cât ar putea și consideră hoții cei mai demni de ei înșiși. Nu doar tâlhării de păduri și drumuri, ci și hoții de case au învățat. Se consideră frumos să furi animalul unui vecin și să îl

---

²⁷⁾ Márki Sándor, 1895, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, Arad, p. 414.

cheltuiești la sărbătorile țărănești. Ungurii sunt jefuiți oriunde este posibil.

Ungurii sunt proprietari de pământ și se pot ajunge din urmă cu ei înșiși. Dacă hoții sunt acuzați, este suficient să spunem instanței că sunt maghiari: „Sunt un ungar adevărat, nu am furat niciodată”. Pe lângă ospitalitate. Vin în haine ieftine și ușor disponibile. Dialectul lor este foarte asemănător cu cel din Debrețin. Păcat că sunt mai puțini decât înainte. Dar din cauza numeroaselor războaie, nu ar trebui să fii surprins.

1782. okt. 21. a helytartótanács kieszközölte a kamara és a modenai uradalom hozzájárulását is és a megye meg is kezdte a községek szabályozását. Ekkor azonban egyszerre arról értesult a kormány, hogy Aradban az oláh nép elégületlenségét s romlását voltaképp az agrariusvi- szonyok okozzák. Mert Bogyest, Petris, Tok, Baja, Trojás, **Lupest**, Zöldes, Bucsáva és Berzova lakosaitól a földesurak elvették földeiket s az oláhok e miatt ki akarnak vándorolni; a mit pedig minden módon meg kell gatolni ²⁸⁾.

Traducere. **1782** oct.21 - consiliul guvernatorilor a retras acordul camerei și moșiei Modenei, iar județul a început să reglementeze localitățile. La acea vreme, însă, guvernul a aflat că nemulțumirea și deteriorarea poporului Oláh din Arad era de fapt cauzată de condițiile agrare. Căci de la locuitorii din Bogyes, Petris, Tok, Baja, Troia, **Lupest**, Zöldes, Bucsava și Berzova, nobilii și-au luat pământurile, iar Olahii au vrut să emigreze din această cauză; și ceea ce trebuie rezolvat în orice fel.

Lungsóra múltja ösmeretlen. **Lupest**, Madrizest és Mácsa 1786. már plébánia. Magyarad pópáját, Popa Mitrut, 1787. egy banda kirabolta. *Ménesi* g.-kel. temploma az egykor r. kath. templom alapján áll. Pópája 1780. Simonovics Gábor, 1789. Topor György. Ellene s a község

---

²⁸⁾ Ibidem, p. 423.

többi pópája ellen panaszt emelt az elűljároság, hogy hatóságában akadályozzák s hogy az Aradra küldött rabokat útközben kiszabadították. *Mikalaka* pópáját a lakosok 1782. zsarolás miatt vádolták be. 1787. Popovics Cyrill diaconus volt a tanító. A kettős paptartás újabb időkben is sok zavart, sőt botrányt okozott ²⁹⁾.

Traducere. Trecutul Lungsórei este necunoscut. **Lupest**, Madrizest și Macau în **1786**, deja parohie (religia greco-ortodoxă) . Preotul Magyaradului, Popa Mitruț, a fost jefuit de o bandă în 1787. Preot în 1780 - Gábor Simonovics, 1789 - György Topor. Prefectura s-a plâns împotriva lui și a celorlalți preoți din sat că prizonierii trimiși la Arad au fost eliberați pe drum. Preotul din Mikalaka a fost acuzat de locuitori de extorcare în 1782. 1787 - Popovics Cyrill diaconus a fost profesor. Dubla preoție a stârnit multă confuzie și chiar scandal în ultima vreme.

ŐSTERMELÉS. Nagy uradalmak. A gazdasági szellem javulása. Vadászat. Halászat. Állattenyiztés. Földmiválás. Szőlőmi-velés. Erdőgaydaság. Bányamivelés. Ásványvizek (Ocupații pricipale - Moșii mari. Îmbunătățirea spiritului economic. Vânătoare. Pescuit. Creșterea animalelor. Lucratul pământului. Viticultură. Silvicultură. Minerit. Ape minerale.) ³⁰⁾

A *vadak* sokaságát mutatja, hogy a mult század elején még a téli szálláson levő katonák sem voltak tőlük bizton (Conpendium 1792) és Zaránd, Govosdia, Minyád, Laáz stb. kezdetlegesen vésett címereikbe is fölverték a szarvast, **Lupest** a farkast; a vízimadarak sokaságára Ternova címere is emlékeztet. A farkas különben is annyi volt, hogy a jobbágyoknak 1745. Táján Aradmegyében évenként 300, 1747-től pedig járásonként 50 farkasbőrrel kellett beszámolniok. Szlávy Pál, a kir. ügyek igazgatója, 1768. már ismételten tiltakozott az ellen, hogy a kincstári jószágok

²⁹⁾ Ibidem, p. 749.

³⁰⁾ Ibidem, p. 829

szomszédai, főképp az aradiak, a tilalmas erdőkben és szigetekben nagyobb vadakra vadásztak, miért is az 1729: XXII. t.-cz. alapján újból tilalom alá vetette az Arad és Pécska s a Maros és az országút közt fekvő, valamint a solymosi erdőket ³¹⁾.

Traducere. Multitudinea sălbăticilor este arătată de faptul că la începutul secolului trecut nici soldații din adăposturile de iarnă nu erau fericiți cu ele și la Zarand, Govosdia, Minyád, Laáz etc. au pus și căpriorul, **lupul Lupest, la sigiliile lor în relief**; stema lui Ternova amintește și de multitudinea păsărilor de apă. Oricum, lupul era atât de mult încât iobagii trebuiau să raporteze 300 de piei de lup pe an în comitatul Arad în **1745**, iar din **1747** 50 de lupi pe district. Pál Szlávy, Director de Afaceri regal, în 1768 a protestat în repetate rânduri împotriva faptului că vecinii bunurilor vistieriei, în special arădenii, vânau vânat mai mare în pădurile și zonele interzise. Din 1729 Aradul și Pécska și pădurile din Maros și împrejurimi, precum și pădurile Solymosi, au fost din nou interzise vânării.

Autorii *Augustin Mureșan și Ioan Popovici* reproduc sigiliul satului Lupești, prezentat de Márki Sándor. **LUPEȘTI. Sigiliu rotund.** În câmpul sigilar un patruped redat mai mult schematic (desigur lup) mergând spre dreapta, pe o terasă. Deasupra, o coroană deschisă . În exergă, între două cercuri liniare s-a scris legenda cu litere majuscule: *LUPEST · ELYSEG · PECSÉTJE · 1837
Semnificația: fauna sălbatică, în special lupul. Este o armă vorbitoare aluzie la denumirea localității ³²⁾.

În imaginea următoare: Sigiliul Satului LUPEȘTI 1837
DANIC, fond Comisia Consultativă Heraldică, dosar 7, f. 58

---

³¹⁾ Ibidem, p. 833.

³²⁾ Augustin Mureșan, Ioan Popovici, 2009, *Sigiliile satești și comunale din comitatul Arad și împrejurimi – secolele XVII-XIX*, p. 85.

Fapt este că, în condițiile date, la începutul secolului al XVIII-lea comitatul Arad cuprindea doar o îngustă fâșie de pământ la nord de Mureș, înglobând 25 de sate, așa cum apar ele în conscripția din **1715**: Arad, Mikalak-Micălaca, Kovacsincz-Covășinț, Kuvin-Cuvin, Ményes-Miniș, Gladova -Cladova, Radna-Radna, Rosia-Roșia Nouă, Petris-Petriș, Szelesztye-Seliște, Iltyo-Ilteu, Tok-Toc, **Lupesti-Lupești**, Pernyesty-Pârnești, Tymesesd-Temeșești, Szavar szin-Săvârșin, Vinyesd-Vinești, Toth Varagya-Vărădia de Mureș, Gyulicsa-Julița, Kúveszdy-Cuveșdia, Kaprucz-Căpruța, Grosz-Groșii Noi, Borszava-Bârzava, Konop-Conop și Hodvosz-Odvoș. Restul teritoriilor de la nord de Mureș au fost reorganizate și încadrate în comitatul Zarand, care avea o întindere destul de mare și era subdivizat în patru plăși: Ineu, Zarand, Hălmagiu și Brad. De asemenea, o altă parte importantă din teritoriu a constituit-o zona celor 15 comune militarizate: Arad, Șiria, Gașa, Ineu, Șicula, Gurba, Ohaba, Șoimoș, Păuliș, Sâmbăteni, Cicir, Mândruloc, Glogovăț, Pecica și Semlac ³³⁾.

---

³³⁾ Eugen Ghiță, 2011, *Aspecte privind organizarea administrativ-teritorială și instituțională a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea*, p. 26.

Aspecte sociale și administrative din secolul al XVIII-lea sunt foarte bine prezentate în „*Gheorghe Ciuhandu - Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice politice ulterioare.*”

Județul Arad de până la 1752, când s-a încheiat procesul de reîncorporarea integrală a localităților despărțite și încadrate în organizația confiniului militar, număra 174, respectiv 168 localități, în total. Din acestea, 27 localități de la 1720 formau gremiul sau întinderea județului. Acestea, sporite acum (1743) la cifra de 31, constituiau două districte, numite ale Totvărădiei și Minișului. Conscripția aceasta cuprinde: nu numai seria de localități, cu numele contribuabililor – iobagi și meșteșugari etc. – și cu arătarea precisă a condițiilor lor de avere mobilă și de câștig din *agricultură, creșterea vitelor și din meșteșuguri*, ci și sistemul de fixare a contribuțiilor de atunci. Celelalte conscripții nu ajunseseră să cuprindă și stabilirile fiscale, care aveau să urmeze de-abia după aceea. În cele ce urmează vom arăta, mai întâi, numirile localităților, grupate după districtele de atunci, care sporeau acum prin adăugarea districtului Zărandului și a celui de Ineu. În districtul Totvărădia-Miniș erau, după conscripția de la **1743**, următoarele localități, în seria lor din conscripție, cu arătarea numirii românești, pe Valea-Mureșului în jos: 1. Roșia, 2. Corbești, 3. Petriș, 4. Seliște, 5. Ilteu, 6. Toc, 7. Temeșești, 8. Soborșin, 9. Vinești, 10. Pârnești, 11. **Lupești**, 12. Totvărădia, 13. Baia, 14. Giulița, 15. Govășdia, 16. Groși, 17. Dumbrăvița, 18. Căpruța, 19. Monoroștia, 20. Bârzava, 21. Conop, 22. Odvoș, 23. Radna, 24. Cladova, 25. Miniș, 26. Ghioroc, 27. Cuvin, 28. Covăsiuț, 29. Micălaca, 30. Zimand și 31. Arad, opid sau oraș cameral ³⁴⁾.

---

³⁴⁾ Gheorghe Ciuhandu, 2005, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice politice ulterioare*, pp. 34-35.

După cel dintâi război al Austriei împotriva Turcilor, încheiat prin pacea de la Passarovitz (1718) și înainte de începerea celui de al doilea (1736), deci într-o vreme de pace, întâmpinăm fenomenul social al iobagilor fugari. Direcția ce o apucau aceștia era spre Câmpia, plină de Români, din Ungaria. Erau fugari, alungați de acasă din două temeuri: iobăgia ardeleană, mult mai grea, din Ardealul cu un sol mai puțin productiv, și prigoana catolicizantă, care înflorea, acolo, în umbra unor mincinoase făgăduințe împărătești neîmplinite, și sub presiunea unor silnicii medievale. Până în primăvara anului 1738 se ajunsese la asemenea stări de lucruri încât Guvernul ardelean făcuse arătare la Consiliul locumtenențial regal din Pojon, cerându-i demersuri în cauză. Acesta și dă un ordin (3 April 1734), între altele și comitatului Arad, ca acesta să nu mai suferă ca fugarii iobagi ardeleni să fie primiți, ci și cei de până aci să fie restituiți stăpânilor lor din Ardeal ³⁵⁾.

În chestiunea iobagilor fugari din Roșia, Corbești și Petriș s-a făcut anchetă la 21 Martie **1752** din partea a doi delegați comitatensi: Matias Edelspacher și Matias Bellay. În **Lupești: domn de pământ Kászonyi**, pe lângă celelalte împovărări, le cere iobagilor săi și câte 2 „iții” (iția= 0,8484 litri) de alune, de fiecare casă; ori de nu, taxă de câte o „groșiță” (ban de argint=1/20 florini) de fiecare iție nepres-tată. Li s-a luat hotarul bun de lucru. **Fugari: 5**, dintre care doi în Ardeal. Astfel, **la Lupești, dacă în 1715 erau 23 familii** (17 iobagi, 6 jeleri-nu aveau pământ; 19 au nume românești și 4 au nume maghiare), **în 1720 doar 6 familii** ³⁶⁾, **în 1743 sunt 9 familii, în 1781/1786 sunt 26 familii** ³⁷⁾. Cele 9 familii din 1743, conform unor registre anexe publicate de Gh.Ciuhandu, sunt: Sere Petru, Lupucz Oprea, Lupucz Simeon, Marku Ianoș, Lupucz Paszk, Banya David, Banya Lupp, Modgye Ioan, Lupucz Marian ³⁸⁾.

³⁵⁾ Ibidem, p. 97.

³⁶⁾ Ibidem, pp. 99-100.

³⁷⁾ Idem, Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, 2021, p. 336.

³⁸⁾ Idem, Pavel Marcu, 1975, p. 6.

Ținem să dăm un explicativ: în această populație de iobagi nu am încadrat și câteva familii – la aparență cu caracter flotant sau nestabil. Tot așa am omis din statistică, pentru districtul Totvărădia – Miniș: neguțatori 5 „hospites” (cu casă și pământ) și 1 „subhospes” (cu casă și fără pământ, trăind pe pământul dat altor iobagi) dimpreună cu câțiva iudei; 6 hospites, 1 subhospes și 3 inquilini (Zilieri – szelér – fără avut propriu, trăind numai din munca brațelor)³⁹⁾.

În **1743** în Totvărădia și Miniș situația era următoarea: 916 iobagi de frunte, 111 iobagi de a doua mână, 124 zilieri arendași, 121 frați în comuniune (trăiesc în gospodării comune), 1272 familii, 6360 suflete (peste 16 ani se cuprind în cifra sufletelor – contau la robote și dări).

Dar glia românească n-a fost în trecut, proprietatea adevărată a dânsului ci ea, cu muncitor cu tot, era proprietatea „domnilor” în înțeles feudal-medieval. În veacul XVIII, când fu răsturnată stăpânirea turcească și brăzdașii români s-ar fi așteptat la o mai dreaptă repartizare și stăpânire a vetrelor lor, stăpânirea a repus în drepturi feudale, ca domni de pământ, pe cei ce o agreau și, în prim loc, s-a creat marele latifundiu, acordat la **1732 Ducelui de Modena (Rinaldo d’Este)**⁴⁰⁾.

În districtul Totvărădia și în cel al Minișului, aproape de fiecare „hospes” sau iobag cu vatră vine câte-un bou (și încă ceva, puțin), tot așa și numărul vacilor; din cai, se ajunge câte-unul tot la al doilea iobag.

Pe Valea-Mureșului și până din jos de Arad găsim deabia șase localități cu mai mult de sută de oi. Acestea sunt următoarele: Vinești: cu 112 oi; Horga Micula are cele mai mult – 35 – în sat. Baia: cu 126 oi; Abrudan Gheorghe, cu 34 oi. Covăsânt: cu 133 oi; cu 11 cultivatori; maximul îl are Tader Iacob, cu 28 oi. Cuvin: cu 372 oi; 22 cultivatori; maxim de 54 oi la Bradin Toma⁴¹⁾.

---

³⁹⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, p.111.

⁴⁰⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, p.113.

⁴¹⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, p.123.

Vinărsăritul, în general, era legat de aproape de elementul românesc, ca factor producător și în pomicultură, ceea ce se va vedea din expunerea ce urmează. Pe Valea Mureșului, începând de din sus inclusiv opidul cameral al Aradului, se produceau de tot 78 măsuri de vinars. Dintre acestea, 19 acove (un acău=56 litri – mai mare decât vadra, cu cercuri de fer) se repartizează astfel: 5 erau ale berarului german Thoma Jung, 3 ale arendatorului berar orășenesc Anton Eberl; apoi ale iudeilor „taxaliști” (cari nu plăteau impozite, ci numai taxe) și anume: 2 ale lui Marcul Winkler, 3 ale lui Elias Isaac, 1 a lui Hirschl Goldscheidt, 3 ale lui Franz Marcus și Iacob Hircus, la urmă 2 ale lui Marcus Leblin. La atâta se reducea, pe acea vreme, numărul evreilor catagrafiați și impozitați, la Arad.

Pe Valea-Mureșului, până la Micălaca, situația e următoarea: Cele 27 acove de vinars sunt repartizate astfel: în Roșia, **Lupești**, Baia și Covăsânț câte-unul; la Ghioroc 2, la Miniș și Micălaca erau câte 4, la Cuvin 5, iar la Radna chiar 8. Din cei 25 producători, mai mult de jumătate sunt români, după numele lor, între ei și Ghiua „Miczits”, adevărat Misici, din Radna, o fruntașă familie românească de intelectuali, de mai apoi, în partea locului. În comunele pur românești, acești vinărsari erau, firește, români; ba ei existau și în Radna. de ex. Căprucean Lupul (venit de la Căpruța, probabil) și Curucesc Mihuț, care era și morar acolo. În Radna și în Micălaca, unde erau și Șocați (slavi de origine romano-catolică), se găsesc câțiva inși din acel neam, precum și doi maghiari la Ghioroc, între care și unul cu numele „Sebesi”, se vede să fi venit acolo de la Sebiș. La Miniș și Cuvin, iarăși sunt români și numai la Cuvin mai dăm, de abia de cel de al treilea maghiar, „Monda Iános” (dacă va fi fiind maghiar adevărat). Cu privire la Valea-Mureșului și până la Zimand, din 31 localități trecute în catastiful de impozitare de la 1743, în 21 locuri nu se găseau producători de vinars. Dar, poate, le vor fi avut domniile de pământ, care nu plăteau impozite, dar își impuneau propriile beuturi. Numirea de „vinărsari” am dat-o până aci în înțelesul de producători de vinars sau rachiu, fără să putem

preciza: de e vorba de producători pentru proprie trebuință sau și pentru comerț. Vine acum de la sine întrebarea: cine erau proprietarii căldărilor de fiert vinars. Din aceasta stare de lucrări ar rezulta că căldările din localitățile conscrise la 1747 și 1752, formau proprietatea birtașilor, dacă odată venitul era constatat global cu cel de la birturi. Îndeletnicirea de producător de vinars și ținerea de birturi erau înrudite. Și cum vedem din aceste date fragmentare, românii își luau partea lor și din aceasta producție ⁴²⁾.

Birturile sau hanurile (educilla) încă încăpuseră, unele măcar, pe mâni românești. În general, birturile intrau în dreptul domnilor de pământ; dar cu concesiunea lor, ele erau acordate și comunității sau localității respective, pe un timp limitat însă, pentru a nu împuțina veniturile domnilor de pământ. Aceștia aveau obiceiul că-și valorau, la birturile de pe teritoriile lor și ale iobagilor atârători de dânsii, toate produsele alcoolice; și după ce acelea erau consumate, în loc sau aiurea, se dădea voie iobagilor să aibă și ei birturi sătești, pe timp limitat, în care caz veniturile birturilor de acest fel se întrebuițau de obște ⁴³⁾.

Cu privire la **Morărit**, registrele ce am consultat nu au rubrici uniforme, deci nu putem prezenta un tablou general în toată regula. Începem iarăși cu Valea-Mureșului, inclusiv orașul Arad. În registrul de la 1743 se arată morile (molae), în număr de 22, din care 7 revin teritoriului orașului cameral Arad. Morile sunt înfățișate, în unele cazuri, în fracțiuni, după cum proprietarii lor erau doi sau chiar mai mulți care trebuiau impozitați potrivit proprietății. Prezența morilor este semnalată în următoarele localități: Roșia, Corbești, Petriș, Temeșești, Vinești, Pârnești, **Lupești**, Totvărădia, Giulița, Dumbrăvița, Căpruța, Monoroștia, Conop, Odvoș, Radna, Cladova, Cuvin, Micălaca, Zimand și Arad. Aici, în Aradul cameral erau 7 mori dar în afară de acestea mai era una a „braxator”-ilor (berari) și iudeilor amintiți. Cele șapte

---

⁴²⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, p.137.

⁴³⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, p.139.

mori din Arad erau în preponderență ale Germanilor, nouă la număr. Maghiarul Vörös János avea numai o jumătate dintr-o moară, un sârb(?), Anton Kopachovich avea o moară întregă, iar restul – cum spuneam – aparțineau germanilor. Cu totul alta, decât în orașul aglomerat de străini, e, în provincie, situația noastră, unde românii își păstrează locul și în privința morăritului. Dacă facem excepție de proprietarul de moară Novac Ranisevlits din Zimand și de Vrana Litresits din Radna, am putea spune că toți ceilalți proprietari de mori de pe Valea Mureșului sunt numai români, având cu toții nume românești, chiar și acel „**Modgye**” **Ioan** (Magi?), care nu avea ce căuta în **Lupești**, dacă nu era român; sau ca acel „Farkas Ioon” din Petriș, care iarăși nu putea fi decât român ⁴⁴⁾.

În prima imagine este clădirea ultimei mori existente din cele trei identificate, care au fost la Lupești. Acum este fără roată și fără apă pe canalul morii, este în proprietatea

---

⁴⁴⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, p.140.

familiei Marcu. În a doua imagine este o moară recondiționată din satul Obârșia (2022).

În scrierea lui George Ciuhandu nu se găsesc menționați la Lupești, în secolul al XVIII-lea, meșteșugari sau comerțanți impozitați, cum ar fi: tâmplari, cizmari, curelari, croitori, cojocari, covaci, măcelari,

pescari, rotari, dogari. În Baia, toți cei doisprezece iobagi „hospites” și trei „subhospites” – toți cu nume patronimice românești curate: Bârzan, Henț, Abrudan (trei la număr!), Păcurar, Olar, Andra și Stan, apoi doi „Haragos” sau Hărăguș – sunt arătați ca „auri lotores”, spălători sau curățitori de aur. Pentru comerț sunt târguri, la Arad, Pâncota, Șiria, Ineu, Chișineu, Radna, Ghioroc, Totvărădia, Petriș. Comercianții sunt cei mai mulți greci (macedo-români), sârbi și mai puțini germani și evrei, printre comercianți sunt mulți negustori de animale (boi, vaci ...) ⁴⁵⁾.

În sate elementele de căpetenie erau **preoții**, **juzii** (judex/kénez/ cnez/knez=primar), **jurații** (de ex: jurat de district), **libertinii**. Cnezul putea să aibă o jurisdicție și-n afară de satul respectiv. Acestor primari români li era dat să aibă ajutoare pe lângă sine pe câte-unul, uneori și câte doi jurați, de obicei români. Din partea juraților, ținem să mai dăm un amănunt: în Radna, localitate și cu români, se prea poate ca acel jurat „Gavra Lubosko”(?) să fi fost românul „Gavra lu(i) Boșcu”, întocmai cum și satul Ghioroc, cu Maghiari, avea primar pe germanul Sebastian Scheiner și numai juratul Balász Ferencz era maghiar. Libertinii erau o treaptă intermediară între „nobili” și „iobagi”. Starea lor era reglementată deja prin legi anterioare, încă de prin veacul al XVI-lea, care îi scoteau de sub anumite sarcini iobăgești și

---

⁴⁵⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, p.146.

le dădeau anumite îndreptățiri economice-sociale, în raport cu „domnii de pământ” , se bucurau de scutiri. O altă categorie erau ajutoarele preoților, diecii bisericilor, cum se numeau cântăreții bisericești, împărțeau aceeași soartă iobăgească, întocmai ca ceilalți iobagi. În Totvărădia au fost conscriși și doi „emeriti knezones”: „Alexander Temesvary” și „Distye Mihály”, deci juzi locali în retragere, iar în funcție era în 1743 „judex Kurucz Iovu”, adică românul Curuți Iov, în neamul celor ce vor fi luptat în răscoala „curuț”-ului Rákoczy ⁴⁶⁾.

Impozitele. După jertfa de sânge și vieți, cerută unicului subiect de impozit al vremii, care era iobagul, acestuia i-se cereau și dăjdiile exorbitante: în bani și în natură, precum și cu brațul. Sistemul unghuresc de impozitare, fie el din Ardealul propriu ori din Ungaria, era de o fiscalitate jefuitoare. Din pricina stărilor de această natură, la începutul veacului XVIII s-a petrecut (1703) o răscoală în ținutul de sus al Tisei. Dieta din 1714, după revoluția lui Francisc Rákoczy, impunea fiecărui iobag, pe lângă impozite, o robotă (zile de muncă neplătite datorate stăpânului) în funcție de mărimea lotului de pământ în folosință (patru zile la săptămână pentru o sesie), iar jelerii – aceia care nu aveau pământ și trăiau numai din munca brațelor – câte trei zile, în vreme ce „nobilii” cereau ca aceste robote să le facă nu numai capii de familie, ci și toți membrii aceluia, capabili de muncă.

În Ardeal, la anul 1721, dăjdiile publice sau contribuțiunile erau fixate după vechiul sistem de „porți”. Felurile acelor dări – numite „taxe” – erau de următoarele categorii: „taxa capitum” sau darea de cap, „taxa mercaturae” sau de negustorie, „taxa opificii” sau după îndeletnicire meșteșugărești, „taxa insemnationis”, adică în raport cu cantitatea sau extensiunea semănăturilor, „taxa pecorum” sau după vite, „taxa proventuum” adică după venituri, „taxa domorum” sau de casă, și, în sfârșit „taxa” pusă pe orice fel

---

⁴⁶⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, p.156.

de produse. Același sistem de impozitare erau în uz și în Ungaria, după dovada a acelorași categorizări de rubrici, cu privire la avutul țaranilor iobagi, care se cuprind în registre.

În registrul arădean de impozitare, despre anul „porțional” – după numirea de „porție”, de la „porta” (1743), impozitele iobăgesti au fost fixate în proporția următoare: fiecare „hospes” sau iobag cu gospodărie proprie, plătea (dare de cap) câte-un florin; fiecare „subhospes” sau iobag de mâna a doua câte 55 cr.; tot așa erau impozitați, după „cap” și „inquilini” sau iobagii fără casă și vatră proprie, care trăiau din lucrul palmelor; după fiii de iobagi, trecuți de 16 ani, câte 25 cr.; după frații care trăiau în indiviziune cu gospodăriile lor câte 50 cr. Se plătea apoi câte-un florin după: fiecare pereche de boi sau de vaci, tot așa și după patru junci sau junce, după câte doi cai sau iepe, sau după câte 4 mânji, după câte 10 oi sau capre și după câte 8 porci. După semănături se plătea impozitul următor: câte-un florin: după „semănătură” („semina tura”) de grâu de câte 6 „cubule” (un cubul=125 litri); tot așa după semănătură de 15 cubule orz ori ovăs; același impozit era stabilit și după câte 2 cubule de porumb sau mei. Coșurile (coșnițele) de albine, tot câte 15 erau impozitele cu câte-un fl. Meștesugarii de clasa I plăteau câte-un fl., cei de clasa II, câte 50 cr., iar cei de clasa III câte 25 cr. de cap. După mori se plătea câte-un fl. și tot așa și după câte-o măsură de vinars (un acău=56 litri). După via ce era lucrată de câte zece lucrători (fossore-săpători) se plătea impozit de câte-un florin. Fânețele erau exprimate în „zile de coasă”, o zi de coasă era suprafața ce putea fi cosită de un om într-o zi, adică între 800-1200 stânjeni pătrați, iar viile în „zile de sapă”, o zi de sapă putea fi echivalată cu aproximativ 94 stânjeni pătrați (un stânjen²~3,6 m²; un cubul pojonian de pământ arător = 1100-1200 stânjeni pătrați).

După acest sistem de dăjdii, care nu lăsa nimic neimpozitat – de cât, poate, numai cânepa și grădina, în folosul bietului iobag – s-a stabilit în sarcina celor 31 localități de pe Mureș, din districtul „cameral” al Totvărădiei și în cel al Minișului (la care era înglobat și

„opidul” Arad), o dare publică de 8654 fl. Rh. și 27 cr. Acest impozit era de a se trimite instanței militare superioare (Cassa Bellica) din Oradea; și în afară de acesta, diferența de aproape 3000 fl. Rh. Până la globalul de 11.637 fl. Rh. și 4 cr. era destinat pentru lefii funcționarilor comitatensi ⁴⁷⁾.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se constată o creștere puternică a populației în regiunile habsburgice, reglementările urbariale din vremea Mariei Tereza (care a domnit în perioada 1740-1780) și ale fiului ei, Iosif al II-lea (care conduce imperiul între anii 1780-1790), având menirea de a proteja în mare măsură țărănimea. Primul registru în care se putea acționa era cel juridic, astfel că, din 1767 (prima reglementare), relațiile dintre stăpâni și iobagi sunt puse sub controlul statului, îngrădindu-se mult pretențiile „domnilor de pământ”, respectiv abuzurile acestora. Aceștia din urmă au încercat multă vreme și pe toate căile să zădărnicească reglementările urbariale, dar iobagii au început să-și cunoască drepturile, ajungându-se în numeroase procese urbariale. Cert este că prin respectivele reglementări începuse un proces de întărire a gospodăriilor țărănești, astfel are loc și la **Lupești** o creștere a numărului de familii, după ce numărul acestora scăzuse puternic în perioada 1720-1740. Apoi, reglementările din anii 1771-1772 dădeau iobagilor drept de liberă strămutare, drept de vânzare și moștenire a pământului, dar și drepturi de defrișare și deștelenire a pădurilor, ceea ce a permis locuitorilor să-și extindă terenurile, să construiască noi sălașe. Reglementările urbariale au permis delimitări mai precise între pământurile aflate în folosința țăranilor și cele de alodiu (scutite, ereditare), aflate în folosința nobililor sau administratorilor de moșii. Erau stipulate, de asemenea, obligațiile iobagilor, de 52 zile de robotă cu carul pe an sau 104 zile cu palmele pentru o sesie de pământ, un florin darea de fum, un car cu lemne, doi cocoși, doi pui, 12 ouă, o cupă

---

⁴⁷⁾ Idem, Gheorghe Ciuhandu, 2005, pp. 94-95.

cu unt, nona ori zeciuală din toate produsele. Un jeler trebuia să presteze 18 zile pe an robotă cu palmele și avea dare de un florin pentru casă și nona (a noua parte din produsele obținute). Iar un jeler fără casă era obligat la 12 zile de robotă cu carul ⁴⁸⁾.

Dintr-o conscripție din anul **1776** populația Aradului era repartizată pe localități după cum urmează: 166 de comune erau românești, 9 - maghiare, 2 - germane, 2 - mixte în timp ce numărul ortodocșilor (care erau numai români) se ridica la 83806, al catolicilor (în general maghiari) la 19534, iar al reformaților la 3810. Marea parte a populației maghiare, cu excepția nobilimii, și cea germană au fost colonizate în părțile Aradului târziu în secolul al XVIII-lea și niciodată nu s-a putut impune numericăste. În anul **1783** se semnalează emigrări din satele Petriș, Toc, Troaș, **Lupești**, Buceova, Bîrzava ș.a. La Seliște și Ilteu este descoperit un preot care îi îndeamnă pe țăranii români să plece în Țara Românească, prin Banat, pentru a nu putea fi prinși de autorități și întorși înapoi. Emigrările n-au avut numai un sens dinspre Arad spre Țara Românească, ci ele au îndreptat și pașii românilor din Moldova și Țara Românească spre Arad ⁴⁹⁾.

La DJAN Arad, în mapa ⁵⁰⁾ sunt 10 file, din perioada 1773-1785 privind reglementări/regularizări de impozite, semnate de reprezentanții districtului, și de reprezentanții locali, judec și jurați. Primele 7 file sunt în limba latină, următoarele 3 sunt în limba maghiară. În această perioadă la Lupești au fost 26 de familii.

Să încercăm să descifrăm din imaginile următoare, cu aproximație, din cauza scrierii.

1775 – District: Georgius de Salbeck (notar iudtium, orașul

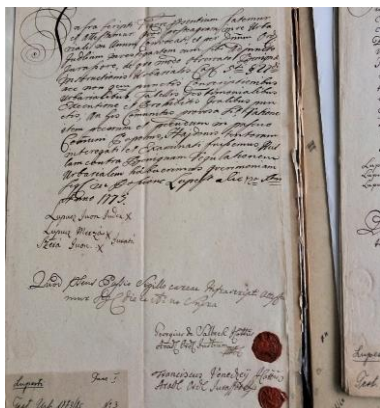
⁴⁸⁾ Ioan Biriș, 2017, *Nadăș, Țara Zarandului, județul Arad (monografie)*, pp. 118-119.

⁴⁹⁾ Nicolae Roșuț, 1978, *Legăturile Aradului cu România între anii 1800-1918*, p. 238.

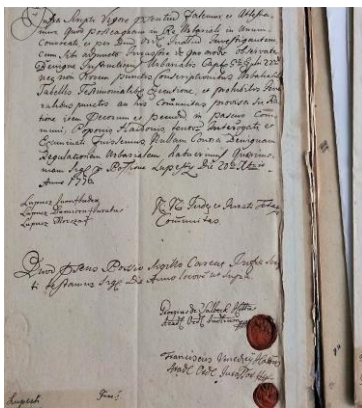
⁵⁰⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Conscripții urbariale – Lupești, Prefectura Județului Arad 1737-1950*.

Arad), Franciscus Venedey (notar jurattor, orașul Arad);
Lupest: Lupucz Iuon -judex, Lupucz Merzá (Mârza?) și
Szerá (Sere) Iuon- jurati;

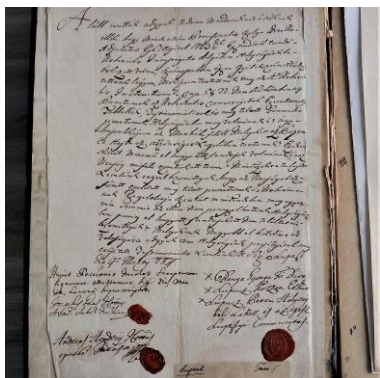
1775

1776

1784

1776 - Lupest: Lupucz Iuon-
judex, Lupucz Dumitru și
Lupucz Merzá (Mârza?)-
jurati;

1784–Lupest: Banye Gorge-
Biró (judex), Lupucz Borza-
Elhün (jurat), Lupucz Petru-
Holység (reprez.al bisericii?).

În *Anexa 5* se găesc filele
din 1778, 1782 și 1785, cu
alți reprezentanți locali,

Szere Marian și Szurda Mihaly- judex.

Râscoala lui Horia, Cloșca și Crișan în Comitatul Arad

Din rapoartele întocmite în urma investigațiilor urbariale în comitat rezultă că în primăvara și vara anului **1784**, starea țărănimii era îngrijorătoare. Unii se adăposteau în păduri și de aici prădau castelele nobililor, alții fugiseră în comitatele vecine. Vicecomitele Aradului atrăgea atenția unor organe din Transilvania asupra pericolului ce-l reprezintă țărani fugiți din Arad și Bihor. Satele de pe valea Mureșului

continuă să se plângă împotriva abuzurilor stăpânilor. La 6 și 20 martie 1784 iobagii din Ilteu, Săvârșin și Săliște se plâng pentru răpirea pământurilor, interzicerea folosirii lemnelor din pădure și pentru robote.

Conscripția militară din vara anului 1784 în Transilvania, a accentuat și mai mult tulburările țăranimii, aceștia odată înscrisi la militarie se considerau eliberați din iobăgie și refuzau îndeplinirea obligațiilor față de nobilime. Au început să-i amenințe pe nobili cu moartea și luarea pământurilor. Dregătorii nu mai îndrăzneau să treacă la perceperea contribuțiilor.

La 27 iulie un număr de aproximativ 50 de țărani din satele Honțișor, Găvășdia, Dumbrăvița, Neagra și Radna au organizat răpirea vicecomitelui Forray de la castelul său din Săvârșin și l-au dus în pădure. Vicecomitele a fost eliberat în urma insistențelor episcopului ortodox din Arad, cu condiția ca făptașii să nu fie pedepsiți, iar țăranii din închisoare să fie eliberați.

O altă coloană a răsculaților pătrunde din comitatul Hunedoara pe Valea Mureșului. În ziua de 6 noiembrie țăranul Ioan Lucaciu din Zam, declarându-se al doilea Horia, cu o ceată de răsculați înaintează până la Petriș și atacă castelul familiei Szalbek. Ioan Lupenei servitor al castelului, care devine unul din căpitanii răsculaților în comitatul Arad, îndeamnă pe localnici să se alăture, să nu opună rezistență ardelenilor pentru că aceștia vin cu porunca împăratului. Aceleași îndemnuri le face și judele satului spunând printre altele că întreaga nobilime trebuie exterminată prin porunca împăratului. Împreună cu țăranii din împrejurimi, în ziua următoare răsculații atacă castelele nobiliare din Săliște, Ilteu și Toc și se îndreaptă spre castelul vicecomitelui Forray din Săvârșin. Aici răsculații împreună cu localnicii în frunte cu Ursu Ribița, Gheorghe Brănișcan, primarul satului, Ioan Lepădatu, Tripa Grozavu și Ioan Tamaș au pătruns în castel, au ars actele privilegiale și cele privind obligațiile urbariale, au prădat întreg castelul și apoi l-au aprins, paguba ridicându-se la 5000 fl. Tot în Săvârșin răsculații au devastat și biserica romano-catolică. În zilele

următoare, 8-9 noiembrie, focul răscoalei s-a întins în Vărădia, Julița, Vinești, Bârzava, Conop, Căpruța, Otvoș, Milova, Hălăliș, până la Șoimoș, incendiind toate edificiile domeniile din districtul Vărădia. Răsculații se pregăteau să ocupe Radna. Din ordinul vicecomitelui au fost trimiși trei magistrați: notarul Ignațiu Forrayech, Sigismund Edelspacher și juratul Andrei Hendrei cu soldați și cu instrucțiuni precise, în toate localitățile cuprinse de răscoală. Misiunea lor se concretiza în următoarele:

1. Să convingă plebea despre minciună, în numele poruncii imperiale, cu care neleguiții din Transilvania au propagat și aici răscoala.
2. Ceea ce s-a luat din casele nobililor să se înapoieze.
3. Țăranii să nu plece de la casele lor de frica pedepselor, ci să se ocupe atât de muncile lor proprii cât și de cele publice și domeniile.
4. Să-i descopere pe oamenii răi, numiți „seductores” care s-au remarcat în mod deosebit ca cei mai tulburători atât prin vorbe, cât mai ales prin fapte.

Cei trei magistrați împreună cu protopopul districtului, au trecut dintr-o localitate în alta și au avut grijă ca locuitorii să denumească 2 sau 3 drept corifei, cei mai vinovați, și pe aceștia să-i prindă. Așa se face că **s-au descoperit făptași din toate cele 24 localități ale districtului Vărădia**, dintre care, pentru exemplul altora și pentru pricini trebuie să fie pedepsiți, iar plebea care fugise în pădure se întoarce deja acasă ⁵¹⁾.

Moșii menționați anterior la Lupești, în lucrările lui Pesty Frigyes și Somogyi Gyula au ajuns aici fiind prizoniți după răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, ***din satele Vidra de Sus, Albac, Cărpiniș, s-au refugiat printre altele familiile Mocș, Leac, Trifon, Gligor, Beșă***. Ulterior au primit dreptul să facă defrișări pentru locuri de pășune și arat, majoritatea dintre ei ocupându-se și cu prelucrarea lemnului ⁵²⁾.

---

⁵¹⁾ Ana Ilea, Ioan Popovici, 1978, *Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan în Comitatul Arad*, pp. 226-229.

⁵²⁾ Idem, Pavel Marcu, 1975, p. 6.

Aspecte din viața satului în secolul al XIX-lea

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, pe de o parte sporul populației față de perioada anterioară crește simțitor, pe de altă parte se poate observa și o dezvoltare mai rapidă a agriculturii, au loc defrișări și desțeleniri masive, răspândirea unor noi produse, în primul rând a porumbului, a cartofilor, cultivarea mai largă a plantelor furajere, dezvoltarea pomiculturii și viticulturii, a grădinăritului și un spor real și în privința creșterii animalelor. Se răspîndește un nou tip de plug, cu un arat mai adînc, precum și folosirea pe o scară mai largă a calului la arat. Statul caută să schimbe sistem de impozitare și din această cauză caută să-și întocmească materiale statistice corespunzătoare, care să stea la baza noului sistem de impozite. Astfel, ia naștere conscripția din 1828, pe baza căreia, putem trage anumite concluzii cu privire la situația economică a populației țărănești.

Conscripția generală din 1828. Prima dată a fost întocmit un îndrumător general de către palatin și apoi un îndrumător suplimentar de către o Comisie pe țară (Regnicolaris Deputatio), care a fost convocată la Pesta pe ziua de 20 martie 1828. În conscripția din 1828 erau trecute în general următoarele categorii de populație: nobilii opincari, care trăiau pe sesii urbariale (familii), nobilii din orașe, care practicau meserii sau comerț, orășenii, preoții ortodocși- dacă nu practicau profesiunea, arendașii morilor și cârciumelor, iobagii, jelerii cu și fără casă, meșteșugarii, negustorii, grădinarii de tutun, zilierii și slugile, evreii.

Deși din punct de vedere juridic exista o singură nobilime de rînd, în realitate distingem două pături bine conturate și diferențiate: nobili posesori de moșii și mica nobilime. Pragul de departajare, la nivelul secolului al XVIII-lea, însemna o moșie de cel puțin 100 de iugăre. Această departajare este sesizabilă și prin formula de adresare: *praenobiles*, *generosus* și *perilustris* pentru nobilii posesori și *nobilis* pentru mica nobilime. Nici în cazul micii

nobilimi nu putem vorbi de o pătură omogenă. Terminologia sub care se identifică este și ea variată, nuanțată, ușor ironică. Vom întâlni în documente "*nobili de șapte pruni*", a căror întreagă avere imobiliară se rezuma la o grădină cu șapte pruni; "*nobili opincari*" care nu-și puteau permite să încalțe nici măcar cizme, purtând opinci asemenea iobagilor; "*nobili taxaliști*" care plăteau impozit (*taxae*) pentru pământ; "*nobili curialiști*" posesori ai unei singure sesii cam de mărimea celei iobăgești (*nobiles unius sessionis*); "*nobili armaliști*" care aveau doar blazon nobiliar, lipsiți de pământ, pe care cel mai adesea îl închiriau de la marii latifundiari; numeroși armaliști practicau diverse meserii spre a-și asigura subzistența sau se angajau chiar în slujba unor iobagi înstăriți ca vizitii, ciobani ori argați; "*agilis*", considerați nobili pe jumătate, adică doar pe linie maternă, deși dreptul feudal nu recunoștea transmisibilitatea calității de nobil decât pe linie paternă.

Atât Habsburgii cât și principii transilvani, au înnobilitat și soldați care s-au distins pe câmpul de luptă, funcționari civili conștiincioși, agricultori performanți, clerici, avocați etc. De obicei cei înnobilați nu primeau nici un fel de donație, dar erau scutiți de unele obligații fiscale și se bucurau de câteva privilegii.

Erau scutiți de conscripție nobilii (marea nobilime), preoții de confesii creștine, profesorii și învățătorii, funcționarii, minierii și honorațorii (în caz dacă nu dispuneau de avere supusă impozitului, ca funcționari publici, medici, agronomi, moașe etc.), notarii satelor, soldații insurgenți și debilizii mintali. Conscripția era largă și având următoarele rubrici: 1. Honorațorii (funcționari); 2. Orașeni; 3. Iobagi și jeleri. În cadrul acestor rubrici mai găsim subrubrici pentru frați, fii și fiice, slugi, meșteșugari și negustori.

În general, erau evidențiate persoanele între 18 și 60 de ani, dar cei peste 60 de ani, dacă erau capi de familie erau trecuți în rubrica respectivă după starea materială. Între iobagi erau cuprinși toți țăranii cu peste 1/8 de sesie, jelerii cu casă dacă aveau ceva bunuri imobile, precum și jeleri,

slugi fără casă. La meșteșugari erau evidențiați doar acei care practicau vreun meșteșug ca ocupație de bază. La rubrica 4 erau trecute casele, menționând și valoarea arendei, socotind 1/10 din valoarea estimată. În general această valoare era hotărâtă de comisia de conscripție. Bisericele, locuințele parohilor, școlile, casele nobiliare, clădirile publice nu erau luate în evidență. La rubrica 5 s-a evidențiat producția de cereale cu următoarele subrubrici :

- a) producția proprietarului (cereale) după sămănătură evidențiată în măsură de Pojon (550-600 stânjeni pătrați) – un stânjen patrat~3,6 metri pătrați ;
- b) câștigul proprietarului în florini și creițari;
- c) producția medie în raport cu sămânța;
- d) valoarea produselor în general.

La punctul (a) s-a trecut câte măsuri de Pojon s-au însămânțat într-un an. Nu erau luate în considerare defrișările și pământurile remanențiale. Erau cuprinse însă toate grădinile de varză, de zarzavaturi și de tutun. La fixarea prețurilor, înainte de efectuarea conscripției erau consultați oamenii de încredere din localitate, cerând răspuns la cantitatea sămănăturilor de toamnă, a celor de primăvară și la întinderea ogoarelor neînsămânțate, socotind în general 1/3 la trei asolamente(parcele) și 1/2 la două asolamente. La această anchetare, comisarii de conscripție au cerut informații și asupra productivității diferitelor asolamente, la valoarea arenzilor după o sămănătură de o măsură de Pojon la productivitatea în raport cu sămânța, la modul de arat și prețul muncilor la arat, la cosit, la transport etc. Acestea însă priveau în ansamblu doar comuna și nu familiile. Luând în considerare că în majoritatea satelor încă a predominat asolamentul bienal (mai ales în zona de pădure) cifrele ce sunt evidențiate în conscripție ne arată cam 60% la pământurile posedate de țărani (fiind evidențiată sămănătura reală pe an). La rubrica 7 au fost trecute fânețele, ele fiind clasificate în diferite categorii în raport cu calitatea lor. Ele erau evidențiate în zi de coasă (echivalentă cu 2 măsuri de Pojon, respectiv cu 1100-1200 stânjeni pătrați). La rubrica 8 erau trecute viile, măsurate în cazul

satelor din comitatul Arad în sape (circa 100 stânjeni pătrați), precum și producția generală după o sapă evidențiată în găleți (în jur de 12 litri), precum și valoarea producției globale. La rubrica 9 erau trecute livezile de mere și de prune, măsurate în zile de coasă, venitul fiind echivalat cu cel al fânețelor. La rubrica 10 găsim trecute animalele mari și anume : boi de jug, vaci de muls, vaci sterile, juninci peste 2 ani, cai peste 2 ani. La rubrica 11 găsim animalele mici și anume oi, porci și capre peste un an. La rubrica 12 se află pădurile, fiind fixat doar venitul după ghindărit și lemne, socotind la un iugăr 1200 stânjeni pătrați. La rubrica 13 sunt evidențiate datele privitoare la cârciumărit. După cum se vede din această conscripție nu aflăm cantitatea și calitatea pășunilor, ele în general nefiind încă măsurate. În diferite comune mai erau evidențiate și alte date ca : ce posibilități de câștig sunt în comună în afară de agricultură, care este situația geografică a localităților (inundații și alte calamități naturale), care este raportul între sămănăturile de toamnă și cele de primăvară, cum sunt efectuate arăturile, care este productivitatea medie, venitul estimativ după animale, alte venituri, ca mori, căldare de țuică, măcelării, vama la târguri etc.

Deși conscripția din 1828 n-are cheie de control, ea fiind întocmită pe bază de declarații, fără măsurători inginerești, ea are totuși o valoare excepțională pentru statistica istorică, deoarece ne arată numărul familiilor de țărani, numărul clădirilor, numărul persoanelor între 18 și 60 de ani, numărul meșteșugarilor și negustorilor cu brevet. Întrucât ea servea pentru impunere, înglobează întreaga populație țărănească și ne asigură date prețioase și pentru starea materială a familiilor țărănești.

Luând în considerare că în comitatul Arad gospodărirea alodială (proprietatea deplină) era în plină formare (mai ales după licitarea domeniilor erariale – aparținătoare curții de la Viena), datele servite de conscripția din 1828 nu ne arată starea globală a agriculturii, dar în schimb oglindește situația reală a iobăgimii în preajma anului revoluționar 1848.

Lupești în Conscripția din 1828:

numărul populației între 18-60 ani: 117
familii de iobagi: 56
familii de jeleri: 6
case: 62
arături, măsuri de Pojon: 227 ½
fânețe, zi de coasă: 97 ½;
vii: -
boi: 10
vacii: 8
juninci (peste 2 ani): 10
cai: -
numărul familiilor de țărani: 62
arături și fânețe aflate în posesia țăranilor (iugăre): 211 2/8
media pe familie (iugăre): 3,4 (un iugăre=0,5775 ha)
învățătorul: B. Dimitrescu
ani de serviciu: 1
elevi clasa a I-a: 8
elevi clasa a II-a: 6
elevi clasa a III-a: 4
frecvența, dilijent: 12
frecvența, neglijenț: 6 ⁵³⁾

A fost nevoie de mult timp (respectiv de momentul **1848**) pentru ca administrația habsburgică să desființeze legăturile urbariale între „domnii de pământ” și țăranime, dându-le iobagilor din Crișana și Banat drept de proprietate și de liberă dispunere pentru pământul din posesie (prin Patenta imperială din 2 martie 1853). Devenind proprietari pe pământul pe care l-au folosit până atunci, țăranii erau eliberați, în sfârșit, de multiplele și împovărătoarele obligații feudale. Jelerii (țăranii fără pământ) sunt împroprietăriți și ei, cu condiția unor despăgubiri de 50 de florini pentru o

---

⁵³⁾ Geza Kovach, 1987, *Conscripția satelor arădene în 1828*, pp. 106-111.

sesie de pământ (lot de pământ, parte dintr-un domeniu, asupra căruia țăranul dependent avea drept de posesiune în schimbul rentei către stăpânul feudal și care putea fi transmis ereditar), iar „domnul de pământ” este despăgubit de stat pentru suprafețele care au trecut în proprietatea țăranilor. Se vor organiza în curând oficiile cadastrale (1875) și cărțile funduale, limitele proprietăților, pe bază de hărți, stabilindu-se acum foarte precis ⁵⁴).

Viena a adus patentele și dintr-un alt motiv și anume pentru pregătirea condițiilor introducerii noului sistem de impozit financiar, care se dorea mai rentabil decât cel vechi. Din cauza unei crize financiare de lungă durată după revoluție, Curtea de la Viena dorea să introducă sistemul impozitului financiar pe seama tuturor categoriilor de pământuri. Se poate spune că Viena nu era deci împotriva iobăgiei și a acceptat valabilitatea acesteia.

Așa cum am mai menționat, **la Lupești, prin anii 1855-1859** atât intravilanul cât și extravilanul sătesc au trecut în proprietatea deplină a localnicilor, prin despăgubirea moșieresei *Aloisia Kaszonyi* de către statul austriac.

Din punct de vedere administrativ, în 1876 județul Zărand este împărțit între județul Arad și Hunedoara. Județul Arad primește plasa Hălmaგიului cu următoarele 34 comune: Aciuța, Aciua, Bănești, Bodești, Brusturi, Budești, Ciuciu, Țărmure, Țohești, Dumbrava, Groși, Gura Văii, Hăl măgel, Hăl magiu, Ionești, Cristești, Lazuri, Leasa, Leștioara, Luncșoara, Măgulicea, Mermești, Ociu, Ociușor, Pleșcuța, Poiana, Poienariu, Răstoci, Sârbi, Tălagiu, Târnavița, Tisa, Vidra și Vâjdogi. Județul Hunedoara a primit două plăși, Baia de Criș și Brad cu 65 comune ⁵⁵).

Localitatea Lupești în secolul al XIX-lea este menționată cu date concrete în „*Dr.Gaal Jenő, 1898, Descrierea stării*

⁵⁴) Idem, Ioan Biriș, 2017, pp. 120-121.

⁵⁵) Idem, Vasile Brăiloiu, 2008, p. 169.

economiei, administrației și învățământului public din Arad”

Județul Aradvár se află la 18° 32' și 25° 21' longitudine estică, 45° 58' 15" și 46° 41' latitudine nordică. Suprafața sa cadastrală conform datelor este 6443.39 klm. Din punct de vedere al dimensiunii, în Trans-Tisa este al treilea și al unsprezecelea județ pe întreaga Ungarie ⁵⁶⁾.

După pârâul Szelistye, Maros se lărgeste, când în el se varsă râurile Toki, Kujási și Soborsin, care sunt originari din Piatra-Albán. Sub Soborsin râul are o vale largă, între Tótvárád și Govosdia se varsă în el **Lupes** și pârâul Slatina-Baja. Valea dintre Batuczka și Kaprucza se îngustează din nou. Apoi la Kaprucza - Berzovai urmează extinderea văii, care este a doua ca mărime din Valea Mureșului lărgindu-se și curg în această vale până la Sólymos, încă zece râuri ⁵⁷⁾.

Declarația populației municipiilor județului Arad este indicată mai jos pe baza datelor din anii de recensământ ⁵⁸⁾.

Radnai Lupest Cifre absolute				Reproducere în procente		
1857	1870	1880	1890	1857-1870	1870-1880	1880-1890
708	782	792	915	+10,45	+1,48	+15,52

Legea apelor e importantă. Cazurile de drept al apei au fost reglementate de Legea XXIII din 1885. În articol conform Legii apei, este permisă utilizarea apei în județ, u.m. : râurile Maros, Fehér și Fekete-Körös, canalul morii Nádor, a Szárazérre, Továbbá a Töz, Csiger, Szartos, Monyászai, Jószási, Kiszindiai, Leveles, Halmágyi, Csúcsi, Gurahonczai, Dumbroviczai, Monorostiai, Pernyesti, Bajai, **Lupesti**, Rossiai, Temesesti, Toki, Talácsi, Rostocsi,

---

⁵⁶⁾ Dr. Gaal Jenő, 1898, *Arad közigazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása*, p. 7.

⁵⁷⁾ Ibidem, p. 11.

⁵⁸⁾ Ibidem, p. 42.

Bogyesti, Krokna, Dumbrávai, Krizáska, Minyeret és Gyuliczai Patakokra ⁵⁹⁾.

Instanța judecătorească: Judecătoria Radna.

Avea o suprafață de 18.1695 de metri și o populație de 40.039 de oameni. Localități: Amaszegi Puszta, Baja, Batucza, Berzova, Csicsér, Dumbrovicza, Govosdia, Gross, Gyorok, Gyulicza, Halalis, Iltyó, Kaprucza, Kladova, Konop, Korbesd, Kujás, Kuvin, **Lupesd**, Ménes, Milorlak, Mondorlak, Odvos, Paulis, Pernyest, Petris, Kadna, Rossia, Soborsin, Sólymos, Szabadhely, Szelistye, Szlatina, Szorosság, Temesed, Tok, Tótvárad, Trojás, Uj-Paulis, Vinyesd. Această instanță se află și astăzi, dar are o suprafață de 19.1903 metri și o populație de 40.373 de persoane ⁶⁰⁾.

1869. Date religioase ale recensământului, întocmite de László Sebök: Județul Arad, raionul Radna, Localitatea **Lupest**: 139-Case; 147-Familii; 423-Bărbați(B); 359-Femei(F); 782- Rezidenți (Total); Ortodocși-780; Romano catolici-1; Israel.-1 ⁶¹⁾.

...Evoluție demografică Lupești: 1828– 62 familii; 1851-442 locuitori; 1857- 705/708; 1869/1870- 782 locuitori; 1880- 792 locuitori; 1890- 915 locuitori ⁶²⁾.

Pentru cei interesați, se poate consulta *Registrul parohial de stare civilă Lupești (1874-1896)* ²²⁾. În acest exemplar se găsesc trei secțiuni: botezați, cununați și răposați. Registrul este completat de preotul Partenie Turcu, numit administrator parohial în Lupești ⁶³⁾. De menționat că

---

⁵⁹⁾ Ibidem, p. 512.

⁶⁰⁾ Ibidem, p. 549.

⁶¹⁾ László Sebök, 2005, *Az 1869 évi népszámlálás vallási adatai (Date religioase de la recensământul din 1869)*, p. 139.

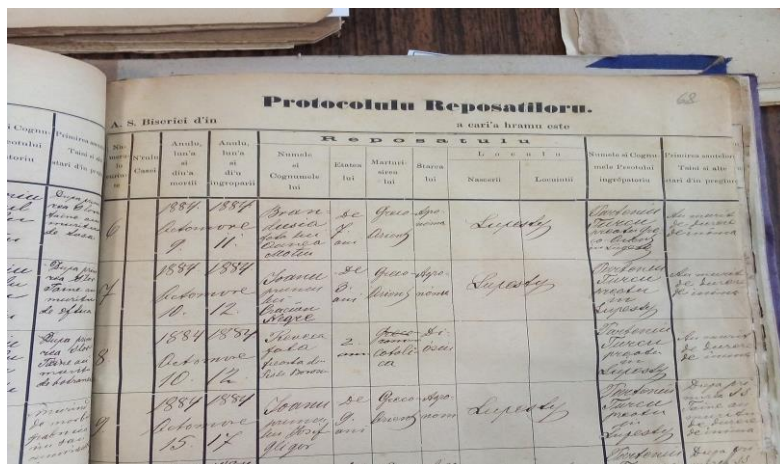
<https://adt.arcanum.com/> - 23 iunie 2022

⁶²⁾ Idem, Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, 2021, p. 336.

⁶³⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Registrul parohial de stare civilă Lupești (1874-1896)*, inv.1

până în anul 1896, registrele de stare civilă au fost întocmite doar la biserici.

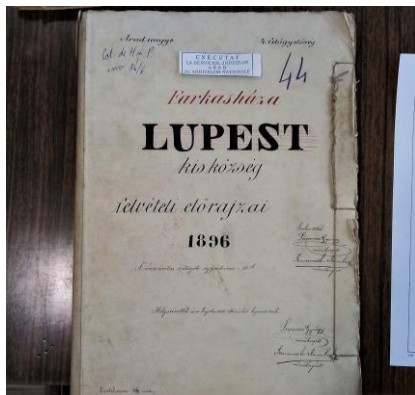
În *Registrul caselor din 1896* figurează 158 de poziții din care 5 poziții fără nume la rubrica proprietar. De exemplu: 121–Mocz Constantin; 122–Mocz Sente; 123–Mocz Simion; 126–Mocz Zenovie; 127–Mocz Maxim; 128a–Mocz Petru; 128b–Mocz Maxim lui Petru; 129–Mocz Mikulaie, Maria; 130–Mocz Paszk; 131- Szucs Arsenie ⁶⁴).

La arhive pot fi consultate și *Volume cu schițe de campanie*.

⁶⁴) Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Registrul caselor din Lupești 1896*, inv.87/6

Aici sunt detaliate schițe pentru toate proprietățile, intravilane și extravilane, menționându-se numele proprietarului și numărul de casă. Probabil că aceste schițe au reprezentat baza pentru întocmirea cărților funciare din acea perioadă ⁶⁵⁾.

Anterior anului 1896 se găsește la ANA dosarul „Secțiuni cadastrale Lupești 1855”, necesare trecerii proprietăților moșierești la localnici, cu despăgubirea foștilor proprietari de către guvernul austriac ⁶⁶⁾.

În timpul revoluției din anul **1848**, după cum rezultă dintr-un tabel anexat la un ordin al ministrului de interne

⁶⁵⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Volume cu schițe de campanie Lupești 1896*, inv.86/6

⁶⁶⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Secțiuni cadastrale Lupești 1855*, inv.86/5

Szemere populația comitatului Arad era formată din 180208 români, 36061 maghiari și 18107 germani. La sfârșitul secolului al XIX statisticele oficiale arată că populația comitatului Arad a crescut în anul 1900 ajungând la 383744 locuitori din care 223806 erau români, 110823 - maghiari, 40148 - germani, 5600- slovaci, 1719 – sârbi și de altă naționalitate erau 4004 ⁶⁷⁾.

Anul **1861**, când deputații românilor luptau cu majoritatea potrivnică în Dieta din Pesta, populația comitatului Arad luptă și ea pentru drepturi naționale. Țăranii din localitatea Curtici țin o adunare populară în care hotărăsc introducerea limbii române în administrația comunală. Ei cer prin notar, de la administrația comitatului Arad, inscripții românești pe pecetea comunei și a notarului. Adunări similare se mai semnalează și în alte comune, Micălaca, Șimand, Șiria etc., așa încât în cele din urmă, limba română devine oficială în comunele cu majoritate românească.

Asemănătoare sunt multe alte petiții ale localităților românești din județul Arad. Astfel în același spirit se adresează locuitorii comunelor: Sîmbăteni, Mîndruloc, Cicir, Cuvin. În lunile februarie și martie ale anului **1873** procedează la fel comunele Prăjești, Sălăjeni, Donceni, Ignești, Miniad, Nădălbești, Susani, Groși, Monoroștia, Vărădia, Julița, Pîrnești, **Lupești**, Baia, Găvojdia, Bătuța, Săvîrșin, Agriș, Buteni, Ineu, Gașa, Chisindia, Budești, Mustești ⁶⁸⁾.

Legea armatei din 1878 introduce serviciul militar obligatoriu, exceptați clericii, studenții teologi, cei cu probleme familiale și sociale.

Partidul Național Român (numit și Partida Națională) a fost partidul politic care a reprezentat interesele națiunii

---

⁶⁷⁾ Idem, Nicolae Roșuț, 1978, p. 264.

⁶⁸⁾ George Manea, 1978, *George Popa de Teiuș (1824-1867)*, p.532.

române din Transilvania, întregul Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, în perioada dualismului. Până la conferința de unificare de la Sibiu din 12-14 mai 1881 au activat două partide naționale: PNR din Banat și Ungaria și PNR din Transilvania. Conducerea formațiunii a fost dominată de reprezentanți ai Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolici), raportul confesional fiind de 11 uniți la 9 ortodocși. Momentul cel mai important din activitatea națională a fost înaintarea în anul 1892 a "Memorandului", redactat de Iuliu Coroianu către împăratul Austro-Ungariei, Francisc Iosif. Ca urmare a acestui fapt, întregul comitet executiv al PNR va fi pus sub acuzare de către guvernul ungar. Procesul s-a desfășurat la Cluj în mai 1894, fiind pronunțate sentințe privative de libertate.

Din anul 1905 PNR a trecut la activism, adică participare la procesul electoral. După moartea lui Ioan Rațiu în anul 1902 noii lideri ai PNR au fost: Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Theodor Mihali etc.

Aspecte din viața satului în secolul al XX-lea

Evoluție demografică: **Lupești**: 1900- 858 suflete; 1910- 884 locuitori; 1920- 741 persoane ⁶⁹⁾; (1890 – 915 locuitori).

Din consultarea *registriului parohial de stare civilă din perioada 1896-1929, aflat la Complexul Muzeal Arad, rezultă* ⁷⁰⁾:

Anul	Botezați	Cununați	Răposați	Anul	Bot.	Cun.	Răp.
1896	30	6	35	1897	21	7	39
1898	22	14	30	1899	27	8	53
1900	27	5	26	1901	26	11	34
1902	34	16	18	1903	37	8	25
1904	29	17	16	1905	34	6	36
1906	33	13	18	1907	38	14	25
1908	29	8	21	1909	29	3	15
1910	25	10	32	1911	38	9	23
1912	28	10	11	1913	28	14	25
1914	35	2	15	1915	20	2	37
1916	3	-	11	1917	12	1	17
1918	9	5	42	1919	17	8	11
1920	26	8	18	1921	31	13	24
1922	7	7	14	1923	19	18	19
1924	22	3	22	1925	31	9	17
1926	12	6	17	1927	8	15	23
1928	23	11	15	1929	7	15	9

Numărul mare de decese din 1896-1901 este posibil din cauza unor epidemii de boli infecțioase (mulți copii), iar cele din 1915, 1918 din cauza războiului.

⁶⁹⁾ Idem, Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, 2021, p. 337.

⁷⁰⁾ Complexul Muzeal Arad, *Colecția Tomuția, Registrul parohial de stare civilă din perioada 1896-1929* (nr.inv.10519)

Lupești, județul Arad – contribuții monografice

PROTOCOLUL DOLEZĂRIILOR

alu S. istorica din alu cărui'a cîramu este

Numărul actului	Anul lun'a și ziua în care s'a născut	Anul lun'a și ziua în care s'a murit	Numele prenumelui	Parialul prîncului				Numele prenumelui celui ce l'a înmormîntat și a înscris în cartea de înmormîntare	Numele și locul în care s'a înmormîntat	Inmormîntare de către un preot sau de către aliași, dacă s'a înscris în cartea de înmormîntare	
				Numele și cognomele lor	Marcarisirea lor	Starea lor	Locul locuinței				Coninații
1	1827 Marian 11 13		Săpălău Săpălău	Amator scitica în Săpălău Săpălău	gr.	ort.	Lupești	leg.	9. Tomul act. p.	Lupești	+
2	1827 Zărnă 9 20		Ștefan Zărnă	Săpălău Săpălău Săpălău	gr.	ort.	Lupești	leg.	9. Tomul act. p.	Lupești	
3	1827 Săpălău 5 8		Mihai Săpălău	Săpălău Săpălău Săpălău	ort.	agric.	Lupești	leg.	9. Tomul act. p.	Lupești	
4	1827 Săpălău 12 18		Ioan Săpălău	Săpălău Săpălău Săpălău	ort.	agric.	Lupești	leg.	9. Tomul act. p.	Lupești	
5	1828 Săpălău 4 7		Ștefan Săpălău	Săpălău Săpălău Săpălău	ort.	agric.	Lupești	leg.	9. Tomul act. p.	Lupești	
6	1828 Săpălău 4 8		Ștefan Săpălău	Săpălău Săpălău Săpălău	ort.	agric.	Lupești	leg.	9. Tomul act. p.	Lupești	
7	1828 Săpălău 12 30		Ștefan Săpălău	Săpălău Săpălău Săpălău	ort.	agric.	Lupești	leg.	9. Tomul act. p.	Lupești	

REPOSAȚULU

Numărul actului	Anul lun'a și ziua în care s'a născut	Anul lun'a și ziua în care s'a murit	Numele și prenumele lui	Etațea lui	Maturizarea lui	Starea lui	Locul		Numele și locul în care s'a înmormîntat	Preot sau aliași
							născeri	locuinței		
9	1808 1808 1808 1808 1808 1808		Ștefan Ștefan Ștefan	3 18 20	graco	ort.	Lupești	leg.	Lupești	Preot
10	1808 1808 1808 1808		Ștefan Ștefan	20 20	graco	ort.	Lupești	leg.	Lupești	Preot
11	1808 1808 1808 1808		Ștefan Ștefan	68 68	graco	ort.	Lupești	leg.	Lupești	Preot
12	1808 1808 1808 1808		Ștefan Ștefan	24 24	graco	ort.	Lupești	leg.	Lupești	Preot
13	1808 1808 1808 1808		Ștefan Ștefan	50 50	graco	ort.	Lupești	leg.	Lupești	Preot
14	1808 1808 1808 1808		Ștefan Ștefan	64 64	graco	ort.	Lupești	leg.	Lupești	Preot
15	1808 1808 1808 1808		Ștefan Ștefan	70 70	graco	ort.	Lupești	leg.	Lupești	Preot

În **1920** Plasa Radna are 36 comune rurale. *Suprafață* 164.511 jc.(iugăre) (947 km.p.)-*Locuitori* 30.380-(32 loc. la 1 km p.): români 27.155, unguri 1823, germani 1137, evrei 200, alții 65.

Reședința plășii: Maria Radna.

Secretariate comunale 1: *Maria Radna*.

Secretariate cercuale 8: 1. *Bârzava*, Conop. 2. *Căpruța*, Bătuța, Dumbrăvița, Groși, Monoroștia, Slatina. 3. *Miniș*, Cladova. 4. *Păuliș*, Păulișul nou. 5. *Petriș*, Corbești, Ilteu, Obârșia, Roșia, Săliște. 6. *Șoborșin*, Cuiăș, Halaliș, Pârnești, Temeșești, Toc, Troiaș, Vinești. 7. *Șoimuș*, Milova, Odvoș. 8. *Totvărădia*, Baia, Giulița, Govoșdia, **Lupești**, Soroșag. Din capitolul II Dicționarul comunelor: **Lupești**, **Farkasháza**, (Arad, Radna), *suprafața 4407 iugăre cadastrale, locuitori (în 1910) 884, locuitori (în 1920) 741 (români 741), case 190, secretariat cercual Totvărădia, judecătorie cercuală Maria-Radna (la 56 km), perceptorat Soborșin, tribunal Brad, poștă ultimă Vărădia, distanța 12 km, gară Vărădia* ⁷¹⁾.

În 29 dec.**1930 a fost primul recensământ al României întregite** (România Mare). Localitatea **Lupești** făcea parte din Județul Arad, Plasa Radna (în 1941 se înființează Plasa Săvârșin). *Populația statornică în 1930 la Lupești a fost: Total-791, din care Români-776 și Țigani-15; după religie, ortodocși – 791* ⁷²⁾. Următoarele recensăminte s-au făcut în 1948, 1956(?), 1966, 1977, 1992, 2002, 2011, în teritoriul actual al României. În **1975** Pavel Marcu în Monografia satului Lupești – manuscris, scrie: satul are 163 de familii, totalizând 652 suflete ⁷³⁾; (1955 – 131 gospodării, 588 populație) ⁷⁴⁾.

---

⁷¹⁾ C.Martinovici, N.Istrati, 1921, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, pp. 11,151.

⁷²⁾ *Recensământul general al populației din 1930, vol. II (neam, limbă maternă, religie)*, p. 12.

⁷³⁾ Idem, Pavel Marcu, 1975, p. 4.

⁷⁴⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Primăria Comunei Vărădia 1951-1968*, inv.729

Aradul în timpul primului război mondial.

În vara anului 1914, nouri negri, amenințători a furtună, pluteau pe deasupra Europei. Apăruseră neînțelegeri între popoare. Spre sfârșitul verii, s-au încleștat, dezlănțuind primul război mondial. Se înfruntau două grupări de state: de-o parte era Franța, Anglia, Rusia, Belgia și Serbia, iar de cealaltă parte era Germania și Austro-Ungaria. Alături de Germania au mai intrat: Turcia în noiembrie 1914 și Bulgaria, în septembrie 1915. Alături de Franța a intrat Italia, în mai 1915. România a păstrat neutralitatea armată până la 14 august 1916, când a intrat în război alături de Franța și Anglia, cu care încheiase un tratat prin care i s-a promis că va primi Transilvania, Bucovina și Banatul, la încheierea păcii. În acest război devastator au participat și locuitorii din **Lupești**. Au rămas în sat numai bătrânii, femeile și copiii. Cei înrolați erau încadrați în unități militare ungurești sau austriece și trimiși să lupte pe fronturile din Italia ori din Galiția .

Mobilizații din județul Arad au fost în marea lor majoritate țărani români, care constituiau, de altfel, și numărul cel mai mare al populației județului, țărani din rândul celorlalte naționalități din județ, apoi elementele din rândul clasei muncitoare și a celorlalte pături de jos. De exemplu: V. Păcățianu, menționează că din cei 40000 care au luat parte la mișcarea de război din județul Arad, 38680 erau țărani. Un număr foarte mare de mobilizați, de la începutul războiului, l-au constituit învățătorii. Încă în 1914, din județul Arad au fost mobilizați 336 de învățători.

Cei care au avut de suferit în urma acestui fapt, au fost tot păturile de jos și populația românească majoritară a județului, întrucât, arată presa contemporană arădeană, „ ... tot atâtea case au rămas fără cea mai valoroasă persoană, care muncea și susținea soția și copiii săi, adesea mulți copii, iar alții erau singurul reazim al bătrânilor și neajutoratilor lor părinți și frați". Aceasta cu atât mai mult cu cât ajutoarele de război nu se primeau în toate cazurile, adesea erau delapidate de către funcționarii comunali, iar plângerile în legătură cu aceste ajutoare nu aveau nici un

ecou. Așa este cazul a 25 de soții de soldați plecați pe front din Ilteu, din Dubești, etc., care solicită ajutor dar nu primesc.

La puțină vreme după începerea războiului, încep să sosească știrile privind persoanele rănite sau căzute în luptă. „Românul” publică prima listă a bolnavilor și răniților în 19 sept. 1914 și apoi în 20 septembrie și în numerele următoare. Intre cei care figurează în primele liste sunt români din Covăsînț, Cociuba, Miniș, Ineu, Ghioroc, Nădlac, Ususău, Șag, Șiria, Șetin, Curtici, Păuliș, Luncșoara, Chișineu-Criș, Mișca, Apateu, Vărădia, Vinga etc. Incepând cu 25 septembrie sunt publicate separat listele privind pe răniții și pe cei căzuți în luptă, iar mai târziu, cazurile înmulțindu-se, evidența acestora nu mai este urmărită cu aceeași consecvență, mai ales sub aspectul datelor privind localitatea, regimentul etc.⁷⁵⁾

Din **Lupești** decedați sau dispăruți sunt 38 de soldați.

După trei ani de război, în Rusia a izbucnit revoluția. În martie 1918, rușii au încheiat pact cu Puterile Centrale (națiunile Germaniei, Austro-Ungariei, Imperiului Otoman și națiunile Bulgariei). Armata austro-ungară, în descompunere, a părăsit frontul italian, iar cea germană a fost silită că ceară încetarea luptelor, în noiembrie 1918. Pe 3 noiembrie 1918, la Padova, monarhia Austro-Ungară semnează cu Antanta acordul de încetare a focului. *Antanta* (sau *Tripla Înțelegerere*) a fost un bloc politico-militar creat cu puțin timp înainte de Primul Război Mondial și format din Franța, Imperiul Britanic și Imperiul Rus. Convenția de aderare a României la Antanta a fost semnată pe data de 4/17 august 1916. Blocul a fost victorios în Primul Război Mondial, cu excepția Rusiei, care a ieșit din război în 1917.

În Ungaria, la 24 octombrie 1918, conducătorii partidelor din opoziție se adună la hotelul Astoria și formează o alianță

---

⁷⁵⁾ Alexandru Roz, 1978, *Aradul în timpul primului război mondial*, p. 377.

națională numită Consiliul Național Maghiar. În noaptea dintre 30 și 31 octombrie 1918, în Ungaria are loc numita „Revoluția crizantemelor”, care l-a adus la guvern ca prim ministru pe liderul partidului radical "Partidul Independent" cu orientare de stânga, Mihály Károlyi. La 11 noiembrie 1918 Carol al IV-lea al Ungariei îl desemnează pe Károlyi ca prim-ministru, prin intermediul prințului József. Consiliul Național Maghiar cere abdicarea regelui Carol al IV-lea, iar pe 13 noiembrie 1918 acesta din urmă renunță la tron. În aceeași zi este semnată la Belgrad Convenția militară de armistițiu, cu Antanta, stabilind liniile de demarcație ale teritoriului Ungariei. La 16 noiembrie 1918 Ungaria a devenit stat independent, iar Károlyi a devenit președinte provizoriu, urmând ca la 11 ianuarie 1919 Károlyi să fie desemnat președinte al Republicii Ungare de către Consiliul Național Maghiar, iar prim-ministru a fost desemnat Dénes Berinkey (din 19 ianuarie 1919 până în 21 martie 1919).

Sub armistițiul din 13 noiembrie, trupele sârbe și franceze au avansat pentru a ocupa Banatul și Croația; Cehoslovacia a preluat controlul Ungariei Superioare și a Ruteniei subcarpatice; România a reușit să avanseze spre râul Mureș. Armata maghiară a fost, de asemenea, redusă la șase divizii de infanterie și două de cavalerie. Datorită condițiilor dure ale armistițiului, guvernul Károlyi a pierdut complet consimțământul popular și atunci când Antanta a solicitat alte concesiuni teritoriale în martie 1919, Károlyi a fost forțat să demisioneze, iar pe 21 martie 1919 s-a format la Budapesta un guvern comunist, condus de facto de Bela Kun, ce a proclamat Ungaria Republică a Sfaturilor. Noul guvern a refuzat decizia Conferinței de pace și a decretat mobilizarea, declarând că Ungaria este în stare de război „cu toate statele vecine de la care are ceva de revendicat”, urmărind astfel să recupereze teritoriile ocupate de România, Cehoslovacia și alte state ⁷⁶⁾.

---

⁷⁶⁾ Sebastian-Dragoș Bunghez, 2020, *Județul Arad în anul 1919*, p. 113.

În acest context, când puterea statului era dezorganizată, au început să apară bande înarmate care atacau populația pașnică. Din acest motiv, în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat, iau ființă gărzi militare și consilii naționale românești. În actualul județ Arad, la nord de Mureș în majoritatea satelor administrația și menținerea ordinii fuseseră preluate de Consiliile Naționale Române, sprijinite de Gărzile Naționale Române, care se formaseră în noiembrie 1918. Vechea administrație maghiară din aceste localități (primar, notar etc.) fusese dizolvată. Aceste gărzi naționale aveau rolul de a menține ordinea și siguranța publică. Cele mai puternice au fost în părțile Aradului, ele menținând un contact strâns cu fruntașii politici arădeni. În Gărzile Naționale Române (G. N. R.) erau aleși persoane de cea mai mare încredere, erau persoane alese prin înțelegere cu comitetul comunal, după care depuneau jurământul. Publicat la acea vreme în ziarul „Românul” (an VII, nr. 1 din 8 noiembrie 1918, p. 3), jurământul gardiștilor avea următorul conținut:

„Eu...jur Atotputernicului Dumnezeu, cum că întru toate voi fi cu credință și supunere către G.N.R...care este supremul for a națiunii române...Conștiu de datorințele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi fiu credincios națiunii române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiescă pe orice fel de teritoriu politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu”. Comandant al Gărzilor Naționale Române din comitatul Arad era căpitanul Moise Rișcuția. În partea de vest a comitatului situația era complexă din cauza existenței aici a mai multor autorități administrative (române, maghiare, germane, sârbe, slovace) și a diferitelor forțe militare (inclusiv franceze și sârbe).

La 29 decembrie 1918, generalul francez Henri Mathias Berthelot a vizitat Aradul și cu acest prilej s-au produs incidente între români și maghiari. Ca urmare, a doua zi au fost trimiși în Arad militari francezi, care au rămas aici până în iulie 1919, în scopul de a menține ordinea. Militarii francezi au tolerat însă reorganizarea armatei maghiare și formarea unor gărzi maghiare bine înarmate, precum și

excesele pe care acestea au început să le practice în zona rurală, în special împotriva românilor. De la sfârșitul lunii ianuarie 1919, acțiunile trupelor armatei maghiare și ale gărzilor maghiare împotriva românilor au început să se intensifice. Trupele maghiare, deplasându-se cu trenuri blindate, au început să preia controlul căilor ferate aflate la vest de Arad, pe Valea Mureșului și pe Valea Crișului Alb, până în zona unde ajunsese armata română (pe Valea Crișului Alb până la Brad, iar pe Valea Mureșului până la Zam). În toate localitățile prin care au trecut soldații maghiari s-au dedat la excese, au jefuit, maltratată și au ucis sute de români și au restaurat jandarmeria și autoritățile administrative maghiare. Din trenurile blindate chiar s-a tras cu tunul asupra românilor. Astfel de masacre au fost la Curtici, Chereleuș, Covăsânț, Șiria etc. Alte sute de români, în special intelectuali (preoți, învățători, avocați etc.), au fost nevoiți să se refugieze spre est, în condiții de iarnă, prin munți și au trăit în mizerie, pentru a-și salva viața ⁷⁷⁾.

În **Lupești**, Garda Națională Română a fost înființată la 6 noiembrie 1918, a fost formată din 6 membri, învățătorul Ioan Tomuția a fost martor activ la constituirea Gărzilor Naționale Române din protopopiatul Radnei. A avut o contribuție și la constituirea Gărzii Naționale Române din Baia, înființată la 13/26 decembrie 1918 și Slatina, înființată la 14/27 decembrie 1918. După ce trupele române au intrat în zonă, prin luna mai 1919, gărzile au fost desființate ⁷⁸⁾.

Consiliul Național Roman, în 13 noiembrie 1918, convoacă pentru 1 decembrie 1918, la Alba-Iulia, Adunarea Națională a națiunii române... aflătoare în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat, unde s-a hotărât unirea acestor români și a teritoriilor locuite de ei cu România.

Relatări despre acest război le-am auzit de la *Moș Livius*, frate cu străbunicul meu *Moș Ioan*, amândoi au făcut serviciul militar la honvezi–infanterie. Atunci când am auzit

---

⁷⁷⁾ Idem, Sebastian-Dragoș Bunghez, 2020, p. 113.

⁷⁸⁾ Pavel Vesa, 2008, *Clerici cărturari arădeni de altă dată*, p. 376.

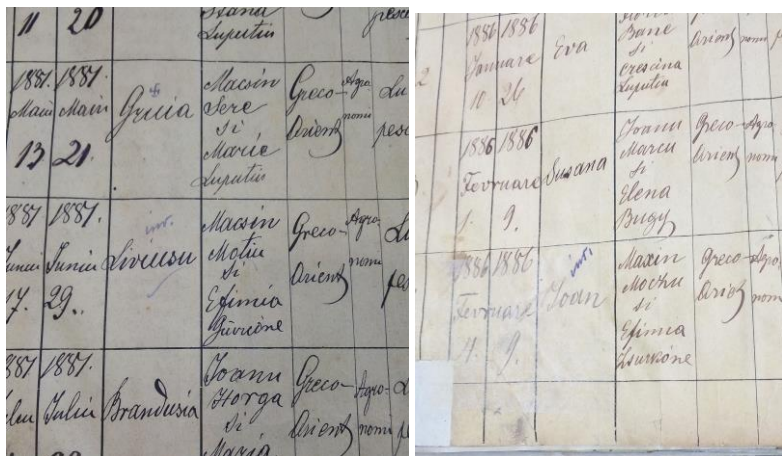
aceste confesiuni, eu aveam mai puțin de 10 ani iar unchiul Liviuț avea peste 70 de ani. Pășteam vitele împreună într-un loc numit La Vinești, la 3/4 km de casă, aproape de pârâul Balamiru, erau două dealuri proprietate, Pecul Mare și Pecul Mic. Ascultam cu foarte mare interes poveștile din primul război mondial, când a fost trimis pe frontul italian, în slujba Imperiului Austro-Ungar. Acolo a fost rănit la o mână, se vedea mâna vindecată strâmb, l-a deranjat mult după aceea, fiind meșter în prelucrarea lemnului, așa cum de altfel era și Moț Ioan, aveau ateliere de tâmplărie cu unelte de toate felurile, activitatea era autorizată.

Revin la relatări. Îmi spunea că la un moment dat era într-o groapă de granat (grenadă), lângă el era un bosniac masiv (probabil aliat), a mâncat o conservă și „mie nu mi-a dat nici măcar să o șterg cu degetul, dar nu după mult timp, la un atac italian, cu mașină ghiver (probabil mitralieră), l-am văzut cu burta-n sus”. Altă dată, zicea că fiind la poala unui munte, pe partea cealaltă erau ’talenii care noaptea au pus un gramofon să cânte în vârful muntelui, în ciuda adversarilor. Îmi arăta cum se merge târâș, pe coate și genunchi, îl ascultam și alergam după vitele lui, în schimbul poveștilor. Am reținut și că soldații români nu prea aveau tragere de inimă spre luptă, mai mult își apărau pielea, iar dacă erau răniți încercau să facă vindecarea cât mai târzie, pentru a nu fi trimiși înapoi pe front. Gândul mă duce la personajul Apostol Bologa, de pe frontul din Galiția, din romanul Pădurea Spânzuraților al lui Liviu Rebreanu.

Cei doi frați Livius și Ioan (al treilea frate este Gheorghe, părinții: Maxim și Fimia) se regăsesc în Registrul parohial de stare civilă Lupești (1874-1896) - prima parte: Botezați-data nașterii: 17 iunie 1881, data botezării: 29 iunie 1881, Numele pruncului: Liviusu, Părinții pruncului, Preotul, Nașii ⁷⁹).

---

⁷⁹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Registrul parohial de stare civilă Lupești (1874-1896)*, inv.1

Comitetul Executiv al *PNR* cu sediul la Oradea, compus din Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Theodor Mihali, Alexandru Vaida-Voievod și Aurel Vlad a declarat, la 5/18 octombrie 1918, independența Transilvaniei față de Austro-Ungaria, iar declarația de independență a fost citită în parlamentul de la Budapesta, de Alexandru Vaida-Voievod la 22 octombrie 1918. Împreună cu Partidul Social-Democrat din Transilvania și Banat a organizat Adunarea Națională din 1918 de la Alba Iulia, prin care Transilvania s-a unit cu România. După Unire, Partidul Național Român a început să se intituleze *Partidul Național* și a adoptat ca program propriu Declarația de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Conferința partidului din 9 august 1919 a ales în funcția de președinte pe Iuliu Maniu, în locul lui Gheorghe Pop de Băsești, care încetase din viață la 23 februarie 1919.

În zilele de 19-20 noiembrie 1922 s-a hotărât fuziunea Partidului Național cu Partidul Conservator-Democrat, moment odată cu care sediul central al partidului s-a mutat de la Cluj la București. În cursul anului 1923, Partidul Național a încheiat un prim acord de colaborare cu Partidul Țărănesc. La 8 martie 1925, Partidul Național a fuzionat cu Partidul Naționalist al Poporului, condus de Nicolae Iorga și care mai avea ca figură proeminentă pe Constantin Argetoianu. Noul partid a adoptat numele și programul

Partidului Național; până la convocarea Congresului general, s-a convenit ca partidul să fie condus de doi președinți, respectiv Maniu și Iorga. La 10 octombrie 1926 s-a desfășurat la București, în sala „Transilvania” congresul Partidului Național (prezidat de Iuliu Maniu), care a aprobat fuziunea cu Partidul Țărănesc (prezidat de Ion Mihalache), constituindu-se astfel Partidul Național-Țărănesc. Nicolae Iorga demisionase din Partidul Național. Începând cu anul 1922, principalul partid la guvernare, din această perioadă, a fost Partidul Național Liberal condus până în 1927 de Ion I. C. Brătianu.

După 1918, limba română devine limbă oficială în instituțiile și întrinderile locale și în tot Ardealul, acțiune care s-a realizat treptat, acasă avem și acum acte notariale în limba maghiară din 1924. Pană prin anul 1922 circulau ca monede de schimb coroanele ungurești și lei românești. Preschimbarea coroanelor în lei a determinat majorarea prețurilor unor mărfuri și prestări de servicii în câțiva ani la rând. De asemenea, se introduc legile din vechiul regat. Începând cu 1923 populația își cere drepturile pentru pădurile și pământurile confiscate.

Începând cu 1919, din punct de vedere administrativ se fac anumite corespondențe în denumiri: comitat=județ, cerc=plasă, comite suprem=prefect, vicecomite=subprefect, cnez=primar, notar comunal=secretar comunal.

După primul război mondial, agricultura arădeană, în general, se găsea într-o situație grea, sărăcie, boli, foamete, mizerie, lipsa uneltelor agricole, a animalelor de tracțiune, a semînțelor, a brațelor de muncă. Suprafața agricolă însămânțată, producția, numărul de animale au scăzut față de perioada antebelică cu peste 50% ca, de altfel, în tot restul țării. În aceste condiții lumea rurală era inflamată de un spirit de neliniște, confuzie, durere, care coagulate la un loc puteau provoca o revoltă în masă a țăranilor.

Situația țăranimii din județul Arad avea să fie influențată de două evenimente importante din istoria poporului român: Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și a Maramureșului cu România, la 1 Decembrie 1918 și legiferarea

Reformei agrare din 1921, astfel că apare **LEGE din 30 iulie 1921 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș**. Textul actului publicat în M.Of. nr. 93/30 iul. 1921.

Încă din toamna anului 1918, reforma agrară a fost înscrisă în programul Consiliului Național Român Central, creat la 21 octombrie/3 noiembrie 1918, când s-a anunțat, printre altele, o viitoare împroprietărire. La 1 Decembrie 1918, în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia, alături de alte prevederi, s-a înscris la punctul V al articolului 3 din Rezoluția Adunării, reforma agrară radicală. S-a menționat în același punct V: „...se va face posibil țaranului să-și creeze o proprietate (arători, pădure, pășune), cel puțin atât cât să poată munci el și familia lui”. S-a subliniat și principiul conducător al acestei politici agrare, care prevede, pe de o parte, promovarea nivelării sociale, iar pe de altă parte, potențarea (creșterea n.n.) producției. Prin Decretul numărul 3622 din 11 decembrie 1918, Consiliul Dirigent al Transilvaniei a fost autorizat să redacteze proiectul legii de reformă agrară. Până la punerea lui în vigoare sa recurs la practica arendării pământurilor moșierești. Arendările forțate au constituit o primă etapă importantă în desfășurarea lucrărilor de reformă agrară. Conform ordonanței numărul 82 A, pe care Consiliul Dirigent a emis-o la 21 februarie 1919, s-a stabilit că, până la promulgarea legii de reformă agrară, moșiile statului, ale corporațiilor și moșierilor să fie arendate țăranilor constituiți în obști.

Decretul nr. 3610 din 23 iulie 1921 privind aprobarea Legii pentru Reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cuprindea 141 articole, structurate în două părți și 20 de capitole. Prima parte se numea „Exproprierea” și stipulează toate detaliile privind operațiunile de expropriere: terenurile vizate pentru a fi expropriate, înființarea pășunilor și pădurilor comunale, excepțiile de la expropriere, despăgubirea moșierilor, organele de aplicare a procedurilor de expropriere, etc, în total, 90 de articole. Partea a doua se intitula „Împro-

prietărirea”, făcând referire la cei îndreptățiți la împrorietărirea, parcelarea pământului.

În ceea ce privește aplicarea acestei legi în **Lupești**, singurul document pe care l-am găsit la arhive este o schiță cu două planuri:

- a) planul terenului cultivabil expropriat din Proprietatea Statului pentru fondul bisericesc și școlar;
- b) planul terenului expropriat din Pădurea Statului – expropriat ca pășune comunală (în hotar cu localitatea Baia)⁸⁰⁾.

În primii ani după unire localitatea a purtat numele de *Lupești și avea statutul de comună rurală* fiind în componența plasei Radna. Primarul comunei era, în anul **1923**, *Lupuț George*. În baza Legii pentru unificare administrativă din 14 iunie 1925, ministerul de interne a decis în 10 octombrie **1925** împărțirea județelor țării în plăși, act normativ prin care comuna Lupești rămânea în plasa Radna, județul Arad. În perioada 1930-1937 județul Arad are 10 plăși (plasă înființată: Târnova) și 226 sate. Plasa este condusă de pretor iar comuna de primar și viceprimar. *În 1941 apare Plasa Săvârșin din care va face parte și comuna Lupești, începând cu 1942, conform actelor de stare civilă.* Prin Legea administrativă din 14 august 1938 se face asocierea județelor în 10 ținuturi. Ținuturile sunt cu personalitate juridică iar județele și plășile sunt fără personalitate juridică.

Prin Legea nr. 62 din 23 ianuarie 1942 se modifică art.4 din Legea administrativă din 1938. Acestea au afectat mai ales nivelul comunal și au vizat o nouă delimitare teritorială a comunelor rurale și urbane. Legea prevedea o nouă împărțire administrativ-teritorială a țării, exceptând Basarabia și Bucovina. Necesitatea redelimitării acestor unități administrativ teritoriale s-a bazat pe rapoartele primite de la prefecți, care au constatat că există comune rurale cu

---

⁸⁰⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Reforma agrară din 1921, la Lupești*, inv. 86/3 nr.ord. 89

venituri foarte reduse, chiar sub nivelul a 50 mii lei, care nu pot suporta minimul de cheltuieli necesare susținerii administrației proprii. Ideea era să se creeze unități administrative viabile.

Astfel art.4 reglementează comunele rurale ca fiind alcătuite din unul sau mai multe sate și dispunând de venituri ordinare de minim 200 mii lei anual. Excepție puteau face satele situate în condiții geografice deosebite, la distanțe mari de alte sate sau cele care aveau un trecut istoric ori tradiție îndelungate, acestea putându-se constitui în comune indiferent de veniturile ordinare.

În județul Arad, au fost desființate 30 de comune, prin contopire cu alte comune. În această situație este și **comuna Lupești** care începând cu anul 1943 este desființată, conform actelor de stare civilă, va face parte din comuna Vărădia de Mureș, până în 1955 inclusiv. Numirea primarilor din comunele rurale și orașele nereședințe de județ, era prevăzută să se facă de către prefect, pe o perioadă de 6 ani, dintre membrii comunei. Pentru comunele urbane reședințe de județ și pentru stațiunile balneo-climaterice numirea primarului se făcea prin decizia ministrului afacerilor interne, iar pentru numirea primarilor de municipii, prin decret, la propunerea ministrului afacerilor interne. Din 1943 numirea primarilor în comunele urbane nereședințe de județ a fost delegată inspectorilor generali administrativi la propunerea prefectilor județelor respective.

Noua Constituție din anul 1948 stabilește ca România să se numească Republica Populară Română, stat unitar, independent și suveran, iar teritoriul să fie împărțit din punct de vedere administrativ în comune, plăși, județe și regiuni (art. 75). Organele locale ale puterii de stat sunt consiliile populare locale, organe reprezentative alese pe patru ani prin vot universal, direct, egal și secret. Aceste consilii se pot înființa și pe ramuri de activitate, fiind subordonate în activitatea lor consiliilor populare și comitetelor executive pe lângă care funcționează. În anul 1950 se promulgă *Legea nr. 5 privind subdivizarea economico-administrativă a teritoriului Republicii Populare România*, care renunță la

județe și la plăși în favoarea regiunilor (28) și a raioanelor (177) împărțite pe comune (4052) și orașe (dintre care 8 au subordonare centrală și 140, regională). Potrivit anexei la Legea 5 din 8 septembrie 1950, **Lupești**, alături de Baia, Julița, Nicolae Bălcescu, avea statutul de sat aparținător comunei Vărădia de Mureș, raionul Lipova, regiunea Arad. Prin Decretul 331 din **1952**, regiunea Arad se extinde cu zona Sânicolaul Mare iar prin Decretul 12 din 10 ianuarie **1956** se desființează, teritoriul său fiind încorporat în regiunile Timișoara și Oradea. Astfel, raionul Lipova va aparține de regiunea Timișoara până în 1960 când devine regiunea Banat.

Dintr-o raportare din 27/03/1950 se constată că la **Lupești** sunt 650 locuitori, 347 B și 303 F, 199 gospodării. Din partea comunei semnează Buldijeru Vasile – președinte și Popescu Mircea – secretar ⁸¹⁾.

Pentru pregătirea recensământului din 1956 este întocmit la 1 septembrie 1955 un centralizator din care rezultă la **Lupești**: clădiri: 141, gospodării: 131, populație: 588 ⁸²⁾.

În **1956** Lupești revine la statul de comună, se înființează *Sfatul Popular al Comunei Lupești*, de care aparțin satele Baia și Pârnești. Până în 1960 comuna Lupești a fost în raionul Lipova, regiunea Timișoara, apoi în raionul Lipova, regiunea Banat. Prin Legea pentru organizarea administrativă a teritoriului R.S.R. nr.55/1968, **Lupești** revine la statutul de sat aparținător comunei Vărădia de Mureș. Denumirea R.P.R. a fost schimbată prin Constituția din 1965, în Republica Socialistă România.

Din punct de vedere economic va predomina producția agricolă prin culturile specifice zonei de deal, apoi sectorul zootehnic prin creșterea bovinelor, cabalinelor pentru muncile agricole, a porcinelor, a păsărilor de curte și mai puțin a ovinelor și caprinelor. Au început să fie înlocuite

---

⁸¹⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Primăria Comunei Vărădia 1939-1950*, inv.728.

⁸²⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Primăria Comunei Vărădia 1951-1968*, inv.729.

utilajele vechi, cu utilajele metalice, pluguri de fier, grape metalice, semănători cu mai multe brațe, motoare și batoze de treierat.

Famiiliile mai înstărite angajau slugi, de obicei tineri din familia sărace, mai numeroase. Aceștia erau angajați de regulă pentru perioada de la *Sângeorz* până la *Sumedriu* și erau plătiți în produse (slănină, fasole etc.) și bani (plata integrală numindu-se *sâmbrie*). Slugile erau de două feluri: slugi „de lucru”, adică slugile angajate pentru toate lucrările din gospodărie; slugi „de animale”, angajate numai pentru îngrijirea animalelor. Între gospodar și slugă se încheia întotdeauna o înțelegere în legătură cu drepturile și obligațiile fiecăruia. Aceste înțelegeri vizau de obicei câte rânduri de haine trebuie să asigure gospodarul pentru slugă, ce sume de bani are de încasat sluga pe timp de un an etc.

Criza economică din 1929-1933 s-a manifestat în toată țara. Cetățenii erau înglodați în datorii cărora nu le mai puteau face față. Cămătarii căutau să își scoată banii de la debitori pe orice cale. Se protestau cambiile, se puneau sechestre pe averile datornicilor și apoi se vindeau la licitație. Pentru a veni în sprijinul populației sărăcite, guvernul a făcut o lege a conversiunii datoriilor în anul 1932. Prin această lege s-a stabilit ca o mare parte a datoriilor să fie radiate complet. Alte categorii de datorii au fost reduse cu până la 70 la sută.

În 1930 județul Arad, avea 10 plăși: Aradul-Nou –22 sate; Chișineu-Criș-19 sate; Hălmațiu-45 sate; Ineu-15 sate; Pecica-12 sate; Radna-36 sate; Sebiș-37 sate; Sfânta Ana(sediu Sântana)-13 sate; Șiria-11 sate; Târnova-16 sate. În 1947, organizarea județului cuprindea un număr maxim de plăși, treisprezece (13), după cum urmează, Aradul-Nou, Chișineu-Criș, Curtici, Gurahonț, Hălmațiu, Ineu, Pecica, Radna, Săvârșin, Sebiș, Sfânta Ana, Șiria și Târnova.

În 1930 **Plasa Radna** (36 localități): Baia, Bătuța, Bârzava, Căpruța, Cladova, Conop, Corbești, Cuiăș, Dumbrăvița, Julița, Groșii Noi, Hălăliș, Ilteu, **Lupești**, Milova, Miniș, Mocioni (Căpâlnaș), Monoroștia, Obârșia, Odvoș, Păuliș, Păulișul Nou, Pârnești, Petriș, Radna, Roșia

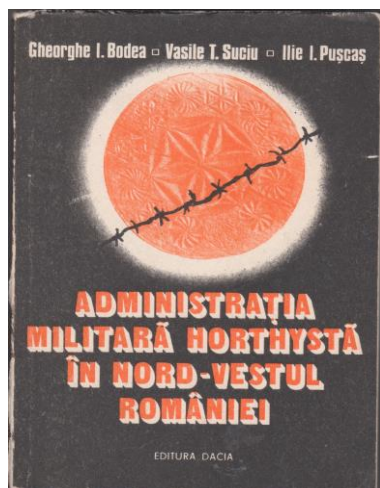
Nouă, Săvârșin, Săliște, Slatina de Mureș, Stejar, Șoimoș, Temeșești, Toc, Troaș, Vărădia de Mureș, Vinești. În **1941 apare Plasa Săvârșin**: Bârzava, Monoroștia, Căpruța, Bătuța, Dumbrăvița, Groșii Noi, Slatina de Mureș, Petriș, Corbești, Ilteu, Obârșia, Roșia Nouă, Seliște, Săvârșin, Cuiăș, Hălăliș, Pârnești, Temeșești, Toc, Troaș, Vinești, Vărădia de Mureș, Baia, Julița, **Lupești**, Mocioni (Căpâlnaș), Stejar.

După mai puțin de douăzeci de ani de la încetarea primului război mondial, în Europa unele puteri au și început să atace statele mai slabe. În Italia, Benito Mussolini instaurase dictatura fascistă în 1922 iar în 1939 a ocupat Albania. În anul 1933 Adolf Hitler ajunge cancelar al Germaniei, în martie 1938 Germania hitleristă ocupă Austria iar în martie 1939 invadează și Cehoslovacia. În aceste condiții în 21 martie 1939, Guvernul român decretează mobilizarea generală, încep concentrările. La 1 septembrie 1939, trupe germane invadează Polonia, începe *al doilea război mondial*, în mai puțin de trei săptămâni, Polonia a fost ocupată. Apoi Germania pornește război împotriva Franței, care este silită să ceară armistițiul în iunie 1940. Germania și Italia urmăreau revizuirea hotarelor statornicite după primul război mondial. Printre țările vizate se afla și România.

La 26 iunie 1940, Basarabia, partea de nord a Bucovinei și colțul de nord-vest al județului Dorohoi au fost luate de Uniunea Sovietică, în același an, Hitler cere regelui Carol al II-lea ca Romania să incheie acorduri cu vecinii săi: Ungaria și Bulgaria, în probleme teritoriale. La sfârșitul lunii august 1940, miniștrii de externe ai Germaniei și Italiei, întruniți la Viena, au cerut delegației române să semneze un act prin care se luau 43.492 km pătrați cu 2.609.000 locuitori și se alipea la Ungaria (partea de nord a Transilvaniei, Maramureșul și o parte din Crișana). Vestea semnării acestui act de dictat (30 august 1940) a produs mare indignare în sufletele maselor largi românești, împotriva Germaniei hitleriste. În zilele următoare, armata romană aflată pe zonă, a trebuit să

se retragă, fără luptă de pe linia de apărare și fortificațiile militare constituite în decursul anilor, spre granița de vest.

În câteva zile, armata română s-a retras, fără incidente pe noua linie de demarcație. Armata romană părăsea aceste locuri, dar păstra în inimă nădejdea că nu se va sfârși acest război, până va reveni să le elibereze de sub dominația asupritorilor.

Sunt de neiertat teroarea și crimele făcute de armata horthystă. În 6 septembrie 1940, generalul Ion Antonescu s-a declarat conducătorul statului și a silit pe regele Carol al II-lea să abdice în favorul fiului său Mihai I. Legionarii conduși de Horia Sima ajung la guvernare în septembrie 1940, prim-ministru este Ion Antonescu, statul român

devine stat național-legionar, dar în februarie 1941, Ion Antonescu instaurează dictatura militară, în urma rebeliunii legionare. La 7 septembrie 1940, s-a semnat tratatul de la Craiova, prin care județele: Durostor și Caliacra, din Dobrogea, au fost cedate Bulgariei. În luna octombrie același an, armata germană s-a instalat în România. La 22 iunie 1941, Ion Antonescu a intrat în războiul împotriva Uniunii Sovietice, ca aliat al lui Hitler. Armata romană a participat la operațiunile militare pe teritoriul U.S. la Dalnic, Odesa, Crimeea, Lozovaia, în cotul Donului și până în apropiere de Stalingrad. Această participare la război aduce țării mari suferințe. S-au rechiziționat cai, căruțe, alimente. Foarte mulți fii ai satului au căzut pe front, unii au fost dați dispăruți și nu s-au mai întors la casele lor. După marea bătălie de la Stalingrad (azi Volgograd) din septembrie 1943, trupele sovietice au început să respingă armatele germane pe toate fronturile și să le urmărească pas cu pas în retragerea lor spre apus. La începutul lunii aprilie 1944,

trupele sovietice au ajuns până la Prut. La 12 aprilie, Uniunea Sovietică propune un armistițiu cu condiția ca România să rupă legăturile cu Germania și să lupte alături de armatele sovietice. Se prevedea anularea dictatului de la Viena. Guvernul Antonescu nu era hotărât. În luna iunie s-a constituit Blocul Național Democratic (P.C.R., P.S.D., P.N.Ț., P-N-L.,-Dinu Brătianu) pentru înlăturarea dictaturii antonesciene, încheierea armistițiului cu Uniunea Sovietică, S.U.A. și Marea Britanie, instaurarea unui regim constituțional democratic. La 20 august, forțele sovietice pornesc ofensiva și sparg frontul din Moldova, ocupând Iașii și Vasluiul. Mareșalul I. Antonescu a făcut o inspecție pe front, iar la 23 august a cerut o audiență la rege. În timpul audienței, a fost arestat împreună cu vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu. În aceeași seară s-a constituit un Guvern, alcătuit din militari și câte un reprezentant al partidelor din B.N.D., sub conducerea generalului Constantin Sănătescu. În cursul nopții, în întreaga țară, armata română a început neutralizarea și dezarmarea unităților germane ⁸³⁾.

Mișcarea legionară a avut simpatizanți și membri în Lupești, încă înainte de 1940, ca dovadă că aceștia au avut de pățimit după instaurarea noului regim.

După 23 august 1944, în urma armistițiului cu URSS, trupele trec spre vest prin defileul Mureșului, mulți soldați ruși ‘rătăciți’ ajung și la **Lupești**, terorizează populația locală, oamenii își ascundeau bunurile, în special vinarsul și caii, femeile și fetele de asemenea, se ascundeau prin poduri sau prin lanurile de cânepă sau cereale.

Ofensiva germanilor și horthyștilor la granița de vest a început la 5 septembrie 1944, Aradul fiind cucerit șase zile mai târziu. Apoi, unități din Corpul Alpin german au continuat ofensiva pe valea Crișului Alb, unde drumul le-a fost oprit de apărarea elevilor Școlii de ofițeri în rezervă de la Ineu, în luptele de la Beliu și Prunișor.

---

⁸³⁾ Idem, Vasile Brăiloiu, 2008, pp. 100-101.

În perioada 14-20 septembrie 1944, pe valea Mureșului a continuat înaintarea Divizia blindată Nr.1 ungară „Budapesta” (cu un efectiv de circa 20.000 de militari), înaintării acesteia fiindu-i opus „Detașamentul Păuliș” (elevi la Școala de Subofițeri Rezervă de la Radna), un batalion din Regimentul 9 infanterie și divizionul 61 artilerie grea, în total peste 1.800 de militari, pe linia de

front Păuliș-Sâmbăteni-Miniș-Ghioroc-Cuvin, sub lozincă „Nici pe-aicea nu se trece”. În urma bătăliei, tinerii elevi rezerviști au învins inamicul, producându-i mari pierderi în oameni și materiale, 919 morți, 1840 răniți, 318 prizonieri, 73 guri de foc etc. Tributul Școlii de Subofițeri a fost de 10 ofițeri, 10 subofițeri, 148 de elevi sergenți și 209 elevi soldați ⁸⁴).

În imaginea anterioară este Monumentul Eroilor de la Păuliș dezvelit în 1974, lucrare realizată de arh. Miloș Cristea în colaborare cu sculptorii Emil Vitroel și Ionel Muntean.

Alăturat, este crucea din curtea bisericii noi din **Lupești**, unde sunt

⁸⁴) Idem, Victor Bleahu, 2011, p. 65-67.

menționați o parte din cei căzuți pe front, din Lupești, în cel de-al doilea război mondial (12 din cei 23).

La 9 mai 1945, Germania capitulează și războiul se termină, se produc apoi multe modificări în societate: reforma agrară, reforma monetară, alegerile din 1946, abolirea monarhiei. Este o perioadă dificilă din punct de vedere economic datorită plății datoriei externe față de URSS (despăgubiri de război) dar și din cauza secetei din 1945-1946. Din punct de vedere politic, după două dictaturi, a lui Carol al II-lea și a lui Antonescu, apare a treia, *dictatura proletariatului*. Are loc timp de câțiva ani așazisa eliminare a elementelor de origine nesănătoasă, șovăielnice, ostile construirii noii societăți socialiste după modelul sovietic și conform ordinelor primite de la Moscova.

După alegerile din 19 noiembrie 1946 s-au făcut două legi care consolidau *reforma agrară* din anul 1945 și se fixează noi *cote de cereale*. Se prevedea ca agricultorii să predea statului o anumită cotă de cereale din recolta anului respectiv. Producătorul primea o înștiințare prin care se specificau suprafețele cultivate și cantitățile de predat. În cazul grâului, la treierat, producătorul prezenta obligația de predare a cotei. Responsabilul de la batoză înscrisa pe verso cantitatea realizată, reținea uiumul și cota. În afară de cereale sunt și alte produse cu cote: fasole, cartofi, ceapă, fân, carne, lapte, lână, ultimele trei în funcție de numărul de animale.

Mulți ani și după 1948 a funcționat *sistemul de cote*, greu de suportat de către țărănime, a fost rezultatul despăgubirilor de război pe care le-am plătit Uniunii Sovietice dar și cheltuielilor necesare statului. Îmi amintesc că prin anii de după 1950 venea pe uliță *perceptorul Mihuț din Soroșag*, era foarte înalt și vedea în curte peste gard sau poartă, dacă era cineva acasă, deci nu prea te puteai ascunde dacă aveai datorii. Striga de departe: nană Lenă (a 'lu Ruji) trebuie să dai cota, altfel îți iau duna (pilotă cu pene de găște sau de găini). De cele mai multe ori, acasă erau doar femeile, de aici glumele privind răspunsul la întrebarea cu cine seamănă copilul nou născut, răspunsul era, cu Mihuț.

Aceste cote obligatorii ale țăranilor pentru cereale au dăinuit până la 1 ianuarie 1957, iar cele pentru produse animale până în anul 1960. Unii țărani nu produceau toate sortimentele de cereale. Pe cele pe care nu le aveau le cumpărau și le predau la bazele de recepție. Aceste cote obligatorii au frânat mult dezvoltarea gospodăriilor țărănești. După ce s-au introdus contractările, sistemul a fost foarte favorabil pentru țărani. Primeau avansuri în bani și cereale. Îngrășau viței, vaci, porci, pe care îi predau la bază și primeau prețuri convenabile.

Țăranii locului nu au scăpat însă de *naționalizarea* pădurilor și de confiscarea bunurilor. Astfel, în 1948 au fost naționalizate pădurile în baza art. 6 al Constituției (Art. 6. - Bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație ferate, rutiere, pe apă și în aer, poșta, telegraful, telefonul și radioul aparțin Statului, ca bunuri comune ale poporului).

În 1949, odată cu începerea transformării socialiste a agriculturii, a fost definit și termenul de **chiabur**, acesta era desemnat un țăran bogat care aparține burgheziei satelor, posedă mai mult pământ decât poate lucra singur, dispune de importante mijloace de producție și folosește muncă salariată. A fost introdus și termenul de țăran mijlocăș, acesta a scăpat de confiscarea unor unelte cum ar fi: tractoare, batoze, cazane de țuică, darace de lână, confiscate de la chiaburi, care erau de trei feluri: mari, mijlocii și mici. Din relatări orale, știu că la **Lupești** au fost doar chiaburi mici, deci au scăpat mai ușor, doar cu confiscarea uneltelor și a surplusului, cu cote mari, iar copiii lor nu puteau frecventa cursurile școlilor superioare pe care le-ar fi dorit, deportări nu au fost. În această situație a fost și un străbunic de-al meu, Moț Ioan, bunicul tatălui meu. Drept urmare, nu a mai vrut să lucreze prea mult, până la deces s-a retras în atelierul lui de tâmplărie. Cu mine se înțelegea bine dar cel mai bun prieten al lui era un câine pe care îl striga ‘Tovarăș!’.

La 15 august 1947, guvernul a făcut o reformă monetară. S-au preschimbât câte 20 milioane de lei la fiecare familie, la paritatea de 1 la 20000, adică se primeau 50 de lei pentru un milion. După această reformă monetară, salariile s-au mai majorat astfel încât un învățător primea 3522 de lei în luna octombrie 1947 și până la începutul anului 1952, acest salariu crescuse la 12300 de lei. În luna ianuarie 1952 s-a făcut o nouă reformă monetară. De data aceasta s-au preschimbât câte 4000 de lei la fiecare familie, primind un leu pentru 20, adică 50 de lei pentru 1000 de lei. Salariul de 12.300 de lei până în ianuarie 1952 a fost plătit cu 615 lei pe luna februarie și în lunile următoare. Cu ocazia acestor reforme monetare, mulți locuitori mai înstăriți au rămas cu sume de bani mai mari sau mai mici nepreschimbate. Aceste reforme au oprit inflația și au stabilit un raport mai echitabil între salarii, pensii și prețuri ⁸⁵⁾.

De multe ori între oameni intervin neînțelegeri din motive mărunte, care pot pricinui pierderi mari. Pentru fapte de mică însemnătate, oamenii se reclamau în judecată. Angajau și avocați, care să-i susțină. Pierdeau zile de muncă pentru a se prezenta la judecătorie. Ajunși în fața judecății, de multe ori se împăcau. Pentru a descongestia judecătoriile de dosarele împlicinaților cu probleme minore, pentru a scuti populația de deplasări inutile și multe altele, *în anul 1952, prin Decretul nr.132 s-au înființat comisii de împăciuire* pe lângă fiecare consiliu comunal și orașenesc. Comisia de împăciuire era alcătuită de obicei din trei persoane: un președinte, un secretar și un membru, dintre care unul era învățător. Comisia primea reclamațiile locuitorilor, fixa termenele de judecată zile de sărbătoare și după masă, pentru a nu stânjeni munca, îi anunța pe împlicinați. Membrii comisiei ascultau reclamațiile, martorii, și căutau să-i împace pe împlicinați. Dacă nu-i putea împăca, eliberau reclamantului o dovadă cu care acesta se prezenta la judecătorie și numai așa putea intenta

---

⁸⁵⁾ Idem, Vasile Brăiloiu, 2008, p. 175.

proces mai departe. Comisiile de împăciuire au rezolvat favorabil majoritatea reclamațiilor, spre folosul oamenilor ⁸⁶⁾.

Despre *asistența medicală* în sat înainte de 1950 nu am găsit date. În 1950 este menționată Circumscripția medicală Julița. Bolile de plămâni erau frecvente, nu se tratau, așa se face că bunica mea Aurelia a decedat în 1940, la 29 de ani, cazurile erau frecvente. Se practica tratamente tradiționale, leacuri băbești, erau sanitari de ocazie pentru durerile dentare, injecțiile prescrise de medic le făceau cei pricepuți din timpul serviciului militar. Un medic venea în sat, uneori o dată la două luni. S-a reclamat că vine în zile, ore nepotrivite și e grăbit.

Din consultarea la arhivă, Sfatul Popular al Comunei Lupești (1956-1967), se deduce că asistența sanitară era

asigurată de personalul sanitar din Vărădia sau Julița sanitar Ienășescu Gheorghe, doctor Corneliu Nucă, Popa Vladimirica din Julița. Se solicită înființarea unui punct sanitar, în prima fază a fost amenajat

într-un spațiu necorespunzător, în clădirea școlii. În 1957 figurează ca felceră Nemeth Maria (Boby), apoi Bîrla Marta (moașa Marta) împreună cu Bîrla Aurel ⁸⁷⁾. Asistența sanitară s-a îmbunătățit după 1966 când s-a construit dispensarul nou și mai ales începând cu anul 1970 când a venit asistentul medical din sat Bugiu Achim, care a

⁸⁶⁾ Idem, Vasile Brăiloiu, 2008, p. 171.

⁸⁷⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Sfatul Popular al Comunei Lupești (1956-1967)*, inv.730.

practicat până în anul 2010. A fost un profesionist dedicat, a cunoscut oamenii și morbiditățile, a dat corect diagnosticile și tratamentele, a colaborat cu spitalele din Lipova și Arad. Nu a fost ușor, mai ales că trebuiau făcute deplasări la domiciliul bolnavilor, domiciliile răspândite pe dealuri. De cele mai multe ori deplasările se făceau pe jos sau cu șaretă, în satele vecine. Din cele relatate de Bugiu Achim am dedus că un rol important l-a avut doctorul Ienciu din Lipova, în ceea ce privește asistența medico-sanitară, inclusiv la construirea și dotarea dispensarelor/punctelor sanitare din satele Raionului Lipova.

Casele culturale (naționale) arădene au fost implicate, prin mijloacele avute la îndemână, în ridicarea culturală, socială și economică a populației rurale. Unele dintre acestea s-au aflat sub patronajul bisericii, urmare a eforturilor episcopiei ortodoxe de a le aduce sub controlul său, fapt care ar fi permis imprimarea unei orientări preponderent religioase asupra activității, potrivit unui program comun. Alte așezăminte au funcționat sub egida Astei, Asociației “Andrei Șaguna”. Începând cu anul 1920 și până către sfârșitul perioadei interbelice s-au întemeiat case culturale în peste 20 de localități ale județului: Curtici, Șagu, Sânnicolau Mic, Gutenbrun, Curtici (“casă națională”, 1931), Mândruloc, Șofronea, Hălmagiu, Vârfurile, Săvârșin, Vărădia, **Lupești**, Bârzava, Buteni (“casă culturală națională”, 1933), Pâncota (“casă culturală națională”, 1924), Sebiș, Galșa, Șiria, Covăsânț, Chier, Macea (“case culturale naționale”). Aproape fără excepție, amintitele așezăminte culturale aveau biblioteci, unele dintre acestea provenind din donații făcute de Astra, Fundația Culturală Regală Principele Carol sau de către particulari. La Lupești *clădirea școlară* a fost dată în folosință în 1924 (în 1925 se specifică costul de 150000 lei) ⁸⁸.

---

⁸⁸ Lucian Ienășescu, 2010, *Așezăminte culturale rurale din interbelicul arădean*, p. 274.

La Lupești, în **1960**, clădirii școlii i se anexează câteva dependințe, o scenă (bină) și o încăpere folosită pentru aparatele de proiecție cinematografică care împreună cu o sală de clasă formează căminul cultural, funcțional și în prezent.

Din consultarea la arhivă, **Sfatul Popular al Comunei**

Lupești (1956-1967), în 1956, comuna era formată din trei sate: Lupești, Pârnești și Baia. În documente apar menționați: *Lupuțiu Valeriu* (*președinte*), Fastnacht Lothar (secretar), Sere Gherasim, Dobrei Aurel, Tomodan Teofil, Marcu Ioan, Lupuțiu Aurel (gestionar), Sere Ionel (gestionar), Jurcoane Solomon (din Pârnești), *Jurcoane Nicodim* (din Pârnești, primar începând cu anul 1965), Băltățoiu C-tin (veterinar-1958), Lupuțiu Solomon, Părăoan C-tin, Tușa Ioan (postul de miliție-1960), Bugiu Onica (pompiet voluntar-1960), Lupuțiu Crăciun, Lazăr Trofin (agent agricol-1960), Han Ioan (secretar-1961/1962), Ciucuriță Vasile (secretar-1962...), Lupan Laurente (contabil), Stoi Teodor (Pârnești), Tomodan Iovuț (Baia), Lupuțiu Monel (agent veterinar), Tofan P., Bănătan F. În 1966 Raionul Lipova avea 28 de comune.

În **1956** în comuna Lupești exista o *întovărășire* (specifică zonelor unde nu sunt GAC/CAP-uri). În 1956 erau înscrise 64 de familii, la saivan 206 oi, iar la sfârșitul anului

1959 înscriși 82 de membri, animale în întovărășire erau 301 oi, cu terenuri pentru furaje și pășunat. Ulterior s-au înființat și plantații pomicole. În 1962 este menționată și la Pârnești întovărășirea 1 Mai. După anul 1964 aceste întovărășiri au fost desființate.

În **1964** au început demersurile pentru *electrificarea* comunei. În arhiva menționată se găsesc tabele cu gospodăriile existente, total 354 gospodării (Lupești-146, Pârnești-110, Baia-98) din care impuse 333 (cu sume între 600-1000 lei) și scutite 21 ⁸⁹⁾.

La arhivele din Arad se poate consulta – *Comitetul Raional P.M.R. (Partidul Muncitoresc Român) Lipova 1950-1968*. Aflăm că în 1951 la Lupești era o organizație cu 5 membri: Lupuțiu Valeriu-secretar, Tomodan Teofil, Lupuțiu Arcadie, Sere Ion, Gabor Ion. În anii următori se alătură: Dobrei Aurel, Aslău Ioan, Jurcoane Nicodin. Din 1956 secretar este Tomodan Teofil, în locul lui Lupuțiu Valeriu care va fi președintele Sfatului Popular Lupești ⁹⁰⁾.

Căile Ferate Forestiere care au funcționat în Județul Arad sunt prezentate de Ing. Petru Nicolae Cuvineanu

Calea Ferată Forestieră Vărădia de Mureș avea lungimea de 28 km, ecartament 760mm. Linia a fost construită de C.A.P.S. (Casa Autonomă a Pădurilor Statului) în anii 1930-1932 pentru transportul masei lemnoase exploatate pe versanții sudici ai Munților Zărandului. Linia pleca de la depozitul amenajat în arealul Gării C.F.R. Vărădia de Mureș, aflat pe malul drept al râului Mureș. Urma cursul văii Julița, trecând prin satele Julița, Baia și ajungea în satul Slatina de Mureș, sub vârful masivului Drocea, având mai multe ramificații:

- Linia principală, Vărădia – Slatina de Mureș, în lungime de 8 km;

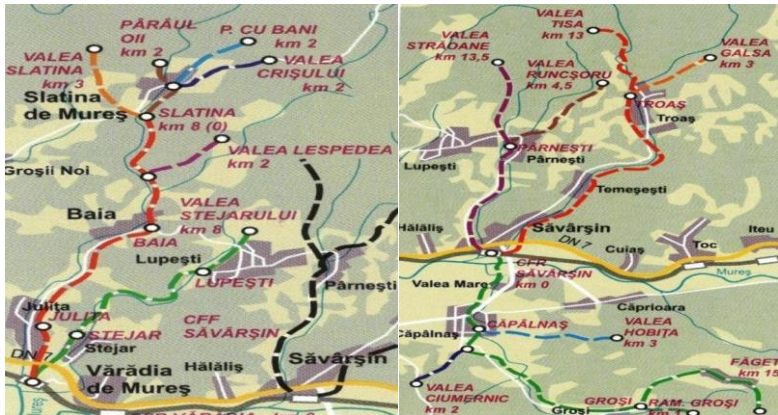
---

⁸⁹⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Sfatul Popular al Comunei Lupești (1956-1967)*, inv.730.

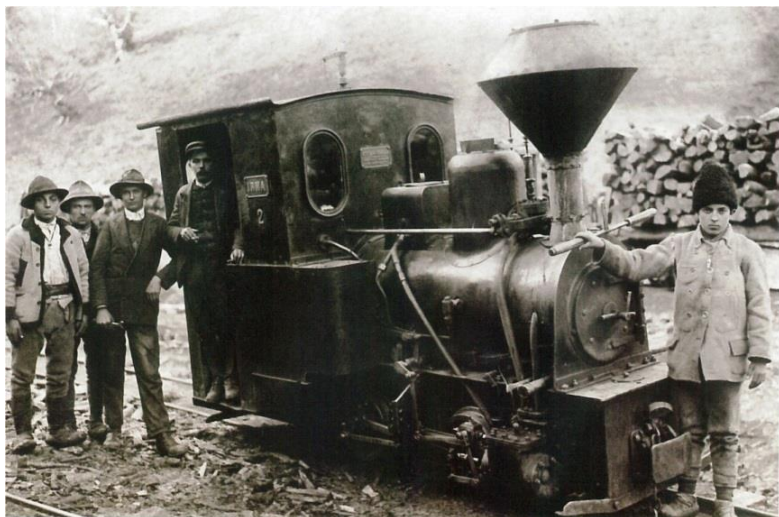
⁹⁰⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Comitetul Raional P.M.R. Lipova 1950-1968*, inv.1105.

- ramificația Valea Lespedea, în lungime de 2km;
- ramificația Valea Slatina, în lungime de 3km;
- ramificația Valea Pârâul Oii, în lungime de 2km;
- ramificația Pârâul cu Bani, în lungime de 2km;
- ramificația Valea Crișului, în lungime de 2km.
- ramificația Lupești (pe valea pârâului Stejar), în lungime de 9km;

Ramificațiile Pârâul cu Bani și Valea Crișului s-au construit în 1954 de către I.F.E.T.Arad (Întreprinderea Forestieră de Exploatare și Transport), care administra linia de la naționalizarea din 1948. Începând cu anul 1959, treptat se desființează unele tronsoane de linie, astfel că în 1970 linia este considerată inoperabilă.

Calea Ferată Forestieră Săvârșin avea ca punct de plecare „Rampa Gării C.F.R.”, unde se făcea depozitarea, sortarea lemnului și încărcarea lor în vagoanele căii ferate normale, gara Săvârșin fiind pe magistrala C.F.R. 200 (Arad-Deva). În acest fel s-au dezvoltat ramificațiile de linie forestieră

care urmau cursul văilor.

65. Locomotiva MAVAG Budapest (botezată „ELMER”

Două dintre aceste ramificații au fost:

1. ramificația Depozit Gara CFR–Troaș, lungime 16 km.

Linia urma cursul *văii Troaș*, pleca de la platforma de depozitare aflată la gară, parcurgea localitatea Săvârșin, apoi satele Temeșești și Troaș, ca la ieșire din acesta să se desfacă în

a) ramificația Depozit Gara CFR –Troaș, în lungime de 13 km (construită în anul 1902-

1905);

b) ramificația sat Troaș-Valea Galșa, în lungime de 3km. (construită în anul 1905).

Între anii 1940-1947, ramificațiile Valea Tisei și Valea Galșa au fost desființate. Porțiunea până la Troaș (8 km) trece în 1948 administrarea I.F.E.T. Arad, și care în anii 1959-1960 o desființează.

2. ramificația Depozit Gara CFR - *Valea Pârnești* (Valea Vinești), în lungime totală de 18km. Linia a fost construită în anii 1923-1925 de o societate, la inițiativa proprietarilor de domeniu de pădure, Brunswick-Foray Nadasy-groful Hunyady Karol. După 1930, linia este preluată de C.A.P.S. În 1948 linia este naționalizată și este administrată de I.F.E.T. Arad, care în 1950 desființează tronsoanele dintre satul Pârnești-Valea Stârcoane, respectiv Valea Runcșor. Linia avea următorul traseu:

a) ramificația Depozit Gara CFR – *sat Pârnești-Valea Stârcoane, în lungime de 13,5 km;*

b) ramificația sat Pârnești-Valea Runcșor, în lungime de 4,5 km. În 1966 se desființează și restul liniei ⁹¹⁾.

Pe linia (pe ștrecul) Pârnești-Săvârșin circula un vagonet numit drezină, pentru transport persoane utilizat în diverse ocazii, pentru deplasarea la piața din Săvârșin, la dispensar, la gară sau invers, de la Săvârșin la Pârnești, apoi pe jos la Lupești. Vagonetele erau tractate de cai. Despre acest aspect povestește și preotul Ioan Tomuția, el făcea naveta în acest fel atunci când locuia la Săvârșin.

Despre această drezină am auzit și mai târziu, prin 1985 la botezul fiicei noastre. Părintele Tudor care slujea la biserica din Micalaca de pe strada Renașterii, văzând că sunt din Lupești ne-a povestit că și dânsul a fost cu drezina împreună cu părintele Tomuția. Când s-au întors spre Săvârșin, la un moment dat drezina a sărit de pe ștrec, în mână avea o damigeană cu vinars – nu puteai pleca din Lupești fără așa ceva, și în timp ce se răsturnau, părintele

---

⁹¹⁾ Petru Nicolae Cuvineanu, 2020, *Căile Ferate Forestiere care au funcționat în Județul Arad*, pp. 41-75.

Tomuția a strigat ”grijă la damigeană !”. Totul s-a sfârșit cu bine.

Pe linia Vărădia-Lupești nu știu să fi fost vagonete trase de cai, erau trase doar de locomotivă. Îmi amintesc doar că prin anii **1961-1965** când eram elev la Vărădia de Mureș,

uneori mai luam câte un vagonet lăsat la capătul liniei, până la Stejar, fiind la vale mergea ușor, avea și frână. Pe vremea aceea, la școală (clasele V-VII/VIII) mergeam de obicei pe jos (12/13 km), duminica după masă și ne întorceam acasă sâmbăta. În cursul săptămânii eram la internat, acesta se afla aproape de Cetățuie, vizavi de biserică și căminul cultural. În timpul verii aici funcționa o tabără școlară.

Ocupații, obiceiuri, etnografia, folclorul

Județul Arad cuprinde la nord, Depresiunea Zarandului sau Țara Zarandului, închisă, în partea nordică, de ramificațiile deluroase ale Munților Codru Moma și ale Munților Zarandului, iar în partea estică, pe o mică porțiune, de Munții Bihorului. Spre vest, de la aliniamentul localităților Mîsca și Beliu, se întinde Câmpia Crișului Alb, iar spre sud, Câmpia Mureșului inferior și Podișul Lipovei. Câmpia Mureșului inferior se întinde de la poalele dealurilor podgoriei arădene, aliniamentul Mocrea-Radna, până dincolo de granița de vest a țării. Ea este tăiată de râul Mureș în două subunități: Câmpia joasă a Mureșului sau Câmpia Aradului și Câmpia subcolinară a Vingăi. Podișul Lipovei este limitat la nord de **defileul Mureșului**, iar la sud de Valea Begăi și a Timișului.

De-a lungul timpului satul Lupești a avut interferențe etnografice, la nord peste munți spre **Țara Zarandului**, cu localitățile Mădrigești, Gurahonț, Hălmagiu, la vest cu satele Slatina de Mureș, Baia, Groșii Noi, Dumbrăvița, la est cu satele Pârnești, Troaș, la sud cu localitățile Stejar, Vărădia de Mureș, Vinești, Săvârșin, Căpâlnaș, Făget, Toc, Zam.

Ocupațiile principale: creșterea animalelor (vite, cai, porci, găini), cositul și depozitarea fânului, cultivarea cerealelor (grâu, porumb, ovăz), cultivarea legumelor în grădina casei, pomicultura (prunul, mărul, părul, gutuiul, cireșul, vișinul), producerea țuicii, prelucrarea lemnului, lucrul la pădure (exploatare forestieră, marcat, plantat, întreținere), culegerea fructelor de pădure (mure, fragi, coarne, scobituri-măceșe, alune) și a ciupercilor de pădure (bureți galbeni, bureți iuți, ronițe-crăițe, pitonci, bureți de prun, ciuperci de câmp, vevereți), valorificarea plantelor medicinale (ienupăr-finior, flori de tei, mătrăgună, fonfiu).

Răsadurile de legume se fac în vespert – are cam un metru cub, în partea de jos se pune bălegar pentru căldură, apoi pământ, deasupra o ladă acoperită cu geamuri. După plantare, pentru a fi protejate la brumă când e cazul, se

acoperă seara cu conuri de coajă de cireș sălbatic - mai mari sau mai mici, care se păstrează de la un an la altul. Toamna se puneau murăturile, castraveți, ardei, gogonele (părădăiți verzi), varză (curici) la butoi. Cartofii, morcovii, păstărnacii, sfecla furajeră, se păstrează peste iarnă în pivniță sau în groapă acoperită cu paie și snopi de tulei (tulpini de porumb).

Vinarsul (tuica) se face din prune de diferite soiuri sau din pere, se fermentează în căzi mari depozitate în șură, se produce la căldare (cazan) autorizată, cea mai mare parte este predată unui depozit de stat la un preț stabilit, doar o anumită cantitate rămâne gospodăriei. Atunci când s-a terminat stocul din anul anterior și nu au pornit furnalele mari, se mai face și cu căldăruța, e multă ingeniozitate. Îmi aduc aminte de vecinul meu, moșu Iosov Rașca, era destul de secretos când 'pârgălea' dar oricum, după miros știam ce face, treceam pe la el și după câteva degustări începea cu poveștile vânătorești. Avea pușcă de vânătoare, când pleca la pădure rupea pușca în două, cum se zice, țeava era pe cracul pantalonului iar patul sub pufoaică, pe braț avea o secure și dacă îl întrebai unde merge zicea că merge după jderi. Știa toate mișcările și cărările vânatului, știa căți purcei are scroafa (femela mistreț), știa la ce oră, în ce poiană, la ce izvor vine țapul sau căprioara.

Culturile de porumb. Semănatul se face cu semănătoarea trasă de animale, are două sau trei piscoaie, semințele de porumb se combină cu semințe de ludaie (dovleac) și mazăre (fasole). Se sapă de două ori, la de-o dată și la întors, printre rânduri, înainte de săpat se trage cu prășitoarea trasă de animale. Culturile dinafara grădinii trebuie protejate câteva săptămâni înainte de coacere, de mistreți, prin pază la colibă, îngrădiri, zgomote produse de instalații mișcate de vânt sau de apă. Fără intervenția autorităților, acest neajuns duce la braconaj și la utilizarea zăncilor pentru prinderea acestor animale sălbatice. După cules, porumbul se depozitează în cotarcă, în podul casei sau în podul șurii. Atunci când porumbul nu este suficient pentru alimentația

animalelor, se cumpără din piețe sau se obține la schimb cu lemne de foc.

Culturile de grâu. Plantarea se face prin împrăștierea

manuală a semințelor, necesită apoi plivitul, secerișul se face cu secera sau coasa, treieratul cu utilaj învârtit de un cal, apoi trecerea prin **ciur**, cu batoza antrenată de un tractor sau în ultima vreme, cu combina.

Fructele uscate, prune bistrițe, pere, mere feliate se făceau la coșeri (spațiu închis deasupra cuptorului de pită), pe leasă (împletitură plană din nuiiele), se depozitau apoi în coșuri mari de nuiiele, se consumau fierte sau ca atare în special în perioada postului, uneori se vindeau la târg.

În unele gospodării, în special La Moți, se puneau *mere la murat*, mere pădurețe și din pomi altoiți, într-un butoi cilindric de lemn (cam de 150 litri), cu ciurcă (robinet din lemn), se făcea un suc acrișor zis șigiri, un fel de cidru, foarte bun în combinație cu grăsimile consumate în timpul iernii. Fumătorii cultivau tutunul, îl uscau apoi îl tăiau cu cosorul, țigara o făceau cu foite de papirus, uneori cu margine de ziar și o aprindeau cu amnar, cremene (beuță) și iască (iască fiartă și uscată). Pământul fiind de calitate slabă pentru culturi trebuia îngrășat cu gunoi de grajd bine fermentat, transportat de obicei iarna cu sania și împrăștiat înainte de arat.

Creșterea animalelor mari îmbracă forma păstoritului individual local pe izlazul satului, pe terenurile proprii din vatra satului sau pe terenurile proprii de pe dealurile unde aveau și sălașuri, în timpul iernii, animalele erau furajate în cadrul gospodăriilor. Terenurile pentru pășunat se curățau primăvara, cu securea și târșița. Multe animale erau contractate sau vândute la piață, era o sursă de venit, vitele

tinere nici nu puteau fi sacrificate în gospodăria proprie, doar cu autorizație.

Meșterii țărani, prin prelucrarea lemnului cu unelte simple, secure, bardă, firez/joagăr, mezdreală, daltă (sau pupeză), gilău, sfredele mici și mari, meșterii au construit bisericile de lemn, case trainice, cu grajduri, șuri, sălașe pastorale și agricole, sănii, care, greble, furci, războaie de țesut, vase-butoaie, troci, căzi, scaune, paturi, lăzi, poduri peste ape etc. Pentru fiecare specie de arbore sunt cunoscute calitățile de construcție, astfel gorunul și gârnița sunt pentru doage, loitre, tălpoi, grinzi, butuci și spițe la roți; cireșul pentru, scaune, mese, dulapuri; jugastrul pentru juguri, cozi de sapă sau coasă, frasinul pentru obezi la roți; teiul pentru

troci (prelucrare cu cesla); alunul pentru coardă la firez; paltinul pentru toacă.

În sat era un covaci (fierar) pentru forjarea obiectelor din fier, inclusiv potcoave pentru cai, cazangii, birtași, femeile practicau țesutul, cusutul, croitoria. Întâlnim aici și meșterii ambulănți sau temporari care vindeau geamuri, scări, împleteau coșuri din nuiele, săpau și zideau cu piatră fântâni, reparau vase, căzi, ciubere.

După 1950 au apărut și zugravii, Boloș din Julița, Blagu din Pârnești. Din ce am cunoscut eu, în Lupești covăcie avea Liviuț-Ciutița (preluată din familie), în Pârnești mare covaci era Florea (din Bruma). Am cunoscut și pe Mileniță, suștar (shuster) din Pârnești, ne-a reparat multe încălțări, și pe Milente (a lu' Bojița), priceput la construcțiile din lemn (tot din Pârnești), cu care am lucrat la o anexă proprie, pe Ionel a lu' Andronic, bun la acoperișuri și alte lucrări din construcții, pe unchiu Livius a lu' Pilea, meșter de uși, ferestre, podele, lăzi pentru stupi. Deosebit și foarte cunoscut era Aurel de la Slatina care lega cu sârmă oalele mari de sarmale din ceramică, utilizate la nunți sau țesturile crăpate. În imagini: a) un scaun de tâmplărie, la acesta am făcut și eu cozi de topor și chiar niște schiuri mici din fag; b) scaun lung din cireș marca Moț Florea.

Lucrul la pădure. Indiferent dacă pădurile au fost particulare sau ale statului, tăierea de tip răritură sau ras se făcea cu joagărul și toporul, până la apariția motoferăstraielor, numite drujbe (drujba –denumirea motoferăstrăului rusesc, prietenie, în limba rusă). Trasul lemnelor tăiate se făcea cu calul, mai apoi cu ulilaje specifice. Caii puteau fi ai ocolului silvic sau ai localnicilor. Uneori, în pantă, erau puse pe o sanie (goangă) sau pe un jgheab dat cu parafină, la capăt era o trambulină. Atât la Lupești, cât și la Pârnești, din stocul format erau duse și încărcate pe vagonetii de pe liniile

înguste de trenuleț sau mai târziu cu tractoarele sau camioanele, în depozitele din gărilile apropiate.

Meșteșugul țesutului. Cânepa după ce era strânsă, pusă la „topilă” pe vale, era scoasă și uscată. Melițatul, care urma, avea scopul de a zdrobi crusta lemnoasă a cânepii eliberând firul. Pieptănatul cânepii se făcea cu pieptenii de lemn cu dinți de metal pentru a îndepărta bucățile de lemn rămase și se obținea fuiorul care era apoi periat tot cu o perie de lemn cu dinți de metal, dar dinții mai deși. Urma apoi torsul. Firul tors era dat pe răschitor pentru a se forma sculurile („motcile”). „Motcile” de cânepă erau apoi albite în ciubăr de salcă. După ce se usca, firul era pus pe vârtelniță pentru a putea fi adunat pe mosoare. Mosoarele erau apoi folosite la urzit. Lâna se prelucra la fel, folosindu-se aceleași unelte, doar că, după ce se spăla, era scărmanată cu mâna, pentru a se curăța de tot felul de scaițeți sau paie rămase între fire. Urzitul este una dintre rele mai importante operațiuni înaintea țesutului. Pentru urzit se folosea „urzoiul”. Cantitatea de fire urzite era apoi adunată pe sulul dinapoi al războiului de țesut, operațiune numită „învălitul sulului”. Neveditul, operațiunea următoare, constă în trecerea firelor de urzeală prin ițe, (rolul lor fiind de a ridica și coborî firele urzelii în timpul țesutului), pentru a se produce așa numitul „rost”, golul prin care se trece suveica, iar apoi trecerea firelor prin spată, și prinderea lor pe sulul din față al războiului de țesut. Se utiliza țesutul în două ițe sau țesutul în patru ițe. Pornind de la ghemul cu fire de cânepă, de lână sau misiri se făceau cu socala mosoarele pentru suveică, operațiune la care ajutau și copiii. Pânza obținută după țesut, în special cea de cânepă era pârluită (înălbită) într-un butoi cilindric din lemn, cu cenușă și apă caldă, apoi era întinsă pe iarbă la uscat.

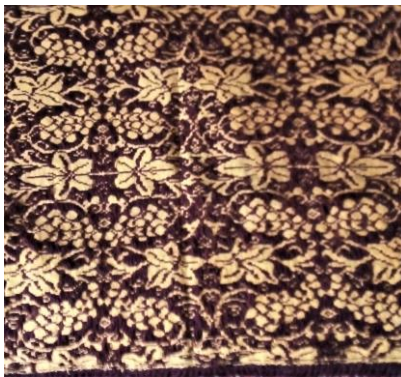

Vătala (batala) cu spata

Iepele (brâgle, pedale)

Categorii de țesături. Din pânza de cânepă se confecționau haine ușoare rezistente, strujace (saltele) cu șușorcă, lepedee pentru pus peste strujac (saltea), saci pentru cereale, străiți,

șterguri etc. Printre cele mai cunoscute țesături de lână sau bumbac sunt: cerga (pătura), lepedeel (lipigeul-cearceaful), ștergurile, țesăturile de perete cu diverse ornamente, abrusul (fața de masă), fețe de pernă, chiar perdele asemănătoare ștergurilor.

Aceste țesături puteau avea încorporate cipcă (dantelă) sau ciucuri (franjuri).

Prepararea săpunului. În fiecare an, majoritatea locuitorilor taie porcii, iar în unele împrejurări, și alte animale. Cu această ocazie rezultă și unele grăsimi care nu se consumă în gospodărie. Unele gospodine se pricep să prepare săpun pentru spălat rufe. Într-o căldare de fontă se pun trei litri de apă și patru kilograme de astfel de grăsimi, la un kilogram de sodă caustică. Se amestecă cu o lopățiță în timp ce fierbe, la un foc domol. Cam după o oră, deasupra se formează o pojghiță subțire alburie, iar prin ea izbucnește câte un clocot de „leșie”; este semn că săpunul s-a format. Se scoate săpunul din căldare cu ajutorul unei oale și se toarnă într-o lădită găurită, să se întărească. A doua zi se taie în bucăți cu ajutorul unei sârme. Se poate lăsa și în căldare să se întărească. După ce se taie bucăți, se pune să se usuce.

Lucrul în clacă era o formă de întraajutorare reciprocă, se practica la seceratul grâului, la săpat și cules porumbul ,

la cosit iarba, la pregătit prunele bistrife pentru pesmet (magiun), la construit, la treierat grâul, la cules de prune, în special la lucrările de volum mai mare și care trebuiau făcute în timp scurt. De obicei lucrul în clacă dura doar câteva ore pe zi, se mânca ceva hrană rece, se bea o gură/două de vinars, după care fiecare mergea la treaba lui acasă, urmând să răspunzi ulterior la fel celor care te-au ajutat, în general erau vecini, neamuri și prieteni.

Construcțiile. Vechile construcții sunt din bârne de lemn rotunde(groși) sau cioplite (lodbe), din goron, cer, fag,

frasin, brad.

Talpa construcției se așeza pe zidul din piatră (piatră de râu sau de codru), uneori, la construcțiile mai mici, se așezau doar patru pietre mari pe colțurile construcției. Tălpoaia-talpa este din lemne lungi rotunde sau cioplite în patru fețe și puse dintr-un capăt la celălalt dintr-o singură bucată. Capetele groșilor se încheiau în ciotori crestate sau în usciori cu șanț, încheierea lodbelor se făcea în coadă de rândunică. Peste groși/lodbe se așezau cusuraiele, grinzile, coarnele (adică hăilașul), peste grinzi podele. Înainte de a începe acoperirea casei, când erau încheiate coarnele, gospodarul arbora în vârful casei o ștergură (prosop) cu o crenguță

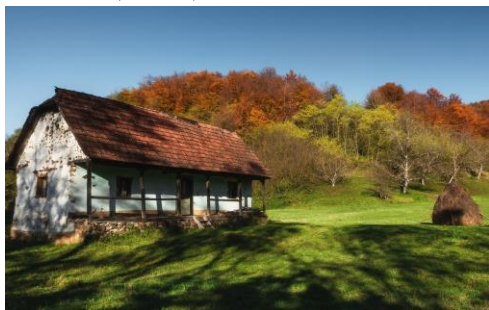
verde lângă ea și o sticlă de vinars (țuică), semn al reușitei și bucuriei pentru o nouă casă. Acoperișul era din paie sau țiglă, în patru ape sau în două ape. Casele de locuit și anexele pentru animale se mălțăreau cu un strat gros de pământ cu pleavă, se văcăleau cu un strat mai fin de pământ, mai târziu au fost văruiite în alb sau albastru. Anexele din lodbe nu erau tencuite. Casa rămânea de regulă cu vatra de pământ. Această vatră era muruită periodic, dar obligatoriu înainte de sărbători. *Muruiala* se realiza din argilă

amestecată cu apă, balebă de cal și pleavă, care era apoi întinsă cu o cârpă pe toată vatra din camere. Văruiala sau spoirea pereților în culori alb sau albastru se făcea, de

asemenea, periodic și mai ales înaintea sărbătorilor de Paște și de Crăciun.

În plan forma cea mai răspândită în aceste părți este casa cu tindă(*cindă*), o cameră sau două de locuit (numite *sobe*)

și o cămară (*șpaiț*).

Intrarea în casă se face prin *târnațul* îngrădit cu stâlpi și cu scânduri. Tinda era un fel de bucătărie, aici se mânca dar se și dormea, se gătește pe vatra de

unde fumul ajunge direct în pod, și se strecoară prin acopeariș dacă nu era horn, așadar fumul ieșea direct în pod, iar de Crăciun cârnațul și celelalte produse din porc ce trebuiau afumate erau atârinate în pod, care funcționa și pe post de afumătoare.

Ca elemente de bază ale interiorului, în sobă se află cuptorul de pământ, două paturi, scaune (lavițe cu spătar), masa, lada. Încăperile, sunt tăvănite cu grinzi și scânduri aparente de goron sau fag, iar pardoseala este din pământ lipit. Vara se gătea mâncarea în *colnă/cinduță*, un fel de bucătărie de vară, aici era și cuptorul de pâine sau țestul și tot aici se pregătea mâncarea pentru animale. Alimentele se păstrau în cămară, în *podrum* (pivniță), sau în *podul casei*. Familiile mai înstărite aveau încăperi speciale în anexe pentru produsele din carne de porc, pentru făină, fasole (mazăre) sau pentru hainele de purtat sau hainele de pat. Casele cu două sobe(camere) aveau, mai au și acum, o sobă pentru zile speciale. Se folosesc pentru oaspeți, la botezuri, la nunți, când vine popa cu busuiocul, la decese. Aici sunt cele mai prețioase obiecte și haine, lada de zestre, scaune lungi cu spătar așezate în fața paturilor sau lângă pereți, farfurii (blide) ornamentate și șterguri (prosoape), lampă din tavan, față de masă cu pui și cipcă.

Mai târziu, în secolul al XX-lea au apărut construcțiile din cărămidă acoperite cu țiglă, cu fundații din piatră și ciment, tencuite cu mortar (var, nisip adus de la Mureș, ciment), pe jos cu podele, pereți zugrăviți, încălzire cu cuptoare de fontă sau teracotă, gătitul la șpohert (plită metalică). Grădinile sunt împrejmuite cu *gard* de stobori împlețiți cu cunună de nuiele, sau cu gard de speteze pe rigle și stâlpi, intrarea și ieșirea se face pe poartă sau *vraniță*.

Până la apariția curentului electric în sat iluminatul se făcea cu lampa de petrol, cu lămpașul sau cu lumânarea. Din anul 1964 a funcționat câțiva ani, până în 1975, când s-a introdus curentul de înaltă tensiune, un generator cu motorină și volantă care asigura curentul numai seara până la ora 23, nu ajungea niciodată la 220 V, mai ales dacă erai mai departe în rețea. Deplasarea la târguri în localitățile vecine se făcea pe jos, cu căruța, mai rar cu drezina trasă de cal, după ce a fost construită la Pârnești o *cale ferată îngustă*, linie folosită la exploatarea forestieră și minieră. O astfel de linie forestieră a fost funcționat și pe vale la Lupești, spre Stejar și Julița, trenulețul avea și un vagon numit toambă, de unde muncitorii și nu numai ei puteau cumpăra alimente: pită, marmeladă, conserve, țucur, făină.

Portul popular este specific zonei de confluență dintre Țara Zarandului prin Gurahonț și Hălmațiu, defileul Mureșului, de la Bârzava până la Zam-Deva, și zona Banatului, de la Căpâlnaș/Birchiș la Făget, chiar până la Lugoj. Croiul și ornamentația

sumară sunt în concordanță cu viața aspră a românilor din aceste părți, în trecutul istoric. Preferința pentru culorile închise, negru și albăstriu, distribuite pe suprafețe mari, albe, conferă o notă foarte sobră costumului.

La femei. Femeile măritate

umblă cu capul acoperit cu *cârpă pe cap*, mai rar cu *balțul*, își schimbă pieptănătura când se mărită, cozile sunt cusute într-un conci, ținut strâns uneori cu ceapța, se pune apoi cârpă pe cap (batic) din catifea, stofă, mătase, lână, culorile sunt în funcție de vârstă, culori deschise la nevestele tinere și închise la cele bătrâne. Ca podoabe, la gât (grumaz) se poartă *mărgele sau zgărzi*, mai puțin salbe din aur sau argint. Pe talie se poartă

cingători (brâie) din lână, brâie lucrate din mărgelile colorate (uneori curele late). *Spăcelul* (cămașa femeiască-ia) are croiala dreaptă, netăiat la umăr, fără guler, mâneca se termină cu un fodor sau pumnari (manșete) lați și cipcuță, cu ornamente pe mâneci și piept. Este din pânză fină de misiri. (bumbac).

Poalele sunt lungi până la glezne croite din mai mulți lați (6-7) de pânză, din același material ca și spăcelul, sunt ornamentate pe pumnată (bandă dublă pe care se fixează pliurile de la poale), la marginea de jos și la locul de îmbinare al laților, în partea de jos se termină cu cipcă.

Lații (opregul/catrința) se poartă peste poale în față, ornamentați pe toată suprafața cu fir de mătase sau de metal alb/galben, în partea de jos se termină cu ciucuri. Se confecționează din lână sau păr, părul este o lână de calitate prelucrată prin piepteni speciali. *Laibărul* se poartă peste spăcel, este din catifea sau mătase, ornamentat în față,

este croit scurt și strâmt pe corp. *Încălțările* erau opincile cu gurgui (din piele de bovină), papucii cu tureac înalt, cizmulitele sau pantofii.

La bărbați. Pe cap poartă colopul (clopul) sau căciula. *Colopul* care se poartă primăvara și toamna, este din postav, iar vara se poartă cel din paie de grâu. Iarna se poartă *căciula* din blană de oaie sau miel. Se cumpără de la tarabele din târgurile organizate în satele învecinate. *Cămeașa* este netăiată la umeri, cu guler la gât, până la șolduri, cu mâneci largi terminate cu manșete ornamentate cu pui. *Izmenele* se poartă vara, sunt lungi până la glezne, peste încălțăminte, sunt din același material ca și cămeașa. *Cureua* este lată, tip chimir sau poate fi un brâu de pânză în culori. *Laibărul* este lung aproape cât cămeașa, de culoare neagră din satin, barșon (catifea) sau mătase, ornamentat, cu bombi metalici, au aplicații de șinioare și de fire aurii. Iarna se poartă *cioarecii*, peste izmene, sunt albi, din postav, mulați pe picior pentru a putea fi băgați în cizmă sau sunt acoperiți cu ștrinfii (ciorapi) de lână sau bumbac. *Încălțările* sunt bocancii, cizmele sau opincile.

Atât bărbații (oamenii) cât și femeile (muierile) iarna poartă *cojoace sau pieptare* din piele de oaie sau miel, la bărbați sunt mai lungi, la femei sunt mai scurte și mai ornamentate sau poartă *șube* din lână dubită, șâniorită, cu clini în lături. Croitorese de șube erau în satele vecine.

În timp, portul a evoluat, de exemplu femeile au început să poarte sumnă (rochie), cârpă di'nainte, baț din cașmir (stofă fină de lână).

Pe lângă țesut și cusut, *lucrul de mână* este practicat nu

numai la ornamentarea costurilor populare ci și pentru confecționarea de căciuli, ciorapi, sfetere (sveter – flanelă) sau abrușe (abrosz – față de masă).

Vânătorii din sat, pentru prinderea vulpii, căprioarei, iepurelui și viezurelui, întrebuițau și capcanele în formă de laț, numite „zancă”. Un alt sistem de

vânătoare, cu ajutorul capcanelor, era cel care folosea elasticitatea unei ramuri sau puiet de arbore. Aceste capcane cu arc, denumite onomatopeic „smârc”, se pot întâlni la Temeșești, Troaș, Lupești, Pârnești. Cu „smârcuri” se vâneau păsări (gaițe, țărce), dar și vulpi.

În Podișul Lipovei și Valea Mureșului predomină două *tipuri de așezări*: satele de-a lungul văii și cele de-a lungul drumului. Se remarcă în primul rând satele situate pe afluenții care curg în direcția nord-sud, dinspre Munții Zărandului spre Mureș. Aproape fiecare vale adăpostește câteva sate cu case înșirate de-a lungul lor, având ca nucleu

o grupare mai concentrată, în partea de jos a văii, ca apoi să continue cu case răsfirate și să se termine, în partea superioară, cu case izolate. Așa sunt satele Roșia Nouă, Obârșia, Corbești, Troaș, Temeșești, Pîrnești, **Lupești**, Dumbrăvița, Groșii Noi, Slatina de Mureș, Baia.

Obiceiuri. Foarte frumoase sunt obiceiurile legate de sărbătorile de iarnă, în special cele de **Crăciun**. De ajun copiilor li se dau „pițărâi” (colaci), mere sau nuci. După aceștia urmează adolescenții care vestesc Nașterea Domnului, aceștia fiind numiți „stelași”, ei interpretează o scenetă prin care se arată cum cei trei crai de la răsărit au adus daruri pruncului Isus. Ultimii sunt „dubașii” tineri care interpretează colinde religioase dar și laice: colinda fetei, a feciorului, colinda cerbului sau colinda păcurarului, se interpretau colinde și la cererea gazdei. Uneori erau însoțiți de muzicanți și acolo unde erau fete se trecea la joc. Bătaia pe dube însoțea colindele, erau împodobite cu iederă și se zice că cel mai bine sună cele din piele de câine. Când satul avea mai multe case locuite erau mai multe echipe, colindatul începea de la fruntașii satului primar/preot. Echipele sunt însoțite de țurcă (capră), acesta adună și darurile dacă sunt. A doua zi, în ziua de Crăciun, echipa de colindători este la biserică, cam răgușiți, aici se interpretează câteva colinde, nu trebuie să lipsească colindul/cântecul numit Nașterea. Pe lângă aceste echipe de dubași tineri se formează și echipe de seniori care merg pe la prieteni, colindă și ei la o crampă. Specific este și faptul că în seara de ajun se pune pe masă fân pentru a avea ce să mănânce calul lui Moș Crăciun, și în loc de pâine obișnuită se consumă în acea seară o pâine făcută anume, numită cinari.

La Paști. Înainte de slujba de Înviere se trece pe la morminte unde se aprind lumânări. După obiceiul din Apuseni, sunt morminți și în grădina casei, la distanță, pe deal, nu numai la cimitir. În prima și a doua zi de Paști se merge la biserică dimineța, apoi în grădina bisericii, se dau ouă roșii și prăjituri la copii, lumea se fălește cu haine noi, băieții și bărbații dau cu banul la ouă, pierd o sumă stabilită a ciocnirii ratate sau câștigă oul dacă a intrat banul în

coașa lui prin aruncare, fără să fie atins și nu cade. Se joacă cărți, se stă la givan (de povești), nu este permisă hora, feciorii mai puternici joacă lopta (Lunga-un fel de oină, cu o minge făcută din păr de cal legată cu împletitură din sfoară groasă de cânepă). În postul Paștilor se bătea toaca, cel mai bine suna toaca din lemn de paltin. De asemenea, în săptămâna patimilor, de când se duc Paștile în biserică (joi), biserica nu se mai încuie fiind păzită de tinerii din sat. Ei păzesc și toaca care dacă este furată de cei din satul vecin trebuie să o răscumpere prin înconjurarea ei cu ouă roșii. La o săptămână după Paști, e duminica Tomii, se fac parastase, slujbe de pomenire a morților și de sfințire a mormintelor, se aprind lumânări, iar după aceea se oferă celor prezenți plăcinte și câte un pahar de vinars.

Sărbători importante mai sunt: Anul Nou (Sfântul Vasile); Apăbotează-6 ianuarie, când umblă popa cu sfințitul (cu Iordanul); Sântion-7 ianuarie, mare bal; Floriile-se adună și se sfințesc sălcuțe; Sânzienele-24 iunie, când se împletesc și se pun la poartă, coronițe din sânziene, spice de grâu și trandafiri roșii; Sânpetru-29 iunie; Sântilie-20 iulie, hramul bisericii; Sfânta Mărie (Mare)-15 august; Sfânta Mărie (Mică)-8 septembrie; Ziua Crucii-14 septembrie, din nou cu sfințitul; Sfântul Dumitru (Sumedru) -26 octombrie.

De 9 martie, ziua celor 40 de Sfinți Mucenici, tradiția spune, că începe primăvara. În dimineața acestei zile fiecare gospodar face un foc într-o găleată, pune o zdreanță ca să facă fum și înconjură casa și anexele, obicei cu menirea de a alunga șerpii de pe lângă casă.

În 25 martie, de Buna Vestire (Blagoveștenie), se zice că vine cucu, după această dată pot începe lucrările de primăvară. Când îl auzi prima dată cântând este bine să ai ceva bani la tine ca să ai apoi tot anul, altfel nu prea vei avea.

Sărbătoarea de Sângeorz (23 aprilie) avea și ea o tradiție, atunci avea loc „strigatul din deal peste sat”. În ajun de Sângeorz, feciorii din sat se adunau pe dealurile care străjuiesc satul și suflau în fluiere din răchită sau din salcie, apoi începeau să strige unii spre alții făcând aluzii la fete sau

neveste tinere, la feciori ori bărbați căsătoriți. Dialogul aluziv dura până târziu în noapte, feciorii stând în jurul focurilor și spunând glume.

Nunțile rămân manifestările principale la care obiceiurile rituale s-au păstrat foarte bine, fără a se mai îmbrăca portul popular. Obiceiurile de nuntă sunt specifice zonelor de interferență dintre Banat și Crișana.

Pregătirea nunții din bătrâni. Peșitul se face de către părinții feciorului. După ce anunță vizita la casa fetei, merg împreună cu feciorul, el nu participă direct, rămâne cu fata în altă cameră. După ce se ospătează un pic, se trece direct la subiect, fiecare își laudă odrasla și se vorbește inclusiv despre zestre. După înțelegerea dintre cele două părți, numită *credințare* se trece efectiv la pregătirea nunții. Se stabilește data și locul nunții, se discută cu nănașii, se stabilesc doleșii, stegarul, giverii, invitații, muzicanții, socăcița, îmbrăcămintea, meniul etc. De obicei mirele cumpără fetei materialul pentru rochie sau rochia, fata cumpără cămașa feciorului sau costumul, dar totdeauna floarea de la piept. *Chemarea la nuntă* se face de către doleși, din casă în casă, cu cel puțin o săptămână înaintea nunții. Aceștia sunt îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu flori în piept, cu panglici și flori la pălărie sau la căciuli, cu tricolor, cu bastoane împodobite (semn al autorității cu care au fost investiți), înarmați cu o *dole (bute, ploscă)* plină cu vinars, împodobită și ea cu panglici și flori. Invitația se face printr-un text, oarecum în versuri. Ce am auzit eu când eram copil/elev, redau din memorie, eram curios să văd ce zice și mai ales să vad dacă se încurcă:

*Io's cătană îmbrăcată/ De ... mânăată (se ziceau numele)/
Gazda mea cu drag vă ceamă/La un scaun de hognă/La o masă ș-un pahar gi beutură/Și mai multă voie bună/Un ceas două pân la nouă/Dacă or fi și zece/Tot noi le-om petrece/Gazda mea vă roagă/Să faceți bine să-l cinstiți/Și la nuntă să veniți./Eu în mână am luat/Un butuc bine-mpănat/În el e vinars de prună/Când îl bei ai voie bună.*

După cinstirea din dole, cei invitați fac urări mirilor și de cele mai multe ori dau răspunsul. Cine nu este găsit acasă

are lăsată la poartă o panglică roșie. Cu două sau trei zile înaintea nunții se face *steagul*, de obicei la casa mirelui. Pe un băț de 2 metri se pun două cârpe de cap, pot avea și ciucuri, apoi panglici, iederă, flori și clopoței, tricolor, fantezia este liberă, dar să nu fie prea greu. În dimineața nunții este pus la streșina casei. Stegarul e un fecior puternic ales de mire, acesta joacă steagul în fruntea alaiului de nuntă, mergând cu spatele, uneori mai zice câte o strigătură, primește câte un răspuns, nu numai el, de la femeile din alai care se țin de brațe, după preferințe. În sat, dar mai rar întâlnit, a fost și pregătirea *pomului de nuntă* de către nănași.

Nunta are mai multe momente importante. De obicei începea duminică și se termina luni dimineața. Au fost vremuri când ținea trei zile. În dimineața nunții mireasa este îmbrăcată de către mamă sau surori, după care așteaptă mirele. Între timp se pregătesc și giverii, doi bărbați care conduc nunta, unul din partea mirelui și unul din partea miresei. Aceștia sunt legați peste umeri cruciș, cu ștergere împodobite cu motive naționale.

Mai întâi se merge după nănași, apoi după mireasă. În toate satele, scoaterea miresei nu se făcea direct. Era adusă mai întâi o bătrână sau un bărbat travestit, apoi o fetiță și abia a treia oară mireasa. Un alt moment este „scoaterea la ciubăr” (un vas din lemn cu apă, împodobit cu flori și

iederă) a miresei, când mireasa stropește nuntașii cu busuiocul, în formă de cruce, pentru noroc și belșug, în acest timp se intonează un cântec ritual specific cântat numai de

către bărbați, în special de giveri. După stropire cu apă sfințită, aceasta se aruncă la rădăcina unui măr, păr sau prun.

Urmează plecarea la cununie, la primărie și la biserică. Mai apoi se poate bea, juca și mânca zamă de lașce, friptură și sarmale sau din cinstea de prăjituri și torturi aduse de nuntași. Nu pot uita, aveam 13 ani când s-a măritat sora mea și spre seară am nimerit în camera cu torturi, vă dați seama, rafturi pline, împreună cu prietenul meu Vasile a lu Solomon, am mâncat cât am pofțit,

ne-am culcat apoi în podul cu fân până luni dimineața pe la ora zece, ai noștri ne căutau îngrijorați.

Giverii sunt cei care strigă darurile repetând unul după altul, de exemplu: *...Ascultați zice/Mai cinstește zice/Pe mireasă zice/ Nănașii ... zice/Cu o ștofă zice/Frumoasă zice/S-o poarte zice/ Sănătoasă zice/ Să-i fie de voie bună zice/*, La final, amândoi: *!Și sănătate!*. Și mirii cinstesc nașii, de obicei după nuntă.

În sat, în afara posturilor se organizează **jocuri (hore) și baluri**. O dată pe an este **rugă**, un bal mai mare cu oaspeți și invitați, mulți săteni contribuie cu bani pentru organizarea acesteia, de obicei este duminica, în jurul datei când este hramul Bisericii. Un joc (dans) este format din trei „jocuri” adică un joc întreg în care nu se schimbă partenera/partenerul: ardeleană (doi pași la stînga, doi pași la dreapta), pe picior (ca-n Banat, un pas la stînga și doi pași la dreapta) și o învârtită, așa știu eu, totul după simț și talent, se mai aude și câte o strigătură (sau ardeleana, mănunțălu și țigăneasca?).

Pentru viața tinerelor fete era foarte important obiceiul *punerii fetelor in joc*. Conform tradiției, când împlineau vârsta de 14 ani, fetele erau pregătite să „intre în joc” (adică să joace la horă), ceea ce însemna că de acum înainte se aflau în atenția feciorilor. Înainte de acest moment, mamele fetelor le învățau pe tinere să joace foarte bine, așa încât la horă „să nu se facă de răs”. O mamă vigilentă nu lăsa lucrurile la voia întâmplării, ci aranja dinainte ca în acea zi fata ei să fie prima invitată la joc, altfel spus „să deschidă jocul”. De fapt mamele erau prezente pe margine, unii stăteau pe bină, buni observatori, produceau și bârfele. Orchestra cuprindea de obicei un instrumentist la vioară, unul la taragot, altul la acordeon și altul cu *duba* (toba) sau broanca. Instrumentiștii erau din sat, doar la baluri mai mari erau din altă parte. Îmi amintesc de Monel la vioară (cam

scârțâia, nu se prea auzea), Traian a 'lu Dabu tot la vioară, Monel cel tânăr la taragot, Sabin la taragot, Cornel (Treanca) la acordeon, a 'lu Cornilă la dube. După ce a apărut în sat căminul cultural, s-au format echipe de dansuri populare, precum și interpreți vocali care participau la spectacole și concursuri. O parte din activitatea culturală se desfășura în școală.

Nașterea și botezul. Până la apariția moașei comunale și apoi a Caselor de Naștere, nașterea era asistată de *moașa de neam*, o femeie căsătorită, cu experiență de familie, o rudă sau o prietenă a familiei. Moașa are și acum un rol foarte important, mai ales până la botezul copilului dar se păstrează cu respect și după botez, toată viața, legătura cu copilul și părinții. În primele zile după naștere, moașa îngrijește lehuza, face prima scaldă copilului, cu apă neînceptută, luată din fântână înainte de răsăritul soarelui, în care se pune apă sfințită, uneori un ban de argint și un fir de busuioc. În mâna copilului se pune un obiect cu semnificația de a avea o anumită deprindere sau înclinație, în viitor. Apa se aruncă apoi la rădăcina unui pom. După naștere se pot face vizite dar nu cu mâna goală, cu prăjituri, scutece, hăinuțe și cel puțin un ban în leagăn, se zice: *eu dau puțin, Dumnezeu mai mult*. Și noi, copiii care mergeam să-l vedem pe cel mic, trebuia să punem un bănuț, o bancnotă, altfel ziceau că ne iau colopul, căciula sau ce aveam pe cap. Unii vizitatori pot deochea copilul, se cam știe cine a făcut-o, ca urmare nu prea doarme, nu mănâncă, plânge, atunci trebuie descântat de deochi: se umple o cană cu apă neînceptută, adusă atunci de la fântână, se face de trei ori semnul crucii cu un cuțit, deasupra căni, se iau trei cărbuni aprinși, cu cuțitul, și se pun în apa din cană, se fac încă trei cruci și se spune „așa să se stingă durerea din capul lui ... cum s-au stins acești cărbuni, durerea din deochi, să meargă în pustiurile cele mari”, se suflă peste apă în formă de cruce, se udă două degete în apă și se atinge fruntea, pieptul și obrații, în formă de cruce; în cazul unui bolnav mai mare se dă să bea, din apa descântată, de trei ori. Restul de apă și cărbunii o arunca la ușciorul ușii.

De asemenea, până la săvârșirea Botezului, copilul nu se lasă singur, pentru a nu veni duhul rău să-l schimbe, pentru siguranță, i se pune la cap un obiect din fier (potcoavă) pentru că de fier nu se apropie duhul rău. După 40 de zile de la naștere, mama este dusă de moașă la preot care îi citește o molitvă și astfel își poate relua viața normală de dinainte de naștere.

Botezul (creștinarea) copilului se poate face după șase săptămâni. Nănașii de cununie sunt și nănașii de botez ai copilului. Ceremonia botezului are loc în biserică, unde copilul este dus de moașă. Tot moașa cumpără o lumânare mare și pânza cu care se învelește pruncul când este scos din apă. Când dă copilul mamei spune : *am dus un păgân și am adus un creștin*. Urmează masa de botez, omenia, la care participă moașa și moșoiul, nănașii, familia, neamurile, prietenii. Mai rar sunt petrecerile mai mari, inclusiv cu muzică. Se fac daruri: haine, bani, bijuterii, cercei la fete. Moașa și nănașa primesc daruri de la fini.

Înmormântarea. Cel aflat pe moarte este supravegheat tot timpul și trebuie să-și dea ultima suflare cu lumânarea aprinsă pusă în mâna dreaptă, pentru a nu sta în întuneric pe lumea cealaltă. După ce omul a murit se oprește ceasul, se acoperă oglinda, se deschid geamurile se anunță clopotarul (crâsnicul) pentru a trage clopotele (harângile) prerumpt, mortul este spălat, îmbrăcat, pus în sicriu. Se pune copârșeul în soba ginaince din care s-a scos o parte din mobilă. Se respectă apoi celelalte ritualuri: rugăciuni cu preot (stâlpi), seara și dimineața, priveghi permanent (mortul nu rămâne singur), slujba de înmormântare care se face în curte, mai multe opriri ale convoiului funerar în drumul spre groapă, uneori mortul este băgat în biserică. Spre groapă îl duceau cu carul tras de boi, pe drum la opriri se dau la copii nouă colaci cu bani în ei iar la cel care a început groapa i se dă un cocoș, pentru ca să fie sufletul celui mort ușor ca penele. Când carul ajunge înapoi acasă, i se dă jos o roată , ca să nu mai ducă curând alt mort. Cei care duc praporii, sicriul, primesc șterguri, batiste. La groapă este obiceiul de a arunca

monede peste sicriu (să aibă mortul cu ce să-și plătească vămile), bulgări de pământ sau flori. Pomana este cu colaci, lumânări și căni, țuică, mâncăruri - fasole(mazăre) bătută și varză fiartă(curici), uneori și supă de găină, sarmale. Crucile sunt din lemn, făcute de meșteri pricepuți, sunt încrustate prenumele și numele, data nașterii și data morții, câteva cuvinte de pomenire. Groapa se sapă în ziua înmormântării, înmormântarea se face după ce soarele începe să coboare pe cer, groparilor li se dau colaci și șterguri. Groapa se face acum în cimitir dar se puteau face și în grădina casei, după obiceiul din Apuseni, grădinile fiind foarte mari și pe deal. După înmormântare și pomană, trei seri la rând se pune în locul morții un pahar cu apă și o lumânare aprinsă în el, pentru ca să bea sufletul. Cei care au fost apropiați mortului poartă doliu. La 3 zile, 9 zile, 6 săptămâni, 6 luni, un an, se dă de pomană, se face parastas.

Specific zonei, odinioară, dacă mortul era un bărbat sau femeie mai în vârstă, se jucau *jocuri de priveghi*, nu se practicau în cazul celor tineri, în acest caz jalea este mare. Acestea sunt socotite practici păgâne, se zice că mortul și-a trăit traiu și-a mâncat mălaiul, scopul acestor jocuri ar fi: trecerea mai ușoară a timpului de priveghi, alungarea somnului, insuflarea de curaj familiei răposatului, o ultimă petrecere a mortului, alungarea spiritelor rele, destinderea arcului emotiv, alungarea forțată a fricii. Se consideră că moartea e ceva de neînălțurat și cum citează preotul, sufletul celui decedat merge într-un loc cu verdeață, după o rătăcire de 40 de zile. Jocurile se desfășurau în altă cameră decât unde era copârșeul și dintre aceste jocuri mai des întâlnite ar fi: *Bâza, Fântâna, Ghicitorul, Lingura, De-a calul, De-a mortul, Popa și preoteasa*. Unele dintre acestea, cum ar fi De-a mortul sau Popa și preoteasa necesită multă fantezie și sunt mai puțin decente.

Pot face o descriere a jocului *Fântana*, un joc la care am asistat și eu când eram copil (7 ani) și murise străbunicul Moț Ioan. Cunoscut și sub numele de „căderea în fântână”, la joc participă tineretul și, pentru a-i mări hazul, sunt provocate și persoane în vârstă. În mijlocul camerei se făcea

un cerc în interiorul căruia se așeza un scaun, iar pe scaun ședea un fecior sau o fată. Conducătorul jocului, care avea în mână o ștergură înnodată, întreba pe cel de pe scaun:

- Ce-ai pățit?
- Am picat în fântână!
- Cine vrei să te scoată?
- Vreau pe ...

Atunci conducătorul jocului face semn celui numit să-și facă datoria. Acesta „intra în fântână” și-l săruta pe cel de pe scaun, după care-i lua locul. Și jocul se continua. Uneori feciorii și bărbații „chemau în fântână” nevestele bărbaților geloși și dacă refuzau, erau bătute de conducătorul jocului cu ștergura, până se supuneau regulii jocului.

Calendar de ceapă. În seara de ajun de an nou, se taie 3-4 cepe în câte două părți, se desfac foile. Se aleg 12 foi egale și asemănătoare. Se așează pe masă, lângă fereastră, în rând. Se numesc lunile anului. În foi se pune aceeași cantitate de sare, în timpul nopții, sarea se dizolvă. În unele foi mai mult, în altele mai puțin sau rămâne uscată. Fiecare foaie corespunzând unei luni a anului, înseamnă că arată dacă luna respectivă va fi ploioasă sau secetoasă.

Îmi amintesc că prin anii 1950/1960 la radio se prezenta buletinul meteo, uneori pentru mai multe luni, de către un domn/tovarăș, un anume Topor și pentru că nu le prea nimerea se zicea că iar s-a orientat după calendarul de ceapă.

Biserica

1743 - *Protopopiatul Vărădiei* apare consemnat documentar, menționați Popa Pasc și Prota Stoian.

1812 - Protopopiatul Vărădia, condus de protopopul Atanasie Protici, număra 26 de preoți, 2558 de case locuite de ortodocși și 13873 de suflete ortodoxe.

1815-1821 – protopop Zaharie Protici

1839-1860 – protopop Ioan Cefan

1861-1880 – protopop Iosif Beleş

1894 – în martie a devenit capelan protopopesc Ioachim Turcu.

1902 - Protopopiatul a fost mutat la Radna, astfel că Ioachim Turcu a devenit paroh al Parohiei Vărădia în 1903 și a rămas în slujbă până în 1929.

1902-1942 – *Protopopiatul Radnei*

1942-1950 – *Protopopiatul Săvârșin*

1950-2022 - *Protopopiatul Lipova*-actual (2022) protopop: Preot iconom stavrofor Nelu Mercea

Preoți în Lupești

în jurul anului **1800** – Eftimie Popovici, Simeon Popovici

xxxx-1869 – preot paroh Mihai Dragalina

1869-1911 – preot paroh Partenie Turcu

1911-1927 – preot paroh George Lupuțiu

1927-1966 – preot paroh Ioan Tomuția

1966-1968 – preot paroh Iacob Grigorie

1968-1996 – preot paroh Constantin Biriș

1998-2011 – preot paroh Adrian-Traian Floca

2011-2018 – preot paroh Alexandru Neicu

2019- – preot paroh Marionți Dumitru

Prima atestare documentară a **Episcopiei Aradului** apare la începutul secolului al XVIII-lea, mai exact în anul 1706, când vrednicul de pomenire Episcopul Isaia Diacovici (1706-1708), primul vlădică al Aradului, se mută de la vechea reședință eparhială a Ienopolei în urbea arădeană,

după ce cumpără o casă care va servi drept sediu episcopal. Prin diploma acordată de imperialii austro-ungari la 15 aprilie 1706, ierarhului Isaia Diacovici, practic ia ființă această episcopie, având o continuitate neîntreruptă de mai bine de trei sute de ani.

Înființarea Episcopiei Aradului a avut loc datorită contextului politic din acea vreme, și nu în ultimul rând comunității ortodocșilor care erau relativ numeroși, însă, trebuie spus, că în momentul venirii Episcopului Isaia Diacovici aici existau două comunități de ortodocși cu două biserici, una a credincioșilor de neam român și alta a credincioșilor de neam sârb, care erau majoritari pe aceste ținuturi. Aradul fiind într-o zonă condusă administrativ bisericesc de patriarhia sârbă de Carloviț, era firesc, ca și ierarhul locului -în persoana Episcopului Isaia Diacovici- să fie tot de neam sârb, astfel că șirul ierarhilor de acest neam continuă până în 1829 când, după moartea din 1815 a vlădicului Pavel Avacumovici, este ales la Arad primul ierarh de neam român- Nestor Ioanovici(1829-1830), originar din părțile Făgărașului.

Cu episcopul Nestor Ioanovici începe o nouă etapă în viața comunității ortodoxe arădene, în special pentru românii de aici. El a fost unul din acei episcopi providențiali cărora le-a revenit datoria de a armoniza relațiile interetnice dintre ortodocșii români și cei sârbi, aderent al spiritului de unitate bisericească în Ardeal promovat de Mitropolitul Andrei Șaguna.

Șirul cronologic al ierarhilor români este următorul: Nestor Ioanovici (1829-1830), Gherasim Raț (1835-1850) fiind unul din cei mai devotați ierarhi care au luptat alături de Mitropolitul Andrei Șaguna, pentru emanciparea națională, fiind un promotor al revoluției pașoptiste din 1848-1849, urmat de Procopie Ivașcovici (1853-1873), de acest nume se leagă clădirea Catedralei Vechi Sfântul Ioan Botezătorul, Miron Romanul (1873-1874), Ioan Mețianu (1874-1898), Iosif Ioan Goldiș (1899-1902), Ioan Ignatie Papp (1903-1925), numit și episcopul Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, urmat de eruditul vlădică dr. Grigorie

Comșa (1925-1935) fiind om de cultură a publicat în diferite periodice cum ar fi: Telegraful Român, Biserica și Școala, Misionarul, Biserica Ortodoxă Română, Episcopul dr. Andrei Mageru (1936-1960), Episcopul dr. Nicolae Corneanu (1960-1962), actualul Mitropolit al Banatului, Episcopul Teoctist Arăpașul (1962-1973), ales Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române în 1986, Episcopul dr. Visarion Aștileanu (1973-1984). În 1984, după trecerea la cele veșnice a episcopului Visarion Aștileanu al Aradului, membrii Colegiul Electoral Bisericesc, împreună cu membrii Adunării eparhiale a Episcopiei Aradului, convocați pentru ziua de 30 septembrie 1984, au ales în unanimitate pe Prea Sfințitul dr. Timotei Lugojanul (Timotei Seviciu), episcop-vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului ca episcop al Aradului. Instalarea a avut loc în 2 decembrie 1984, în biserica episcopală din Arad, în prezența mitropolitului Antonie Plămădeală al Ardealului, I. P. S. Sa dr. Nicolae al Banatului, episcopului Vasile al Oradiei, episcopului Emilian de Alba Iulia și arhierelui-vicar Gherasim Hunedoreanul al Aradului.

Începând cu 1 aprilie 1949 în urma unor permutări jurisdicționale, Episcopia Aradului are titulatura oficială de Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmagiului, iar din 2007 Episcopia Aradului și Hunedoarei.

În **2009** Episcopia Aradului a fost ridicată la rangul de **arhiepiscopie**. În același timp, eparhiile vecine din afara granițelor României - Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria (la Gyula, din 1999, Episcop P. S. Siluan Mănuilă) și Episcopia Dacia Felix a Vârșețului (Serbia și Muntenegru, din 2001, Episcop P.S. Dr. Daniil Stoenescu) - devin afiliate noii Arhiepiscopii a Aradului. Din 2009 până în prezent (2022), arhiepiscop este Timotei Seviciu. În timpul păstoririi sale a fost înălțată în Arad o nouă catedrală ortodoxă, cu hramul „Sfânta Treime“ și "Sfântul Nicolae", care, la data de 6 decembrie 2008 a fost târnosită de Patriarhul Daniel ⁹²⁾.

---

⁹²⁾ <https://arhiepiscopiaaradului.ro/istoric/> - 23 iunie 2022

Biserica ortodoxă Lupești. Satul Lupești are astăzi două biserici ortodoxe: una veche, acum abandonată, și una nouă, în care se slujește. Biserica veche (biserica din deal), a fost ridicată în perioada 1939-1941 pe un loc mai înalt. Din cauza alunecărilor de teren clădirea a început să se degradeze, iar fenomenul a continuat lent dar progresiv, astfel că a fost necesară construirea unui nou lăcaș de cult. În anul 1996 au început lucrările la noul edificiu, iar în 2009 biserica a fost sfințită de dr. Timotei Seviciu, atunci încă

episcop al Aradului (în același an, pe 28 noiembrie, avea să fie ridicat la rangul de arhiepiscop, eparhia Aradului fiind ridicată la rang de arhiepiscopie). Deși credincioșii parohiei au încercat salvarea vechii

biserici (s-a reușit stoparea în mare măsură a crăpării zidurilor, notă: contrafortii de piatră în 1956?), clădirea a început să se scufunde, terenul pe care s-a construit nefiind corespunzător. Biserica de azi este slujită de preotul Alexandru Neicu (notă:

2011-2018) ⁹³⁾.

Aici a existat o biserică de lemn încă înainte de mijlocul secolului al XVII-lea, care în 1759 era într-o stare de ruină, avea hramul „Cuvioasa Parascheva”. În anul 1786 este construită o altă biserică de lemn cu hramul „Sfântul Mucenic Gheorghe”. În anul 1861 biserica de lemn a fost reparată sau reconstruită. În 1939 începe construirea bisericii din deal cu hramul „Sfântul Gheorghe”, sfințită în 1941 iar în 1996 este finalizată construirea noii biserici cu hramul „Sfântul Ilie Tesviteanu”.

---

⁹³⁾ Idem, Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, 2021, p. 341.

Biserica veche, sfințită în 1941, este zidită în formă de corabie, compusă din: pronaos, naos, altar. Are trei turnuri,

unul principal, în care se găsesc trei clopote, și două turnuri ornamentale mai mici. Icoostasul este confecționat din scândură de tei pe care sunt pictate în rândul I: icoanele mari, Mântuitorul, Maica Domnului, Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Gheor

ghe (hramul), în rândul II: praznicele împărătești, în mijloc având Cina cea de taină, în rândul III: apostolii, în rândul IV: proroci V.T., sus: Crucea răstignirii având de o parte și de alta pe Maica Domnului și pe Sf. Ev. Ioan. Pictura este executată în ulei de către preoteasa Livia Micoară din Toc (jud.Arad). Pe peretele de miazănoapte al naosului se găsesc tablourile Nașterii Domnului, iar în partea de miazăzi Rugăciunea din Ghetsimani și Predicarea printre mulțime, pe boltă se află pictați Evangheliștii și Pantocreatorul. Deasupra stranelor se află cete de Heruvimi și Serafimi, în altar se află pictată Familia sfântă, iar sus pe boltă Sfântul Duh în chip de porumbel. Tot în cadrul picturii amintim și praporii care împodobesc biserica, patru la număr, având pictați pe ei sfinți și pasaje testamentare ⁹⁴⁾.

2022 – La *Protopopiatul Lipova* figurează *Parohia Lupești*, cu bisericile „Sf. Ioan Gură de Aur” (notă: **biserica veche are hramul „Sf. M.Mc. Gheorghe”**, confirmare din pisania de pe placa din marmoră din biserică, în fața

---

⁹⁴⁾ Idem, Pavel Marcu, 1975, p. 9.

pronaosului) și biserica „Sf. Ilie Tesviteanu”, în satul Lupești, comuna Vărădia de Mureș, anul construirii bisericilor 1938, respectiv 1996, 80 familii cu 262 credincioși, casă parohială, *preot Marionți Dumitru*, din anul 2019, Filia *Pârnești*, biserica „Sf. M. Mc. Gheorghe” (notă: posibil să aibă hramul „Sf. Ioan Gură de Aur”, nu am verificat), sat Pârnești, com. Săvârșin, anul construirii bisericii 1938, 55 familii cu 160 credincioși, casă parohială ⁹⁵⁾.

Dăruiri de clopote parohiilor ortodoxe române din Episcopia Aradului. În anul 1905 „Arad-Gaiu: George Bran și soția Sida un prapore și icoana înmormântării 160 cor. Colectă de mai mulți credincioși, pentru facerea unui clopot 300 coroane”; „*Lupești: Maxim Moș, un clopot în preț de 200 cor.*” (Protocolul din anul 1906) ⁹⁶⁾.

Biserica și școala, **1912 nr.10** ⁹⁷⁾

Pe baza autorizării Ven. Conzistor diecezan de sub Nrii 6349/1911 și 7579/1911 pentru îndeplinirea parohiei din Lupești devenită vacantă prin moartea fostului preot Parteniu Turcu, se publică concurs cu termen de 30 zile dela prima publicare în organul oficios „Biserica și Școala”. Emolumentele sunt: 1. O sesie întreagă de pământ la deal. 2. Birul și stolele legale. 3. Eventuala întregire a dotațiunii dela stat. Alesul va avea să supoarte toate dările publice după venitul parohial și să catehize elevii școlii confesionale și pe cei ai școlii străine, ce eventual s'ar înființa în comună. Parohia este de clasa a II-a. Recurenți sunt poftiți, ca recursurile lor ajustate conform regulamentului în vigoare și adresate comitetului parohial din Lupești, să le susțearnă în

---

⁹⁵⁾ <https://arhiepiscopeiaaradului.ro/organizare/protopopiate/protopopiatul-lipova/> - 23 iunie 2022

⁹⁶⁾ Gheorghe Hodrea, 2014, *Dăruiri de clopote parohiilor ortodoxe române din Episcopia Aradului*, p. 82,92.

⁹⁷⁾ https://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1912/BCUCLUJ_FP_279232_1912_036_010.pdf, p. 7.

terminul concursual oficiului protopopesc din Maria-Radna, iar dâșii să se prezinte - cu stricta observare a dispozițiilor regulamentare - în sfânta biserică din Lupești spre a se arăta poporului.

Dat în ședința comitetului parohial din Lupești dela (20 oct.) (2 nov.) 1911. Comitetul parohial. În conțelegere cu : Procopiu Givulescu, protoprezbiter.

Biserica și școala, **1914 nr.37** ⁹⁸⁾

Necrolog. Cu inima frântă de durere aducem la cunoștința rudeniilor, prietenilor și tuturor cunoscuților, că preaiubitul soț, tată, socru, bunic, frate, cumnat, unchiu etc. Andreiu Vațianu preot ort. român în Baia după lungi și greie suferințe, împărtășit fiind cu sânla taină a cuminecătorei, — azi în 12/25 septembrie a. c , în etate de 72 ani, și după un serviciu preoțesc de 46 ani, - a repausat în Domnul. Rămășițele pământești ale preascumpului nostru defunct se vor așeza spre vecinică odihnă, duminică, în 14/27 septembrie a. c. la 10 ore înainte de meazăzi. Fie-i țărâna ușoar ă și memoria binecuvântată ! Baia, la 12/25 septembrie 1914. Ana Vațianu născ. Bogdan, soție. Traian Vațianu preot în Arad și soția Ecaterina, Romul Vațianu preot în Gioroc și soția Sidonia, George Lupuțiu preot în Lupești și soția Silvia. Damaschin Medre preot în Slatina și soția Lucreția, vād. Elisa Vațianu, Vasilie Vațianu și soția Lucreția, Andreiu Vațianu și soția, Aurel Vațianu, Sever Vațianu și soția Aurelia ca fii, fiice, gineri și nurori. Romul, Traian, Livia, Sabin, Hortensia, Tulia, Roma, Titus, Felicia, Iulius, Emilia, Liviu, Cornelia, Anna, Eugenia, Corneliu Vațianu, Vasilie Lupuț, Anuța Medrea, Emil Lupuț și soția Cornelia, Ionel Tomuța înv. și soția Livia, Petru Eleneș înv. și soția Anuța, Lucreția, Silvia, Emilia, Iuliu și Petru Han, Nicolae Dabu și soția Emilia ca nepoți și nepoate. Petru și Ana mār. Popescu ca frate și soră. Florian Han, cumnat.

---

⁹⁸⁾ https://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1914/BCUCLUJ_FP_279232_1914_038_037.pdf, p. 315.

Biserica și școala, **1926 nr.31** ⁹⁹⁾

Din articolul **Unde e credința?** ... În cel mai greu moment ne-a hărezit Dumnezeu, a avea în mijlocul nostru, pe acel stăpân și îndrumător sufletească, care ziua și noaptea fără prihană muncește pentru aș strânge turma reslețită sub un singur păstor. Turma nereslățită pare a fi foarte bolnavă și aceasta. Bolnavilor, fără de număr, le lipsesc o mulțime de medici bine selecționați -buni și destoinici- care fără multă întârziere să afle diferitele diagnoze a multelor boale sufletești și ai călăuzi la cel mai bun și sigur sanator, care este sfânta biserică, iar iscusii și destoinicii diagnoziști sunt preoții, învățând și distribuind sigurele, picături a toată boala și durerea; învățăturile sfintei noastre biserici ortodoxe, drept măritoare.

Lupești, la 12 iulie 1926. Ioan Tomuția preot-înv.

Ioan Tomuția, născut în 1889 în Agrișul Mare (jud.Arad), după absolvirea școlii la Arad (Institutul pedagogic-teologic; secția pedagogică), în anul 1909 se căsătorește cu tânăra Livia, fiica preotului George Lupuț din Soroșag (azi Stejar), originar din localitatea Lupești și în anul 1909 este numit învățător la Lupești, în 1922 termină cursuri clericale la un Institut din Arad (la fără frecvență), în 1925 călătorește la Ierusalim iar în 1927 este hirotonisit preot pe seama parohiei din Lupești. În 1933 a fost distins de episcopul Grigorie Comșa al Aradului, cu brâu roșu și numit preot misionar. În publicația Biserica și Școala nr.39 din 22 septembrie 1940, la pagina 328 găsim: între *preoțiidecorați cu ordinul Ferdinand I, cu spade, pentru meritele avute în organizarea gărzilor naționale din 1918-1919*, din Episcopia Aradului sunt: D. Popa, I. Ganea și *I. Tomuța*. Contextul: cu data de 14 Septemvrie - Ziua Crucii din anul Domnului 1940, România este proclamată Stat național-legionar, condus de generalul Ion Antonescu și viceprim-ministru Horia Sima. Paul Vesa precizează că anterior Ioan

---

⁹⁹⁾ https://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1926/BCUCLUJ_FP_279232_1926_050_031.pdf p. 6.

Tomuția a fost implicat în politică. La alegerile parlamentare din 1937 a candidat în cadrul grupării politice a lui Octavian Goga. După 1948, are de suferit datorită activității sale politice din perioada interbelică. În 1952 ajungea la închisoarea Jilava de unde a fost eliberat după un an de detenție. În ziua în care era arestat, i-a murit și preoteasa, nefiind lăsat să participe la slujba de înmormântare. Scapă de acolo peste un an „*prin miracolul solidarității sutelor de declarații favorabile venite din satele din jurul Vărădiei și a Săvârșinului*”. După eliberarea din penitenciar, își reia activitatea de preot în parohia Lupești. Se stinge din viață în 1971 ¹⁰⁰⁾.

Biserica și școala, **1929 nr.15** ¹⁰¹⁾

Din articolul **Dăruire**. ... Pentru a ambiționa și pe alți fii ai bisericii caut a da publicității nobilul gest al D-lui Dr. Romuald Coțoiu, medic în Săvârșin și membru al Adunării Eparhiale din Arad, care a dăruit modestei noastre biserici un clopot frumos în valoare de opt mii lei cu inscripția: „Pentru odihna sufletului tatălui meu Romuald Coțoiu” Adecă din partea unui medic s'a dăruit, pentru „odihna sufletului....” (auziți d-lor fără credință !) mult grăitoare sunt aceste slove.... cari arată oglinda sufletului dăruitorului. ...

Lupești, la 15 Martie 1929. Ioan Tomuția. Preot ort.

Biserica și școala, **1938 nr.24** ¹⁰²⁾

Licitație minuendă. Consiliul parohial ort. Rom. din comuna Lupești pe baza planului și devizului aprobat de către Ven. Consiliu Eparhial No. 4208 | 938 publică licitație minuendă cu oferte închise, pe ziua de 14 Iunie 1938 ora 14 în localul Școlii primare, pentru darea în întreprindere a zidirii bisericii. 1. Planul și devizul se pot vedea la oficiul

---

¹⁰⁰⁾ Idem, Pavel Vesa, 2008, p. 379.

¹⁰¹⁾ https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1929/BCUCLUJ_FP_279232_1929_053_015.pdf, p. 6.

¹⁰²⁾ https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1938/BCUCLUJ_FP_279232_1938_062_024.pdf, p. 210

parohial din Lupești. 2. Concurenții vor înainta, odată cu oferta, garanție de 10% din valoarea lucrării. 3. Consiliul parohial își rezervă dreptul a da lucrarea aceluia în care va avea mai multă încredere. 4. În caz că prima licitație va fi fără rezultat, se va ține o a doua licitație în ziua de 26 Iunie, la aceeași oră și local. Spese de drum reflectanții nu pot pretinde nimic.

Lupești, la 7 Iunie 1938, Ioan Tomuția înv.-preot

Biserica și școala, **1940 nr.37** ¹⁰³⁾

Atitudinea bisericii față de cedarea Ardealului de Nord
Tragedia Ardealului românesc - Cuvântarea rostită în Catedrala din Arad de către P. S. S. Părintele Episcop Andrei Duminecă în 1 Septembrie 1940....

Aradul protestează împotriva arbitrajului dela Viena.

Românii din orașul și județul Arad, întruniți azi Duminecă, 1 Septembrie 1940, în sala de festivități a Academiei Teologice Ortodoxe din Arad, sub prezidenția P. S. Sale Episcopului dr. Andrei Magieru, profund sguđuți de hotărîrea de arbitraj pronunțată în ziua de 30 August a. c. la Viena și prin care se sfâșie în două trupul Ardealului, ducând sub cea mai intolerantă stăpânire și în cea mai cruntă și umilitoare robie peste un milion și jumătate de Români ardeleni, aduc următoarea : MOȚIUNE : ...

Biserica și școala, **1941 nr.34** ¹⁰⁴⁾

Sfințirea bisericii nou-zidite din Lupești de către P. Sf. Episcop Andrei în Dumineca X după Rusalii.

Extrase din articol

P. Sfinția Sa pleacă dela Aulă cu mașina la ora 6.45 dimineața trecând prin parohiile Podgoriei. Ajunși în Radna, anturajul P. Sf. Sale se întregește, cu părintele protopop Procopie Givulescu, în al cărui tract se făcea această

---

¹⁰³⁾ https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1940/BCUCLUJ_FP_279232_1940_064_037.pdf, p. 306.

¹⁰⁴⁾ https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1941/BCUCLUJ_FP_279232_1941_065_034.pdf, p.277

descindere arhierească. Mulțimea mare a poporului din Lupești și jur este rânduit în cete - după sex și vârstă și înșiruit pe serpentinele ce duc sus la lăcașul nou zidit al bisericii ce dominează de pe dealul cimitirului întreaga regiune a „celor șapte coline” pe care se împrăștie aceasta enorie de Dumnezeu blagoslovită: Lupeștii. Cuvintele de bineventare ale P. Cucernicului părinte Ioan Tomuția însoțesc ca și o muzică măestră acest feeric tablou de pe care nu ne putem lua privirea. P.C. protopop Procopiu Givulescu asistat de părintele Viorel Bembea-Săvârșin slujesc sfințirea apei în fața intrării bisericesti, în vreme ce P. Sf. Episcop îmbracă ornatele arhierești pentru sfințire și sfânta Liturghie. Se formează coloana preoților Borlan-Dumbrăvița, Devan-Slatina, Ponta-Mocioni, Crișovan-Radna, Neagota-Monorosția, Eleneș-Săvârșin, Covaci-Giulița, Herman-Baia, V. Popa-Stejar, Maci-Căpruța, Ciorogariu-Săvârșin precum și cei doi consilieri episcopești Traian Cibian și Caius Turicu, cari înșiruiți în perechi, deschise de diaconul ceremonial D. Dărău întonează troparul „Bine ești cuvântat” urcând serpentinele spre cimitir în mijlocul căruia se înalță minunata zidire bisericască ce-și așteaptă sfințirea. ...

Din darea de seamă făcută de vrednicul păstor Ioan Tomuția, parohul locului, rețin suma inițială de care a dispus comuna bisericască în clipa când s-a început săparea temeliei, anume Lei 1625 zi: una mie șase sute douăzeci și cinci. Acest aluat al văduvei din sf. Evanghelie s-a înmulțit în mod miraculos prin donațiile făcute, așa că azi Lupeștii au o biserică ce poate sta cu mândrie în ori care parohie mare de pe șesul mănoasei Crișane, nu numai în acest pitoresc colț al unei „guri de raiu” unde se află. Părintele I. Tomuția a binemeritat lauda vlădicească, dar mai ales a fost răsplătit pentru îndelunga sa osteneală prin bucuria de a fi botezat chiar de P. Sf. Episcop nepotul după fiu al P. Cucerniciei sale: Dănuț-Mircea. La masa frățească oferită mulților participanți P. Sf. Episcop binecuvântează mâncarea robilor lui Dumnezeu aducând cuvinte de admirație față de iscusita gospodină, tipul adevăratei

preotese, descendentă din dinastie popească Vățian-Lupuț soția părintelui Tomuția... C. T.

Biserica și școala **1942 nr. 3** ¹⁰⁵⁾

Documente sufletești (scrisoare de pe front, dincolo de Nistru) P. C. Sa Părintele I. Tomuția din Lupești ne trimite o scrisoare din cele peste o sută pe care le-a primit dela fiii săi duhovnicești de dincolo de Nistru, toate pline de patriotism și optimism creștin. Autorul ei este caporalul Bane Gherasim dintr'un regiment de infanterie. Reproducem din ea o parte, din lipsă de spațiu, deși ar merita să fie reprodusă în întregime atât ca document despre sănătatea sufletească a poporului nostru, cât și ca dovadă a legăturilor sufletești ce există între păstorul cel bun și poporeni săi :

„Părinte, precum cei trei magi sau crai au pornit după steaună la răsărit și la peștera Viflemului s'au oprit, tot așa și noi aliații Germani, Iteleni și noi Românii, trei națiuni am pornit înspre răsărit pentru reînvierea credinței și clădirea Bisericii care au fost cu desăvârșire, credința ruinată și Biserica dărâmată până'n temelii de comunismul și bolșevismul care au dominat Rusia până'n prezent. In drumul lor cei trei magi au avut greutateți de îndurat până la ajungerea la peștera Viflemului. Tot așa și noi aceste trei națiuni am avut și vom mai avea greutateți de întâmpinat, până la ajungerea scopului final pentru care luptam. Dar acum suntem în faptă și ca mâne vom fi'n răsplată. Dumnezeu ne-a ajutat până'n prezent, ca să se poată spune și scria în Istoria Alițiilor pagini destul de frumoase despre înfrângerea vrășmașului. Această înfrângere va fi reîvierea credinței creștine și clădirea altor sute de mii de Biserici dărâmate de conducerea comunistă bolșevică. Având speranță'n cel de sus, Tatăl cel ceresc îl rugăm ca să ne ajute'n lupte și să ne conducă înspre biruință precum a

---

¹⁰⁵⁾ https://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1942/BCUCLUJ_FP_279232_1942_066_003.pdf, p. 22.

condus pe David contra lui Goliat, precum au condus taberele lui Constantin cel Mare și precum au condus Armatele Cruciade împotriva Turcilor: Războaie îndreptate asupra păgânilor sau a popoarelor păgâne cari nu credeau'n Dumnezeu, dar Dumnezeu le-a nimicit cu desăvârșire pentru necredința lor. Tot așa rugăm pe creatorul nostru și Dumnezeu ca să ne ajute pentru a birui cât mai curând dușmanul nostru fără credință și fără Dumnezeu pentru a se termina greutățile celor de pe acasă și suferințele celor de aici. Iar Eroii căzuți în războiul acesta îi socotim ca Martiri. Adecă Martirii reclădirii Bisericii dărmate de conducerea comunistă, bolșevică. Știu că avem Eroii și la noi în comună : am Eroi și cari au luptat cot la cot cu mine, dar nu avem de cât să ne rugăm pentru ei, pentru iertarea sufletelor lor, sufletește sprijinind trupește familiile celor căzuți ca Eroi"

Parohia Lupești nu a avut o casă parohială multă vreme deoarece până în 1996-1998 preoții au avut casele proprii, în Lupești sau în satele învecinate. Ulterior, s-a construit o casă parohială pe locul clădirii fostului Sfat Popular al comunei Lupești. Cimitire sunt două: unul principal în grădina din jurul bisericii vechi și altul în partea de nord a satului, acum părăsit.

Acum confesiunea majoritară este ortodoxă. Există aproximativ 20 de locuitori care fac parte din confesiunea pentecostală, o confesiune creștină, au o casă de rugăciune în Lupești.

Școala

1819-1820: frecventează școala 14 elevi, nu frecventează 2.

1820-1821: învățător Eftime Popovici, nu trimite dare de seamă. La 1 septembrie 1820 s-au fixat noile salarii: 164 fl. – 59 în monedă, 105 în bunuri.

1822 - : învățător Ion Stupariu (în toamna anului 1822). Din raportul lui I. Puspöki aflăm că fuseseră recenzați 33 băieți și 10 fete de vârstă școlară, mulți copii mergeau cu vitele la pășune și din această cauză școala avea un efectiv redus: 10 școlari ¹⁰⁶.

1823-1824: învățătorul n-a trimis raport, avea un salariu anual de 100 florini și bunuri în natură.

1825-1826: învățător Simion Rachici; numărul copiilor în clasa I-15, II-13, III-3; frecvența 11-Dilijent, 20-Neglijent.

1834-1835: învățător B. Dimitrescu; numărul copiilor în clasa I-8, II-6, III-4; frecvența 12-Dilijent, 6-Neglijent.

1841-1842: învățător Ioachim Bocerean, 769 locuitori care susțineau școala și învățătorul, școala nu a avut elevi.

1842-1843: învățător Ioachim Bocerean, școala frecventată de 12 elevi în 3 clase, cursurile se țineau în casa unui sătean.

1843-1844: învățător Ioachim Bocerean; cursurile au fost frecventate de 9 elevi.

1844-1845: învățător Vincențiu Popescu; cursurile au fost frecventate de 7 elevi.

1852: învățător N. Mihailovici – statistica Protopopiatului Vărădia de Mureș din 1 decembrie (protopop I. Cefan): satul avea 671 locuitori care susțineau școala și învățătorul, fuseseră recenzați 48 de copii de vârstă școlară (6-13 ani).

1854 – învățător Sofroniu Vancu, din Soborșin ¹⁰⁷

1857 – învățător Atanasiu Ilica, din Govoșdia ¹⁰⁸

1858 - învățător Partenie Turcu, din Totvărădia ¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ V.Popeangă, 1974, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului*, p. 96.

¹⁰⁷ Idem, Dan Demșea, 2011, p. 114.

¹⁰⁸ Idem, Dan Demșea, 2011, p. 114.

¹⁰⁹ Idem, Dan Demșea, 2011, p. 114.

1864 – statistica Inspectoratului Vărădia din 25 octombrie (inspector I. Beleş), învățător P.Turcu (salariu anual de 100 florini și bunuri în natură), fuseseră recenzați 71 copii cu vârstă școlară (34 băieți și 37 fete), frecventau școala 32 elevi (24 băieți și 8 fete) ¹¹⁰.

1868 - învățător Partenie Turcu , Protopopiatul Vărădia raportează 700 locuitori români ortodocși, 58 de elevi.

1873 - învățător Partenie Turcu, școala funcționa într-o clădire construită în 1851 din lemn și acoperită cu șindrila. În sat se aflau 760 de locuitori români ortodocși, copii în vârstă de la 6-12 ani recenzați: 64 de băieți și 48 de fete, iar cursurile școlare erau urmate de 47 de băieți și 24 de fete. Copii obligați să frecventeze școala de repetiție erau 19 băieți și 12 fete, dintre care numai 8 băieți urmau cursurile acestei școli. Școala avea grădină de pomi. Salariul învățătorului : 100 fl. și bunuri în valoare de 150 fl. Învățătorul Partenie Turcu absolvise în 1858 cursurile pedagogice din Arad. Avea 15 ani vechime în activitatea didactică. Director școlar local era Toader Sere.

1904-1905 - învățător Partenie Turcu, situația elevilor este transmisă de Inspectoratul Radna. Copii 6-12 ani obligați să frecventeze școala sunt 68 (36 băieți și 32 fete), prezenți la examene sunt 30 (16 băieți și 14 fete).

1909-1910 - elevi recenzați în anul școlar - 133, dintre care au urmat școala: 69, dintre care nu au frecventat școala: 64 ¹¹¹. 1910 – învățător Ioan Tomuția.

1917-1918 - învățător Ion Tomuța (Ioan Tomuția), în situația elevilor transmisă de Inspectoratul Radna se specifică doar că învățătorul este mobilizat și nu a fost suplinit ¹¹².

1918-1946 – învățător I. Tomuția

1936-1937 – Târziu Iosif

---

¹¹⁰) V.Popeangă, 1979, Școala Românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea, p. 108.

¹¹¹) Kehrer Károly, 1910, Aradváregye és Arad sz. kir. város – népoktatásügye 1885-1910-ig., p.133.

¹¹²) V.Popeangă, 1976, Școala Românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918, p. 108.

- 1937-1939** – Poliș Gheorghe
1947-1952 – Popescu Gheorghe
1948-1949 – Arboreanu Eusebia
1952-1955 – Fastnacht Lotar
1955-1956 – Boșcu Mihai
1956-1957 – Crăciunescu Ioan/Crăciunescu Vera
1957-1958 – Avrămuți Gheorghe, Micu Traian
1957-1959 – Micu Traian
1958-1959 – Coroviac Titus
1959-1960 – Andrei M.
1960-1962 – Delamarian Florica
1960-1962 – Avrămuți Gheorghe
1962-1964 – Drăgănescu Fl.
1964-1965 – Mișca Viorica, Stoga Georgeta
1965-1966 – Savu Iosif
1966-1967 – Mariș Dumitru, Sarii Lazăr
1967-1968 – Mariș Dumitru
1968-1968 – Han Emilia
1969-1971 – Furdea Ștefan
1971-1975 – Mădărăsan Maria
1976-1977 – Stepan Cornelia
1977-1979 – Mihuț Simion
1979-2006 – Bugiu Maria
2007-2008 – Telecan Ion
2008-2016 – Bugi Ionel
2016-2017 – Bugi Ionel (ultimele clase I-IV la Lupești)

De obicei s-a lucrat cu clase paralele, în aceeași oră și în aceeași sală au învățat două clase. În Vărădia de Mureș funcționează Școala Gimnazială Cristian Herbei cu clasele I-VIII ¹¹³⁾.

Biserica și școala, **1901 nr.24** ¹¹⁴⁾

Pentru îndeplinirea postului de învățător din comuna Lupești se deschide concurs cu termen de 30 zile dela prima

---

¹¹³⁾ Școala Gimnazială Vărădia de Mureș, 2022, *Arhiva școlii din Lupești*

¹¹⁴⁾ https://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1901/BCUCLUJ_FP_279232_1901_025_024.pdf, p. 259.

publicare. Emolumentele sunt: a) În bani gata 200 coroane ; b) Relutul naturalelor 388 cor.; în care sumă cuprinzându-se și lemnele de foc, din cari are a se încălzi și sala de învățământ; c) 32 jugăre pământ învățătoresc pe deal în preț de 120 cor.; d) Venitul cantoral cu stolele îndatinat ; e) Pentru conferință 20 cor.; f) Pentru scripturistică 10 cor.; g) Cuineuenalul se va cere la timpul său dela stat. Recursele-adresate comitetului parochial sunt a se trimite părintelui protopop în Maria-Radna, având recurenții a se presenta în vre-o Duminecă ori sârbătoare în sfânta biserică spre a-și dovedi desteritatea în cant și tipic.

Lupești, la 4/17 Iunie 1901.

Comitetul parochial. In conțelegere cu mine: Vasile Beleş, m.p. protopop și inspector școlar.

Biserica și școala, **1902 nr.31** ¹¹⁵⁾

Pentru îndeplinirea postului învățătoresc dela școala din Lupești, din protopopiatul Radnei, se escrie concurs cu termin de 30 de zile dela prima publicare în foaia „Biserica și Școala.”

Emolumentele anuale sunt: 1. în bani 588 cor.; 2. Jumătate sesie pământ învățătoresc pe deal; 3. Un jugher grădină de legume; 4. Pentru conferență 20 cor.; 5. Pentru formulare 16 cor.; 6. stola cantorală usuată; 7. Cor tel liber. (?)

Alegându-l învățător are să conducă și cantoratul în biserică fără alta remunerațiune, și are să dea declarațiune, că pe baza serviciului prestat în altă comună nu-și formează drept de a cere cvincvenal dela această comună. Dela recurenți se recere, ca recursese instruate conform prescri-selor Statutului Org. și regulamentului de învățământ, adresate comitetului parochial din Lupești să le trimită oficiului protopopesc din M.-Radna, având până la terminul de expirarea concursului a se presenta în sfânta biserică din Lupești, spre a-și arăta desteritatea în cântările bisericesti și tipic. Lupești, din ședința comitetului parochial ținută la

---

¹¹⁵⁾ https://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1902/BCUCLUJ_FP_279232_1902_026_031.pdf, p. 268.

17/30 Iulie 1902. Comitetul parochial în conțelegere cu: Vasile Beleş, adm. protopopesc și inspector școl.

Biserica și școala, 1903 nr.28 ¹¹⁶⁾

Pentru întregirea definitivă a postului învățătoresc dela școala confesionala gr. or. rom. din comuna Lupești , protopopiatul Radna se escrie cu termin de 30 de zile dela publicare, pe lângă următoarele emoluminte : Salar în bani gata .200 cor. Pentru deputatul învățătoresc relutat în bani 388 cor., din suma aceasta se va încălzi și sala de învățământ. 3. 1 / 2 -sesie de păment la deal. 4. Lemne din pădurea urbarială cam 25 de care. 5. Pentru famulație 16 cor. 6. Pentru conferința învățătorescă 20 cor. 7. Dela înmormântări unde va fi chemat, dela cele mari 80 fil., dela cele mici 40 fil. 8. Cvartir liber și grădină de 3/4 de juger.

Doritorii da a ocupa acest post să-și ajusteze recursele cu documentele recerute prescrise în Statutul Organic și adresate comitetului parochial din Lupești să le susțearnă Preaonoratului Domn protopresviter și Inspector școlar în Radna in terminul susindicat ; ear până la alegere să se prezenteze în vre-o Dumineca ori sârbătoare în s-ta biserică din Lupești spre a-și arăta desteritatea în tipic și cântare, având dânsul a fi și cantor.

Lupești, 24 Iunie 1903.

Comitetul parochial. În conțelegere cu : Procopie Givulescu, presbiter

Biserica și școala, 1911 nr.38 ¹¹⁷⁾

Pentru muzeul seminarial. Părintele director seminarial a apelat în adunarea generală din Arad la învățători să trimită, pentru muzeul seminarial din Arad obiecte antice ce se găesc în sânul pământului precum sunt monete, vase, instrumente de tot felul animale abnorme ori oseminte.

---

¹¹⁶⁾ https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1903/BCUCLUJ_FP_279232_1903_027_028.pdf, p. 230.

¹¹⁷⁾ https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1911/BCUCLUJ_FP_279232_1911_035_038.pdf, p. 5.

Apelul a aflat răsunet între învățători. Dela adunarea generală încoace deja doi învățători au trimis prețioase lucruri, anume învățătorul Petru Binchiciu din Ilteu 24 bucăți de monedă de aramă, 3 de argint și un inel antic de bronz; învățătorul Ioan Tomuția din Lupești a trimis asemenea mai multe bucăți de monete și o carte tipărită la începutul secolului al 18-lea și a mai pus în prospect și alte obiecte; iar învățătorul Gheorghe Petroviciu din Nădlac 7 piese de monete vechi de aramă.

Ioan Tomuția, învățător la Lupești din anul 1909, în perioada 1916-1917, alături de alți învățători români din părțile Aradului, a fost în serviciul militar activ. Reîntors de pe front, a desfășurat o bogată activitate în domeniul național. În perioada premergătoare realizării Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, învățătorul Ioan S. Tomuția a fost martor activ la constituirea Gărzilor Naționale Române din protopopiatul Radnei. Mai târziu, pentru meritele pe care le-a avut în organizarea gărzilor naționale, Ioan Tomuția a fost decorat cu *Ordinul Ferdinand I cu spade*. În perioada interbelică (*hirotonisit preot pe parohia Lupești în 1927*), sub impulsul socrului său, a fost implicat în politică. La alegerile parlamentare din 1937 a candidat în cadrul grupării politice a lui Octavian Goga ¹¹⁸⁾.

Biserica și școala, **1928 nr.52** ¹¹⁹⁾

Din articolul **Păcatul satelor**. ... Fără să jignesc sau să exagerez, 60% a neamului dela sate suferă de patima grozavă a beției; cel puțin așa stau lucrurile de prezent. Tablouri foarte triste se pot vedea zilnic la sate unde lumea stă la cazane de fiert rachiu ca să le cadă ceva de pomană. Noaptea vezi lume în jurul cazanelor de otravă chefuind și veselindu-se în jurul „blidului cu crampă”. Nu încap la căldare? Fac clăci - un fel de șezătoare, însă nu ca demult să petreacă în post cu cântece de colindă, cimilituri, ci cu crampă, joc, etc.

¹¹⁸⁾ Pavel Vesa, 2008, p. 376.

¹¹⁹⁾ https://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/bisericasiscola/1928/BCUCLUJ_FP_279232_1928_052_052.pdf, p. 8.

Mai trist este că la aceste clăci participă chiar elevi și eleve; nu unul ci aproape toți. Toate aceste lucruri se petrec numai noaptea. Cred că oricine își poate forma o iconă clară despre moravurile acestor sate ... Lupești. Ioan Tomația. înv.- preot

Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului 1721-1821

În 26 ianuarie 1699 prin Tratatul de pace de la Karlowitz (Voivodina) – Imperiul Otoman renunță la vasalitatea Transilvaniei și este transferată Habsburgilor (Casa de Habsburg), astfel stăpânirea austriacă se întinde până la Mureș. Austriecii impun domnia ereditară a principeului Apafi (Leopold I al Sf. Imperiu Roman – (1668-1705)), Mihai Apafi I – nobil maghiar, principe al Transilvaniei între 1661-1690. Mihai Apafi al II-lea, în anul 1681, la vârsta de 5 ani este ales de către Dietă ca asociat la domnie și succesor al tatălui său, în funcția de principe al Transilvaniei împăratului Leopold I.

Prin Tratatul de pace de la Passarowitz (Pojarrevăț) din 21 iulie 1718, Imperiul Otoman pierde Banatul Timișoarei, nordul Serbiei în favoarea Casei de Habsburg (Carol al VI-lea –(1711-1740), rege al Ungariei sub numele de Carol al III-lea), principe al Transilvaniei, fiul lui Leopold I și tatăl împărătesei Maria Tereza.

Una din modalitățile de consolidare politică și de legare a poporului de imperiu era înființarea școlilor, care a devenit o problemă de stat. Curtea din Viena a decis ca procesul de dezvoltare al învățământului să nu fie condus și organizat de confesiuni și se stabilește dreptul de inspecție regală în școli.

În timpul împărătesei Maria Tereza (1740-1780) politica școlară dobândește accente iluministe, întâmpină însă adversitatea nobilimii. Se înființează școli triviale (sătești), în urma unor inventarii a școlilor existente, printr-o conscripție, școala se desparte încet de biserică, învățământul elementar începe să aibă clădire proprie și învățător.

În această perioadă școlile (numai ortodoxe?) din stânga Mureșului erau subordonate directorului școlar din Timișoara iar cele din dreapta Mureșului erau controlate de inspectorul școlilor naționale de la Oradea. Învățătura în școlile elementare (de 3 ani) nu trebuie să se extindă decât la citit, scris, socotit și învățătura religiei. Școlarizarea începe la vârsta de 6 ani, se alcătuea lista tuturor copiilor cuprinși între 6-13 ani. De menționat că românii erau enumerați printre cele 7 națiuni care locuiau în Ungaria ! Comitatul Arad era subordonat din punct de vedere școlar districtului Oradiei. Limba de predare era limba maternă.

Iosif al II-lea (1780-1790) reprezentant al despotismului luminat continuă dezvoltarea învățământului. Pot fi menționate îndrumătoare etice pentru învățători și elevi, cum ar fi "Carte trebuincioasă pentru dascăli" sau "Ducerea de mână către cinstită și dreptate". După răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan din 1784 se iau măsuri, în 1786-difuzate în 24 aprilie 1787 de Episcopia Aradului în protopopiate și comune, pentru stimularea învățământului românesc. Printre altele, se precizează că nici un învățător nu poate fi numit în satul său (nota autorului: din motive de succesiune), nimeni nu poate fi numit primar (judex) sau jurat fără certificat școlar.

În 1789 sunt înaintate spre aprobare contracte pentru 48 de școli elementare din Comitatul Arad. Într-un raport din

1792 inspectorul Alexe Vezilici notează datele încheierii contractelor școlilor din district (districtul Oradiei), aici se menționează că a vizitat școlile din Căpruța, Vărădia de Mureș, Săvârșin, Petriș. Contractele stabileau obligațiile proprietății domnești (ale domnului de pământ) și ale comunelor (pentru construirea școlilor, comuna se obligă să asigure munca fizică și transportul). Se tipăresc cărți în limba română.

După 1790, Leopold al II-lea (1790-1792), eliberează comisia de învățământ din Viena de conducerea școlilor din Ungaria și Transilvania. În comitate nobilimea manifestă ostilitate față de școlile românești. Comitatul Arad a lăsat libertate comunelor să încheie contracte, Căpruța, Vărădia de Mureș, Săvârșin, Petriș au renunțat la învățătorii pe care-i avuseseră. Îndrumarea locală a școlilor se făcea de preoții din comună. În 1792, așa cum am menționat anterior, apar instrucțiuni noi privind relațiile dintre învățător, comunitate și proprietarul satului.

De menționat în această perioadă sunt memoriile *Supplex Libellus Valachorum* din 1791 și 1792 (în 1791 către Consiliul de Stat din Viena, în 1792 către Curtea din Viena). În 1791, în dieceza (episcopia) Aradului, funcționau 63 de școli elementare în satele din dreapta Mureșului, inclusiv la Săvârșin și Vărădia de Mureș.

Francisc I al Austriei, fiul lui Leopold al II-lea urmează în perioada 1792-1835 (din 1806 doar împărat al Austriei). Din 1793 cheltuielile de întreținere a școlilor sunt suportate doar de comunitățile sătești, fără concursul domnilor de pământ. În 1795 Consiliul locumtenențial aduce noi precizări în privința înființării școlilor elementare.

În 1797 se încheie noi contracte școlare, inclusiv în privința propunerilor de salarizare făcute de inspector, precum și opinia pretorului (magistrat - de plasă). În 1807-1810 se agită ideea conducerii învățământului de către români, apare Recursul majestic inițiat de Dimitrie Țichindeal, Petru/George Petrovici. În 1812 se întocmește un plan de organizare a școlilor naționale românești și sârbești, dat publicității în 1813 de Consiliul locumtenențial,

poartă însă amprenta legislației feudale, țăranii iobagi suportă cheltuielile de construire și îngrijire a clădirilor școlare.

În 9 februarie 1811 a fost aprobat proiectul de înființare a 3 preparandii, una la Arad pentru români, plan aprobat în 1812 - instituție medie pentru pregătirea învățătorilor. În 1816 se emite un nou memoriu, semnează Moise Nicoară, Dimitrie Țichindeal, C.Diaconovici Loga, I.Puspoki, prin care se cer drepturi pentru români și promovarea lor culturală.

Starea învățământului districtual școlar, evoluția frecvenței școlare: 1811, 1814-1815, 1817-1818, 1818-1819, **1819-1820, din Lupești** se transmite numai din anul școlar 1819-1820: frecventează școala 14 elevi, nu frecventează 2. **În 1820-1821 învățătorul Eftimie Popovici, din Lupești** nu trimite dare de seamă.

Se constată că marii latifundiari sau domnii de pământ nu contribuiau la salarizarea învățătorilor sau la susținerea școlilor, deși legislația îi obligă să le susțină, școlile naționale fiind susținute doar de comunități. La 1 septembrie 1820 s-au fixat noile salarii, la Lupești: 164 fl. – 59 în monedă, 105 în bunuri.

În raportul general din 1822 al lui I.Puspoki aflăm că la **Lupești** a funcționat între anii 1819-1821 învățătorii Eftimie Popovici, Ion Stupariu (în toamna anului 1822), fuseseră recenzați 33 băieți și 10 fete de vârstă școlară, mulți copii mergeau cu vitele la pășune și din această cauză școala avea un efectiv redus: 10 școlari ¹²⁰⁾.

Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea 1821-1867

În anii 1840-1841 au fost inițiate acțiuni de încheiere și ratificare a contractelor școlare, dintre care multe aveau o vechime de peste 20 de ani.

---

¹²⁰⁾ Idem, V. Popeangă, 1974, pp. 9-29, 73-97.

În 1848 se elaborează documentul „Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat”, cerea ca limba română ca limbă națională să fie utilizată în mod liber în școli, biserici. Printre reprezentanți era și Vincențiu Babeș. Ungaria vrea introducerea limbii maghiare în școlile naționalităților din Ungaria, ei susțin existența în Ungaria a unei singure naționalități. Români în imperiu erau trei milioane de suflete. Kossuth a promovat cu tenacitate ideea unității politice a statului maghiar considerând ca act periculos pentru această unitate orice drept național acordat românilor, transformă revoluția pașoptistă (naționalismul revoluționar) într-un război de independență împotriva austriecilor. Școlile românești au avut de suferit din cauza revoluției, unele localuri de școală au fost ocupate de maghiari sau învățătorii au fost duși cu forța în armata lui Kossuth.

După 1848 se constată creșterea interesului românilor pentru școală, învățătorii militează pentru întărirea rolului național și cultural al școlilor populare.

În perioada 1835-1848 împărat al Imperiului Habsburgic este Ferdinand I, urmează Franz Joseph I (1848-1916), din 1867 se constituie Austro-Ungaria numită și Dubla monarhie (dualismul austro-ungar).

În 1850 este semnat de un număr de învățători din Arad și Bihor memoriul de la Păuliș prin care se solicită noi instituții, laicizarea școlii, independența față de domnia de pământ și primarii locali. Tot în această perioadă *se propune* înființarea clasei a IV-a la învățământul primar, mărirea duratei cursurilor preparandiei, de la 2 la 3 ani (după gimnaziu, în 1857-1858 exista clasa a VII-a a gimnaziului), înființarea de școli în fiecare sat, deschiderea unei facultăți de drept la Arad, o universitate românească.

Lupta pentru utilizarea limbii române în administrația locală și judiciară a dominat activitatea și viața comunităților române după 1860. În 1861 limba română a fost introdusă în administrația locală din Vărădia, Groșii Noi, Ilteu, Slatina și alte localități, se constată însă prezența notarilor străini în comune române.

Rețeaua școlară

În anul școlar **1822-1823** în Districtul Oradea erau 162 școli, 3864 copii care au frecventat școlile, 153 învățători și 27 directori locali. Învățătorul era subordonat directorului local, uneori director local era preotul ortodox. În 1845-1846 funcționau 190 învățători în Districtul Oradea. Veniturile lor erau în bani (fl.,cr.), grâu, ovăz, lemne, legume, cucuruz, terenuri, fân etc. Existau cursuri de perfecționare pentru învățători. Felul obiectelor predate și orele afectate fiecărui obiect au suferit modificări. De exemplu, în 1824 în învățământul primar (de 3 ani), erau 25 ore pe săptămână: 1.catehismul-2 ore; 2.cunoașterea literelor-4 ore; 3.silabisirea-3 ore; 4.citirea-4 ore; 5.aritmetica-4 ore; 6.istoria bibliei-3 ore; 7.exerciții de scriere-3 ore, 8.cântul ritual-2 ore. În alte școli găsim: cunoștințe în limba maghiară/sârbă/germană, caligrafia, cântarea, istoria, cunoștințe de agricultură. Ca manuale școlare sunt: abecedare, cărți de citire, gramatică, aritmetică, istorie.

În anul școlar **1823-1824** învățătorul din Lupești nu a trimis situația. În anii 1840-1841 au fost vizitate aproape toate școlile românești de către autoritățile administrative ale plășilor și comitatului pentru a raporta cum învață copiii și cum și-au însușit limba maghiară, aceste vizite au fost urmate și de trecerea unor copii de la școlile românești la cele maghiare.

În anul școlar **1841-1842** la Lupești este învățător Ioachim Bocerean dar nu a avut elevi, cei 769 locuitori asigurau funcționarea școlii.

În anul școlar **1842-1843** au fost 12 elevi în cele trei clase ale școlii. Cursurile se țineau într-o locuință particulară.

În **1843-1844** învățătorul I. Bocerean a avut numai 9 elevi.

În anul școlar **1844-1845** a funcționat ca învățător Vinčențiu Popescu, a avut 7 elevi.

La 1 decembrie **1852** protopop I. Cefan din Protopopiatul Vărădia de Mureș transmite o situație de unde rezultă că la

Lupești sunt 671 locuitori români, 48 elevi, învățător N. Mihailovici.

În anul școlar **1861-1862**, statistic, 36,6% frecventau școala, 63,4% rămâneau în afara ei. După 1862, an cu secetă grea, situația frecvenței se agravează.

La 25 oct. **1864** inspectorul I. Beleș de la Inspectoratul Vărădia transmite o situație de unde se vede că la Lupești învățător este **P. Turcu**, copii recenzați 71 (34 băieți și 37 fete), frecventau școala 32 (24 băieți și 8 fete). Învățătorul avea un salariu anual de 100 florini și bunuri în natură ¹²¹⁾.

Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918

Perioada 1867-1918 este a Dualismului austro-ungar, este perioada formării conștiinței naționale a generației unirii.

În martie 1867 Parlamentul maghiar a instituit suveranitatea totală asupra Transilvaniei. În 1868 este votată legea XXXVIII cu privire la învățământ, în învățământul primar se diferențiază: instrucția cotidiană de 6 ani (copii de 6-12 ani) și instrucția repetitoare de 3 ani (copii de 12-15 ani).

În 1879 apare o lege prin care *studiul limbii maghiare* va fi intensificat – se introduce și la școala primară din Lupești, iar în 1883 se introduce în mod obligatoriu studiul limbii maghiare și în școlile medii. Certificatul de absolvire se eliberează în limba maghiară.

În 1907 intră în funcțiune legea XXVII, autor A. Apponyi, ministrul de culte și instrucție. Scopul era *maghiarizarea prin școală*. Această lege prevede că ajutor de stat se acordă numai învățătorilor care erau cetățeni maghiari, știau vorbi și scrie corect limba maghiară. În școlile unde 20% din elevi aveau limba maghiară ca limbă maternă, limba de predare era maghiara. Multe școli au fost închise temporar.

---

¹²¹⁾ Idem, Vasile Popeangă, 1979, pp. 33-37,60,98,108.

În 1913 apar noi reglementări, legea XVI. Izbucnirea războiului în 1914 crează situații și mai grele pentru școala românească. Ordinul 114000/1914 prevede ca în școlile cu limba nemaghiară, limba maternă să fie considerată ca limbă auxiliară în clasele I-II, iar în celelalte clase să se predea ca obiect de învățământ separat.

Rețeaua școlară

În **1867** în Protopopiatul Vărădia sunt 27 învățători, inspector școlar Iosif Beleş. Se stimulează deprinderea altoirii și cultivării pomilor, în grădina afectată școlilor se înființează Școala de pomi. În Vărădia de Mureș se evidențiază învățătorul N. Avram care distribuie pomi din pepiniere.

La **Lupești în 1873** școala funcționa într-o clădire construită în 1851 din lemn și acoperită cu șindrilă. În sat se aflau 760 de locuitori români ortodocși, copiii în vârstă de la 6-12 ani recenzați: 64 de băieți și 48 de fete, iar cursurile școlare erau urmate de 47 de băieți și 24 de fete. Copii obligați să frecventeze școala de repetiție erau 19 băieți și 12 fete, dintre care numai 8 băieți urmau cursurile acestei școli. Școala avea grădina de pomi. Salariul învățătorului : 100 fl. și bunuri în valoare de 150 fl. Învățătorul **Partenie Turcu** absolvise în 1858 cursurile pedagogice din Arad. Avea 15 ani vechime în activitatea didactică. Director școlar local era Toader Sere.

Cursurile de repetiție sunt pentru elevii ajunși la o vârstă mai coaptă, să repete cunoștințele câștigate în anii de școală sau să obțină cunoștințe noi , cunoștințe practice agricole (pomologie), economice.

Protopopiatul Vărădia raportează în **1868 la Lupești** 700 locuitori români ortodocși, 58 de elevi și **Partenie Turcu**, învățătorul local.

1904-1905- situația elevilor de la **Lupești** este transmisă de Inspectoratul Radna. Copii 6-12 ani obligați să frecventeze școala sunt 68 (36 băieți și 32 fete), prezenți la examene sunt 30 (16 băieți și 14 fete), învățător este **Partenie Turcu**.

1917-1918- în situația elevilor de la **Lupești** transmisă de Inspectoratul Radna se specifică doar că învățătorul Ion Tomuța (**Ioan Tomuția**) este mobilizat și nu a fost suplinit (122).

Kehrer Károly în „Județul Arad și Arad - educația publică în perioada 1885-1910”, prezintă câteva aspecte.

La începutul anilor 1890, situația școlii s-a îmbunătățit oarecum. Cu ocazia așezării Szorosság, **Lupest** și Baja, 60 de iugăre de suprafață acoperită cu pădure au fost transferate de către visteria statului unei școli de limbă maghiară. Un kir.(?) prin obținerea acestuia de la școala din Soborsin, școala a primit 3000 de coroane în numerar din defrișare și aproximativ 300 de coroane în venituri anuale din chirie din arenda terenului.

Atunci a început frumoasa și marea lucrare de naționalizare(!). Un kir.(?) inspectorul să asigure existența școlii în orice moment a ridicat ideea naționalizării școlii municipale. În septembrie 1898, contele Ferencz Nádasdy, proprietarul terenului din Soborsin și organismul reprezentativ al Soborsinului, a solicitat ministrului educației publice ca școala municipală să fie preluată de stat. În cerere s-a dovedit prin acte că satul nu este în măsură să mențină școala la nivelul cerut de Legea Educației Populare, iar menținerea școlii de limbă maghiară din Soborsin a fost necesară din punct de vedere național (123).

C) Arad coada. kir. starea învățământului popular în oraș și județul Arad în anii 1885 și 1910. Simpla denumire a satului: **Lupest**, Sector: M.-radna, Numărul profesorilor liceului popular din sat-1885. an: 1, număr profesori elementare-1910. în an: 1 **1909-1910**. Elevii obișnuiți în anul școlar - 133, dintre care au urmat școala: 69, dintre care nu au frecventat școala: 64 (124).

---

122) V.Popeangă, 1976, pp. 117, 224-243.

123) Idem, Kehrer Károly, 1910, p. 62.

124) Idem, Kehrer Károly, 1910, p. 133.

Învățământul primar arădean, în primii ani de administrație românească

În anul 1924 au fost date în folosință edificiile din: Poienari (1 august), Bodești (5 august), Almaș (18 august), **Lupești** (20 august), Măgulicea (29 august), Chier (1 septembrie), Sârbi (1 septembrie), Cuvin (1 septembrie), Hălmăgel (1 septembrie), Cuiăș (4 septembrie), Dieci (19 septembrie), Revetiș (24 septembrie), Luguzău (28 septembrie), Bonțești (29 septembrie), Camna (6 octombrie), Susani (7 octombrie), Aldești (8 octombrie), Nădlac (24 octombrie), Roșia (1 noiembrie).

Clădiri școlare construite în perioada 1923-1938 (145 edificii); **Lupești 1925 150000 lei**¹²⁵⁾.

Deschiderea cursurilor școlilor primare, programate la 1 octombrie 1919, a fost precedată de publicarea, la 4 septembrie 1919, a Decretului privitor la reorganizarea învățământului primar. Prin acest act normativ, se urmărea contopirea diferitelor tipuri de școală, în cea de stat, care va fi în măsură să sintetizeze toate condițiile necesare asigurării dezvoltării culturale a poporului. Recunoscându-se meritele și experiența îndelungată a bisericii, în domeniul învățământului, se preconizează însă, dreptul statului de a interveni în învățământul confesional prin: activitatea de îndrumare și control, aprobarea planului de învățământ și a literaturii didactice, disciplinarea corpului didactic. Pentru aceasta, statul se angajează, pe de o parte, să acorde subvenții pentru acoperirea salariilor învățătorilor, iar pe de alta, în continuare, să inaugureze și să dezvolte noul tip de învățământ, instituție numită: Școala primară națională. Ea este superioară nu numai școlii confesionale și celei comunale și celei de stat și care va înlocui pretutindeni, vechea școală de stat și comunală.

---

¹²⁵⁾ Horia Truță, 2010, *Învățământul primar arădean, în primii ani de administrație românească (1919-1925)*, pp. 195,198.

În viziunea legiuitorului, noul tip de școală reprezenta preluarea a tot ceea ce era mai bun din aceste instituții, astfel încât să fie asigurate condițiile care să permită dezvoltarea culturii populare, prin ocrotirea intereselor comune ale bisericii, comunei politice și statului. Pentru aceasta era necesară asumarea de către cei trei factori amintiți, a obligativității realizării în comun a instrucției primare. Comuna, ca obște, era datoră să asigure localul școlii, să-l înzestreze cu mobilier și rechizitele necesare, precum și salariul învățătorului. Biserica trebuia să contribuie, moral și material, la buna desfășurare a învățământului, iar statul să ajute comuna sub toate aspectele, în îndeplinirea scopului formulat anterior ¹²⁶⁾.

Activitatea învățătorilor, a fost jalonată mai ales prin Analele Asociațiunii învățătorilor români din Ardeal, Banat și Părțile Ungurene, din februarie 1919, iar în plan normativ prin Regulamentul despre drepturile și datorințele directorilor și învățătorilor dela școalele primare și Regulamentul disciplinar al corpului didactic primar. Corespunzător acestor acte normative, învățătorii erau datori să vină la școală cu cel puțin 15 minute înainte de începerea lecțiilor, să-și țină punctual orele stabilite în orar, pe care să le predea în mod metodic, după un plan analitic, aprobat de revizorul școlar. În activitatea sa la clasă, învățătorul trebuia să lucreze cu elevii probleme, teme compoziții și hărți, corectând caietele elevilor, păstrându-le până la examen, în vederea unor controale.

Alte obligații se refereau la menținerea disciplinei elevilor, ținerea registrelor privind absențele, și notele acestora, participarea la consilii și conferințe didactice cu caracter pedagogic, să facă recensământul copiilor, iar duminica și în zilele de sărbătoare, să-i conducă la biserică. Erau considerate delictе, faptele învățătorilor care, în munca școlară, desfășurau activități contrare ordinii de stat,

---

¹²⁶⁾ Idem, Horia Truță, 2010, p. 187.

provoacau scandal public, realizau agitație împotriva proprietății, a căsătoriei sau a religiei.

Bruscarea elevilor, nesupunerea și purtarea necuviințoasă față de superiori, neglijarea îndatoririlor de educator sau învățător, bănuiala de a fi agent al anarhiei sociale, puteau atrage după sine aspre sancțiuni. Erau de asemenea interzise corpului didactic din învățământul primar, îndeletnicirea cu afaceri comerciale sau de emigrare, profesarea ateismului sau violarea secretului oficial. În categoria delictelor aspru sancționate, mai intrau fapte referitoare la: neocuparea postului, imediat după depunerea jurământului, întreruperea activității fără motiv, luarea concediului fără permisiune.

Alte fapte ca, renunțarea sau pierderea cetățeniei române, prezentarea de documente false pentru obținerea postului, sau părăsirea lui, gestionarea frauduloasă, a bunurilor încredințate, determinau măsura îndepărtării din învățământ. Pe timpul cercetării, în funcție de gravitatea faptelor imputate, învățătorul putea fi suspendat din post și de la salariu. Cercetarea disciplinară, ordonată de către ministrul cultelor, șeful școlii județene, sau revizorul școlar, era încredințată prim pretorilor, primarilor sau locuitorilor acestora, care după cercetare, făceau propuneri referitoare la cauză. În funcție de rezultatul investigației disciplinare, învățătorului inculpat i se stabilea sancțiunea care cuprindea sancțiunile gradat, de la avertisment, la amendă până la 10% din salariu, transferarea pe spese proprii la un alt post, înghețarea salariului pe un termen de până la trei ani, suspendarea din funcție și retragerea indemnizației de director, revocarea din post și eliminarea din învățământ ¹²⁷⁾.

Din consultarea arhivei școlii primare din Lupești (la școala din Vărădia de Mureș) ¹²⁸⁾ se constată că în *anul școlar 1920-1921 funcționa în comuna Lupești, plasa Maria-Radna, o școală primară confesională greco-ortodoxă cu*

---

¹²⁷⁾ Idem, Horia Truță, 2010, p. 187. pp. 189-190.

¹²⁸⁾ Școala Gimnazială Vărădia de Mureș, 2022, *Arhiva școlii din Lupești*

clasele I-III, învățător Ioan Tomuția. Notarea elevilor se face cu note de la 1 la 5, nota 1 fiind cea mai mare, o notare la Crăciun, o notare la Paști, un calificativ la finele anului, pentru fiecare materie de învățământ, și o notă generală, de asemenea este evidențiată frecvența. Notările sunt pentru:

- Purtarea morală;
- Diligența (adică sârguința, osteneala, hărnicia);
- Religia/religiunea morală;
- Limba română (exerciții intuitive, citirea, scrierea și exerciții gramaticale, exerciții de memorie și liberă reproducere, exerciții de compunere);
- Aritmetica și geometria;
- Caligrafia;
- Cântarea;
- Geografia (la clasa a III-a);
- Istoria (la clasa a III-a).

De menționat că pentru fiecare elev se completează rubricile: informații despre vaccinare și dacă a suferit de vărsat mare.

În 26 iulie 1924 apărea, în Monitorul Oficial, **Legea învățământului primar al statului și învă-**

țământului normal-primar, care prevedea, între altele, organizarea unitară a învățământului primar, obligativitatea și gratuitatea acestuia pentru toată populația țării cuprinsă între 7 și 16 ani, și a învățământului normal primar, pentru pregătirea personalului didactic al școlilor primare. Până atunci școala primară era de 6 ani (copii de 6-12 ani) și înscrierea în clasa a I-a se făcea la 6 ani. Extras:

Titlul I- Învățământul primar Secțiunea I. Capitolul I – Dispozițiuni generale

Art. 1. Învățământul primar formează primul grad al învățământului. El cuprinde:

- a) Școala de copii mici (grădinile de copii);
- b) Școala primară;
- c) Școalele și cursurile de adulți;
- d) Școalele și clasele speciale pentru copiii debili și anormali educabili.

Art. 2. Învățământul primar se predă:

În școalele statului (școlile publice).

În școalele sau institutelor particulare autorizate de stat și în familie, conform legii învățământului particular.

Art. 3. Școalele primare publice sunt nu numai acelea înființate în conformitate cu această lege de către stat, ci și acelea înființate de către comune sau județe, cu autorizarea Ministerului Instrucțiunii, prin care se va face numirea și plata personalului didactic.

Art. 4. Îndrumarea și supravegherea generală a învățământului primar sunt în sarcina statului, care le execută prin Ministerul Instrucțiunii. Nici o școală nu se poate înființa fără autorizarea Ministerului Instrucțiunii și fără a se conforma cu dispozițiunile legii în vigoare. [...]

Art. 5. Învățământul primar este unitar în tot cuprinsul țării.

Art. 6. Învățământul primar este obligatoriu și gratuit în condițiunile prevăzute de această lege. Părinții, tutorii și toți acei care au sub autoritatea sau îngrijirea lor copii orfani, cetățeni români, sunt datori să dea copiilor lor instrucțiunea elementară, absolut indispensabilă oricărui cetățean, cuprinzând programul complet al școlii primare, astfel cum este prevăzut în această lege.

Art. 7. Învățământul primar în școalele statului se predă în limba română. În comunele cu populație de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școale primare cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și comunele românești. În aceste școale studiul limbii române va fi însă obligatoriu în numărul de ore stabilit prin regulament ¹²⁹⁾.

---

¹²⁹⁾ Monitorul oficial (învățământ), 26 iulie 1924

Dintr-o matricolă de la Lupești din 1937/1938 observăm că anul școlar rămâne împărțit pe trei trimestre, la clasa a IV-a de exemplu fiind notate: scrierea și gramatica, cetirea, exerciții de memorie, compunerea, religia, istoria, geografia, caligrafia, desenul, cântul, lucrul manual, purtarea, frecvența. Alt exemplu, matricola din 1938/1939 la clasa a II-a evidențiază notări pentru: scrierea și exercițiile gramaticale, cetirea, exerciții de memorie, religia, desenul caligrafia, cântul, educația fizică, purtarea, frecventarea.

Ca urmare a schimbărilor politice intervenite în țara noastră, prin instaurarea dictaturii a lui Carol al II-lea, **în 1939, a fost adoptată Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal** din 27 Mai 1939, care menține, în principal, modificările introduse în anul 1938. În plus se asigură un continut al claselor V–VII mai apropiat de acela al gimnaziului, încât cei mai capabili copii ai școlii supraprimare să pătrundă mai ușor în școlile superioare, fapt îngăduit de legislație până acum.

În anii dictaturii militarofasciste au fost introduse o serie de modificări în organizarea învățământului, care au însemnat un regres în multe aspecte, dar majoritatea cadrelor didactice au manifestat rezistență față de politica fascistă și au sădit în rândul tinerei generații prețuirea pentru cultura națională și interesele poporului român.

De precizat că, prevederea referitoare la prelungirea învățământului cu încă 3 ani (după anul 1924), clasele V–VII, numite și clase supraprimare, a constituit un pas înainte în legislația românească, dar n-au fost organizate și condițiile necesare desfășurării optime a acestuia, acest lucru a făcut ca mulți elevi să nu poată frecventa cursurile școlii de 7 ani. O parte din ei au abandonat chiar înainte de a termina clasa a IV–a, mulți rămânând analfabeți.

După înlăturarea dictaturii militarofasciste, la 23 august 1944, din țara noastră, a urmat o perioadă de schimbări menite să asigure desfășurarea în bune condiții a procesului de democratizare a procesului de învățământ. O preocupare a guvernanților din această perioadă a fost de a asigura un acces mai larg al elevilor din școala primară către școala

secundară. Pentru aceasta a luat ființă, în anul **1945**, „**gimnaziul unic**”, în care intrau, fără examen de admitere, toți cei care doreau să continue studiile după absolvirea școlii primare.

Prin crearea gimnaziului unic a fost desființat atât vechiul ciclu inferior al tuturor tipurilor de școli secundare, care orienta pe copii de la vârsta de 11 ani spre un anumit domeniu de activitate, cât și clasele supraprimare din localitățile urbane. La această școală erau admiși, fără examen, toți elevii care doreau să continue studiile după absolvirea școlii primare cu clasele I-IV. Gimnaziile unice s-au creat treptat, însă rețeaua acestor școli n-a putut fi generalizată pe întreg teritoriul țării, datorită condițiilor economice grele din perioada anilor 1945-1948. Prin înființarea acestui grad de învățământ se urmărea să se deschidă mai mult drumul spre cultură și copiilor proveniți din rândul celor săraci. Organizarea acestuia a fost însoțită de adoptarea unor măsuri menite să permită în mod real accesul unui număr mai mare de copii la școala secundară. Astfel, au fost alocate fonduri suplimentare pentru creșterea numărului de clasa I la toate școlile secundare de stat, au fost fixate taxe școlare proporționale cu starea materială a părinților, a fost mărit numărul burselor etc. Ca urmare a acestor înlesniri a crescut numărul de absolvenți ai școlii primare care au trecut în școala secundară, ajungând la 35% la nivel de țară. La sate, unde nu s-au putut crea, din lipsa profesorilor, se prevede păstrarea claselor supraprimare până când devine posibilă generalizarea gimnaziului unic.

Pregătirea învățătorilor în această perioadă se făcea în școlile normale, organizate special în acest scop, iar învățătorii suplینitori nu mai erau din rândul absolvenților școlilor primare, ci din rândul seminariștilor, liceenilor sau ai celor cu gimnaziu. Este necesar ca suplینitorii să urmeze în fiecare an, în luna august un curs de pedagogie și metodologie la reședința județului sub conducerea revizorului.

Tinerii care terminau școala normală erau supuși la un examen general, care trebuia trecut în fața unei comisii

numite de minister și alcătuită din profesori de la alte școli, dar și din profesori de la școala lor, de la materiile de examinare. Acest examen consta din probe scrise, care erau eliminatorii, probe orale și probe de practica pedagogică. Candidații care nu treceau examenul se puteau prezenta într-o nouă sesiune, dar dacă nu reușeau de trei ori, pierdeau definitiv dreptul de a se mai prezenta la examenul general. După terminarea examenului, comisia examinatoare înainta Ministerului un tabel cu cei reușiți, întocmit în ordinea clasificării și cu notele obținute de fiecare absolvent. Ministerul era obligat să țină un tabel cu învățătorii și învățătoarele, înscriși în ordinea clasificării absolvenților din toate școlile normale și după fiecare examen general urmau să fie înscriși în ordinea clasificării, dar în urma celor din anul precedent, noii candidați la posturile de învățători. În privința numirii corpului didactic primar legea preciza că: „la orice post vacant de învățător sau învățătoare, numirea se va face după tabelul de la minister, în ordinea înscrierii. Învățătorii erau numiți cu titlul provizoriu, iar în acest timp erau supuși la o inspecție specială. După 3 ani de provizorat, învățătorii erau datori să se prezinte la examenul de definitivat. Acest examen se dă în fața unei comisii numită de minister și constă din două probe: una scrisă, din principalele materii ale școlii normale, iar a doua de practică pedagogică. Învățătorii care obțineau cel puțin nota 7, la fiecare proba, era numiți cu titlul definitiv. Cei care nu obțineau această notă minimă aveau dreptul să se mai prezinte încă de două ori la examenul de definitivat. Dacă nici a treia oară nu reușeau să obțină media cerută, erau excluși din corpul didactic, nemaiaivând dreptul de a fi numiți nici suplinitori. După numirea în învățământ, noul cadru didactic primea salariul corespunzător unui învățător provizoriu, care treptat se mărea în urma acordării unor gradații de vechime. Prima gradație se acorda la 10 ani vechime de la titlul provizoriu și apoi din 5 în 5 ani până la 25 de ani vechime. De asemenea, în fiecare an, învățătorii beneficiază de un concediu de odihnă, plătit de stat (art. 139-140).

O îndatorire importantă a cadrelor didactice o constituia alcătuirea **recensământului copiilor** de vârstă școlară. În fiecare an se va întocmi, pe sate și pe circumscripții școlare, lista copiilor de ambele sexe, în etate de la 5 la 16 ani, obligați a urma la școală. Recensământul copiilor de vârstă pentru școala primară, adică de la 5 la 16 ani, se va face în modul următor. Primăriile, prin oficiile stării civile și birourile pentru mișcarea populației sunt obligate ca, între 15 aprilie și 15 mai să înainteze, uneia din direcțiunile școalelor primare din circă, lista copiilor în vârstă de 5–16 ani din acea circumscripție. După primirea listelor, direcțiunile școalelor primare vor verifica tabelele le vor definitiva și le vor repartiza pe școli, unde se vor afișa și se vor comunica fiecărui părinte sau tutore, între 15 iunie–5 iulie, că fiul lor figurează pe tabelele de recensământ de la școala respectivă, cu invitațiunea, ca la 1 septembrie viitor, să se prezinte la direcțiunea școlii, ca sa-l înscrie. Comunicările către părinți sau tutori se fac în comunele rurale prin primăriile locale, iar la orașe prin poliție. Directorii, primarii și organele polițienești, care nu vor face comunicările de mai sus, vor fi pedepsiți de Ministerul Instrucțiunii, cu amendă de la 200 la 500 de lei (art. 18). Legea prevede de asemenea, **drepturile și îndatoririle elevilor**, a părinților sau tutorilor.

În legătură cu **întreținerea școlilor primare**, legea din 1924, preciza că: „statul contribuie cu plata personalului didactic. Toate celelalte cheltuieli sunt în sarcina comunelor, care le efectueaza prin comitetele școlare (art. 161). Comunele sunt datoare a procura localuri încăpătoare pentru toți copiii și adulții obligați să primească instrucțiunea primară. În acest sens localitățile au sarcina de a construi, a repara și a întreține localul de școală și locuința directorului școlii; a plăti oamenii de serviciu necesari școlii, de a încălzi și ilumina localul de școală, de a încălzi locuința directorului (art. 162). Până la clădirea localurilor proprii, comitetul școlar este dator să închirieze încăperi corespunzătoare acestui scop. Reparațiile localurilor școlare, a locuinței directorului se va face de către comună în timpul vacanței,

cu sumele ce le are la dispoziție. Școala trebuie să dispună de săli de clasă încăpătoare, luminoase, aerisite și îndestulătoare pentru populația școlară, cancelarie, atelier de lucru manual, sală de bibliotecă și muzeu școlar, sală de cantină, curte spațioasă de joc, teren pentru grădina școlară. Terenul pentru clădirea școlii, pentru curtea de joc și grădina școlară sunt de utilitate publică și comuna poate să folosească orice teren, în baza legii generale de expropriere, de la nivelul localității.

Referitor la **conținutul învățământului primar** legea preciza că: „în școlile primare se dau cultura elementară, indispensabilă oricărui cetățean și cunoștințe cu caracter practic, utilitar, variind după necesitățile vieții locale, felul de ocupație a locuitorilor și înclinarea elevilor (art.55). Școala primară cuprinde 7 clase, din care primele 4 clase formează temelia celorlalte grade de învățământ. În ele se dau elementele de cultură generală, indispensabile elevilor care voiesc să urmeze în școlile de un grad mai înalt. În primele 4 clase se predau următoarele materii: a) Instrucțiunea religioasă și morală; b) Limba română—citirea, scrierea, exerciții gramaticale; c) Aritmetica practică și noțiuni elementare de geometrie; d) Noțiuni de istoria Românilor, de geografie și de drept civic; e) Noțiuni de științe naturale și fizice cu aplicațiuni practice; f) Noțiuni de igienă; g) Desen, cânt, educațiune fizică; h) Lucru manual și lucrări practice agricole (la sate) cu băieții și lucrul de mână și gospodăria cu fetele. Programul analitic al acestor 4 clase va fi același pentru toate școlile. În celelalte 3 clase se continuă, se întărește și se completează cultura generală din cele dintâi 4 clase, dându-se în același timp o deosebită dezvoltare învățământului practic utilitar. Materiile de învățământ sunt cele din primele 4 clase, cu dezvoltările necesare, corespunzătoare vârstei. În aceste 3 clase, se stabilește legătura strânsă între școală și viață, stimulând interesul și dând îndrumări pentru una din ramurile de activitate practică: agricultura și anexele ei; meserie și comerț, ținând seama de cerințele regionale, se dă elevilor o cultură socială și națională, cuprinzând educația cetățe-

nească, chestiuni de morală, igienă individuală și socială și educație fizică. Programa analitică a acestor 3 clase din urmă va varia după natura localității, după felul de ocupațiune a locuitorilor și după înclinațiile școlarilor.

Articolul 62 din legea instrucțiunii din 1924 prevedea că *„anul școlar începe la 15 septembrie și se încheie la 10 iulie*. Numărul total al zilelor de vacanță, împreună cu duminicile și sărbătorile bisericești și naționale nu va trece de 150. Sărbătorile bisericești și naționale se vor fixa prin regulament. Inspectorii regiunilor respective vor putea acorda vacanțe regionale, după trebuințele localităților; la aceste școli însă, lecțiile se vor prelungi cu atâtea zile, cât a ținut vacanța regională”. Clasele I-IV vor funcționa tot anul școlar, iar la clasele V-VII complementare de la școlile rurale „anul școlar va dura cel puțin 5 luni, de preferință lunile de iarnă, de la 1 noiembrie până la 15 martie, cu lecții zilnice, iar în celelalte luni ale anului școlar, elevii vor fi aduși cel puțin 6 ore pe săptămână spre a-și continua învățăturile și lucrările practice din epocile respective” (art.63). Anul școlar era împărțit în 3 trimestre astfel: trimestrul I cuprindea lunile septembrie, (din a doua jumătate), octombrie, noiembrie și decembrie, urmează vacanța de iarnă între 23 decembrie și 8 ianuarie; trimestrul al doilea durează în lunile ianuarie, februarie, martie și aprilie, urma apoi vacanța de primăvară, în luna aprilie, care dura 8 zile, dar nu era fixă din cauza Paștelui; trimestrul al treilea cuprindea lunile mai și iunie, iar în luna iulie avea loc examenul de absolvire. Vacanța de vară era între 10 iulie–14 septembrie. Excepții au făcut anii școlari 1943–1944, când trimestrul III nu s-a mai făcut din cauza războiului și anul s-a încheiat la 8 aprilie, iar în anul școlar 1944–1945, cursurile au început la 1 octombrie, tot din același motiv.

La toate școlile primare urbane și rurale **numărul orelor de lecții** pentru școlarii claselor I-II va fi de 24 ore pe săptămână, adică 4 ore pe zi, iar pentru clasele III-IV de 28 de ore, adică în 2 zile câte 4 ore și în 4 zile câte 5 ore. Numărul orelor de lecții teoretice și îndeletniciri practice pentru clasele V- VII a școlilor din comunele urbane va fi de

la 12 la 24 pe săptămâna. Lecțiile se țin tot anul școlar. La școlile din comunele rurale, anul școlar va dura cel puțin 5 luni, de preferință lunile de iarnă, cu lecții zilnice, iar numărul de ore va varia de la 20 – 24 pe săptămână, după numărul învățătorilor.

Școala primară cuprinde 7 clase, de câte un an fiecare. Promovarea elevilor dintr-o clasă în alta se va face pe baza mediilor, la fiecare obiect media minimă de trecere este de 5. La sfârșitul celor 7 clase se va da **examen de absolvire** a învățământului primar. Certificatele de absolvire a cursului primar se vor libera numai elevilor care au terminat cele 7 clase primare și au reușit la examenul de absolvire. Examenul dura atâtea zile cât era necesar, ținând cont de numărul candidaților, iar probele erau orale și scrise la limba română și aritmetică. Se considera absolvent acel elev care avea cel puțin nota 5 la fiecare probă în parte. Cei respinși puteau să mai participe la o a doua sesiune în luna august, în același an școlar.

Școala de adulți, pentru neștiutorii de carte. Această formă de activitate este foarte bine reglementată prin legea învățământului din 1924, care îi acorda un capitol întreg, format din 32 de articole. Cursurile pentru adulți vor dura, în comunele rurale, minimum 4 luni anual, de preferință iarna, cu cel puțin 12 ore de lecții pe săptămâna, în timpul celor 4 luni, în restul anului elevii vor fi aduși la cursuri 2 ore pe săptămâna, ținând cont de ocupațiile lor. Programa acestor cursuri va cuprinde chestiunile mai însemnate și cu aplicare practică din clasele I–IV și va fi alcătuită astfel ca să poată fi trecută în 2 ani de studii, ciclul I, cei începători și ciclul II, cei avansați. Adulții care vor voi să obțină un certificat echivalent cu cel de învățământ primar, vor urma regulat încă un an, cu un anumit program, după care vor da un examen de absolvire. Comunele în care se vor găsi cel puțin 10 adulți neștiutori de carte vor înființa prin Comitetele școlare, cursuri de adulți dând: local, mobilier, luminat, încălzit, iar celor lipsiți de mijloace, materialele necesare învățământului; plata personalului didactic privește pe Ministerul Instrucțiunii.

După terminarea războiului, începând cu toamna anului **1945**, pentru a lichida neștiința de carte s-a trecut la acțiunea de *alfabetizare*, acolo unde a fost posibil. Instrucțiunile de organizare a acestor cursuri, prevedeau pentru început, ca cei înscriși să fie inițiați în tainele scrisului, cititului și socotitului, iar mai târziu să li se predea unele noțiuni de istoria patriei și de geografie locală, în 2 cicluri: de începători și avansați. Învățătorii erau obligați să participe la aceste cursuri, iar dacă nu exista spațiul necesar, trebuiau să se deplaseze la domiciliul cursanților. Inspectoratele școlare, cu ajutorul Ministerului Educației Naționale, a distribuit acestora numeroase abecedare. La 15 decembrie 1946, s-a deschis oficial al doilea an al acestor cursuri, iar pentru a fi școlarizați cât mai mulți neștiutori de carte ministerul a hotărât, acolo unde sunt cadre didactice puține să fie folosite toate forțele disponibile -toți care știu carte: preot, șef de post, moașă, primar, casier etc.

La arhivele din Arad, în dosarul despre învățământ și cultură, există un *tabel din 1950 cu neștiutorii de carte din Lupești înscriși pentru alfabetizare, 38 de persoane în ciclul I și 4 persoane în ciclul II*. Tabelul este semnat de Director (învățător) Popescu Gheorghe. Din analiza celor scriși în tabel se constată că majoritatea sunt născuți între anii 1923-1938, ceea ce înseamnă că abandonul școlar s-a produs în special între anii 1930-1945. O altă explicație ar fi calitatea slabă a învățământului din această perioadă, la Lupești ¹³⁰).

Tot la arhivele din Arad, în dosarul despre învățământ și cultură, există o adresă din 1951 semnată de învățător Popescu Gheorghe, privind *alfabetizarea în ciclul I la Lupești*:

	Planificați		Frecvențați		Promovați	
Anul I	22	10-B 12-F	8	4	8	4
Anul II	20	14-B 6-F	3	3	3	3
	42	24-B 18-F	11	7	11	7

¹³⁰) Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Primăria Comunei Vărădia 1939-1950*, inv.728

Ciclul I : Luni, Miercuri și Vineri de la ora 7 la 9 seara.

Ciclul II: Marți, Joi și Sâmbătă de la ora 7 la 9 seara ¹³¹⁾.

Îndrumare și control. Legile învățământului, din anii 1924 și 1939, precizau că Ministerul Instrucțiunii, numit apoi Ministerul Educației Naționale reprezintă autoritatea supremă a întregului sistem de învățământ din țara noastră. Nici o școală nu se poate înființa fără autorizarea Ministerului Instrucțiunii și fără a se conforma cu dispozițiile legii în vigoare. Ministerul întocmește regulamentele și programele de învățământ ale școlilor primare, cercetează și aprobă regulamentele de conducere și funcționare, precum și programele școlilor particulare. Controlul Instrucțiunii, stipulează legea, se va face de către Serviciul inspectorat, compus din 2 inspectori generali, unul pentru învățământul primar și normal și unul pentru învățământul secundar și superior, din 7 inspectori de circumscripții sau ținut (numărul lor a variat în funcție de schimbările teritoriale din această perioadă), din revizorii școlari județeni clasa I și subrevizorii școlari, numiți revizori școlari clasa a II-a, care vor fi instituiți după necesitățile serviciului.

Decretul nr. 175/1948 pentru reforma învățământului, publicat în M.O. 177/3 august 1948, abrogă o serie de acte normative anterioare, cu privire la domeniul învățământului. Extras:

Art. I - Învățământul public constituie, în Republica Populară Română, un drept egal pentru toți cetățenii Republicii Populare Române, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă sau religie. El este organizat exclusiv de Stat pe temeiul unității de structură și este așezat pe baze democratice, populare și realist-științifice. Învățământul public este laic.

Art. III - Structura învățământul public este următoarea:

a) Învățământul preșcolar;

---

¹³¹⁾ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Primăria Comunei Vărădia 1951-1968*, inv.729

- b) Învățământul elementar (școala de 7 ani);
- c) Învățământul mediu;
- d) Învățământul superior.

Art. IV - Învățământul naționalităților conlocuitoare se va face în școli de toate gradele, în limba maternă, iar limba română se va preda începând din clasa I-a elementară.

Art. V - Învățământul preșcolar este facultativ. El se organizează pentru copiii de 3-7 ani și funcționează în cămine de zi și grădinile de copii. Căminele de zi și grădinile de copii depind direct de Ministerul Învățământului Public (notă: a fost Ministerul Educației Naționale până în 15 aprilie 1948).

Art. VI - Învățământul elementar este de 7 ani și este gratuit. Învățământul pentru primele patru clase elementare este general și obligatoriu. Pentru învățământul elementar manualele vor fi unice, iar programa școlară va da o largă dezvoltare disciplinelor de bază: limba, literatura, istoria și geografia națională, matematicile, științele naturii, educația fizică. Pentru școlile naționalităților conlocuitoare se va ține seama de caracterul lor specific. Cu începere din clasa IV-a elementară se va preda obligatoriu limba rusă.

Art. VII - Se vor organiza școli speciale pentru acei elevi care sunt în imposibilitate de a urma școlarii în mod normal ca orbi, surdo-muți, etc.

Art. VIII - Învățământul mediu are o durată de 4 ani și cuprinde patru tipuri de școli și anume:

- a) Licee;
- b) școli pedagogice;
- c) școli tehnice
- d) școli profesionale

Art. IX - Pot urma învățământul mediu de orice tip absolvenții învățământului elementar, care au reușit la examenul de admitere.

Art. XXV - În scopul lichidării analfabetismului se vor organiza pentru persoanele dela 14-55 ani cursuri de alfabetizare, cu o durată de 1-2 ani, având programe analitice și manuale unice speciale. Absolvența acestor

cursuri se echivalează pe bază de examen cu absolența primilor patru ani ai învățământului elementar.

Art. XXVI - Se vor crea, în unele centre pentru oamenii din câmpul muncii, școli speciale de 2 ani. Aceste școli au ca scop să dea elevilor o pregătire echivalentă cu școala medie. Pot deveni elevi ai acestor școli cei ce au reușit la examenul de admitere. Elevii acestor școli vor fi scoși din procesul de producție. Ei vor fi întreținuți pe toată durata școlarității de ministerele de resort și întreprinderi. Absolvenții acestor școli au dreptul să se prezinte la examenul de admitere a învățământului superior.

Art. XXXV - Toate școlile profesionale sau particulare de orice fel devin școli de Stat.

Art. XXXVI - Membrii corpului didactic al școlilor profesionale sau particulare trecute la Stat, vor fi încadrați în învățământul de Stat, potrivit titlurilor ce posedă și în conformitate cu dispozițiunile legale în vigoare, la data promulgării legii de față.

Art. XXXVII - Cei care, indiferent prin ce mijloace, vor zădarnici sau vor încerca să zădărnicească aducerea la îndeplinire a art. 35 din legea de față; se vor pedepsi cu 5-10 ani muncă silnică și confiscarea întregii averi ¹³²⁾.

În anul școlar **1960/1961** am urmat și eu clasa a IV-a la *școala generală din Lupești*. Din cataloage și matricole se deduce că în acest an școlar sunt 7 elevi-cl.I, 6 elevi-cl.II, 7 elevi-cl.III și 7 elevi-cl.IV. Anul școlar are trei trimestre, notările se fac de la 1 la 10 pentru: matematică, științele naturii, lucrul manual, limba română, desen, muzică, calligrafie, educație fizică, purtare, frecvență. Noi, cei care am urmat ciclul II de învățământ (gimnaziul), am fost primii care am absolvit 8 clase în 1965 și apoi 12 clase în 1969.

Din anul 1964-1965 învățământul gimnazial trece de la *învățământ gimnazial de 7 clase la învățământ de 8 clase*, iar liceul de la 11 la 12 clase, astfel că în anul 1966-1967 a absolvit școala ultima promoție a elevilor cu 7 clase și

---

¹³²⁾ Monitorul oficial (învățământ), 177/3 august 1948

respectiv 11 clase de liceu. În anul școlar 1967-1968 învățământul liceal nu a avut absolvenți prima serie cu 12 clase a absolvit în anul 1968 -1969.

Lege privind învățământul în Republica Socialistă România, din 13 mai 1968, este următorul act legislativ important cu privire la învățământ.

Prevede prelungirea duratei învățământului obligatoriu de la 8 la 10 ani, învățământul obligatoriu va începe la 6 ani, astfel Școala generală să poată fi încheiată la vârsta de 16 ani. Prima promoție a copiilor de 6 ani, a ciclului primar, s-a încheiat în 1971-1972 ¹³³).

Legea educației și învățământului nr.28 din 21 dec. 1978.

Art. 23. Sistemul de învățământ în Republica Socialistă România cuprinde:

- a) învățământul preșcolar (pentru copiii în vârstă de la 3-6 ani);
- b) învățământul primar - clasele I-IV;
- c) învățământul - clasele V-VIII;
- d) învățământul liceal, organizat pe doua trepte; treapta I - clasele IX-X și treapta a II-a - clasele XI-XII, la cursurile de zi și clasele XI-XIII la cursurile serale;
- e) învățământul profesional și de maiștri;
- f) învățământul superior;
- g) cursurile de calificare și învățământul agrozootehnic de masă;
- h) învățământul postuniversitar, doctoratul și alte forme de perfecționare a pregătirii personalului muncitor. Învățământul primar, gimnazial și treapta I de liceu constituie învățământul obligatoriu de 10 ani. În clasa I a învățământului primar sunt cuprinși, de regulă copii care au împlinit vârsta de 6 ani până la data începerii anului școlar ¹³⁴).

---

¹³³) Monitorul oficial (învățământ), 13 mai 1968

¹³⁴) Monitorul oficial (învățământ), 113/26 dec. 1978

După 1989 se revine din nou la învățământul general de 8 clase, în loc de învățământul de 10 clase obligatorii, se schimbă structura anului școlar, astfel că în locul celor trei trimestre, învățământul se organizează în doua semestre, cu multe vacanțe (la începutul lunii noiembrie, de Crăciun, la sfârșitul semestrului I, de primăvară-de Paști, de vară).

În anul **1995** s-a aprobat prima lege a învățământului de după 1989 – **Legea 84/1995**, iar în anul 1998 noul Statut al personalului didactic (Legea 128/1998). În anul 1998 a fost elaborat noul Plan cadru al învățământului preuniversitar. În aceeași perioadă apar primele manuale alternative.

ANEXE

Anexa 1 - Cuvinte în grai, regionalisme

acău – unit. de măsură, 56 litri	altan -drept înainte
balț – năframă pe cap și umeri	arșău – hârlet
băl – blond	bărnaci - brunet
bică - taur	bină - scenă
bolând - nebun	budac - târnăcop
buiac - zvăpăiat	buie - coboară
buiguit – amețit, tulburat	bumbuleu – rotund mic
broancă -contrabas	bruș – bulgăre, boț
căpară – arvună	cătărigi – răcitur
cergă – pătură	ces - buzunar
cigaie – tigaie bucătărie	cioacă– vârful de deal
ciotori – șnururi	cipcă – dantelă
cârgeag – ulcior	clisă – slănină
cocie– căruță	colnă – magazie
copârșău – sicriu	crompi - cartofi
curici – varză	dole – ploscă
dârjală–coadă la coasă,topor,sapă;	drăguț – iubit
doloamă – manta, haină	drod – sârmă
dubleți – dovleci turcești	ducean - prăvălie
dulău – drum printre culturi	duhan – tutun
farbă – vopsea, culoare	firang - perdea
felehart–scaunele și crucea la căruță;fioc - sertar	foale – burtă
gijă - foi uscate porumb,fasole	genunți -genunchi
givăr – organizator la nuntă	givăni – a se convorbi
golgoază – impurități	gligan - mistreț
hamfău – lemn pt.Hamuri	goști - musafiri
harângi– clopote la biserică	haznă–folos
huluit - dărămat	hârgai – polonic
hârbeică – cratiță cu 3 picioare	hârge - ceartă
îmburdat - răsturnat	hurducă – scutură
învândăcit – amestecat, înfășurat	îmbutușat - împins
joardă - nuia	jâmb - strâmb
	laibăr – vestă, pieptar

lașce - tăiței	lăvor – lighean	ludăi - bostani
lodbă – scânduri groase cioplite	lucrătoare – atelier de tâmplărie	luliuc – aluat necopt
lulă – beat ori îndrăgostit lulea	melheri – masă de tâmplărie	mașâni – chibrituri
meliță – zdrobitor de cânepă	mârtan – motan	merinde – hrană rece
nană – soră, femeie mai în vârstă	ocol - curte	năoagă – aglomerație
pancove – clătite	părădaiță - roșie	neauă - zăpadă
pășuș – act proprietate animale	peleg - chel	opăci (a) – a încetini
pesmet – magiun de prune	pilărit – negustorit	pălămari – funie
pirlaz – trecătoare peste gard	piromb – cui lung și gros	părăzor - umbrelă
pârlău - ciubăr pentru înălbit	pârgăli (a) - mâncare cu rântaș	peană – floare
plecer – împletitură din scânduri	postată – porțiune de teren	pergău – clopot
prici(a) – a avertiza, a informa	pumnari – manșetă la cămașă	piglais – călcător
rântaș - făină prăjită cu ceapă și boia; sfetăr – pulover	sobă – cameră	pirchiță - bibilică
socăciță – bucătăreasă la nuntă	stelaj – etajeră	pirinci – orez
strujac - saltea cu pănuși	șaitău – menghină cu șurub de lemn; sumnă - rochie	pițiga (a) – a ciupi
șcățulă - cutie	șlarfe – papuci decupați	podrum – pivniță
șorlocat – element la poartă, geam	șpaiț - cămară	pojnari - buzunar
șteamp - țăruiș	șușorcă - pănușă de porumb	pocăli (a) – a împacheta
tăgăși (a) – a curăța un teren	tăneri – farfurie mare	poneavă – covor, preș
		potcă – încurcătură
		puțuli (a) – a se dichisi
		socală – depănător de fire
		spăcel – bluză femeiască
		stobor – țăruiș de gard
		sudui (a) – a înjura
		șântăr – hingher, măcelar
		șol – cană, ceașcă
		șorof – șurub
		șpohert – sobă de gătit
		ștrec – linie ferată
		ștrinfi - ciorapi
		șuștăr - pantofar
		târnaț - coridor

târși (a) – a defrișa, a curăța	tolceri – pâlnie
tolocit – combinat	trognă – răceală
țifraș – gătit bine, împodobit	turce – prăjituri
țâmp - pulpă	țucur - zahăr
uiagă - sticlă	urzoi – întinzător de fire
uspăț – nuntă	ustănit – obosit
văiugă – chirpici, cărămidă nearsă;	vălău – jgheab
vigan - voinic	viziclu – bluză
zagie – fular	zar – broasca de la ușă
zăbunit - zăpăcit	zbici/corbaci – bici;
zbeș – tufiș, hățiș	zângălău – clopoțel

Anexa 2 - Castele (VÁRAI)

<https://www.arcanum.com/ro/online-kiadvanyok/Csanki-sanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/> - accesat în 23 iunie 2022

1479 Castellum Waradya (Várad, Tót-Várad, Vărădia), la nord de Mureș:

1. Waradia (oppidum)
2. Nagkewesd – Găvojdia Mare
3. Kyskewesd – Găvojdia Mica
4. Zylas
5. Dombawycza–Dumbrăvița, vecină Kaproncza (Căpruța)
6. Gywlathy (Gywlathew) – Julița (Gyulató)
7. Thys (Thywys)
8. Kapolnasgywla – împreună cu Kápolnás-Gyulával
9. Brwkan (Bryakay)
10. Megyesth (Nyegesth)
11. Kakaro
12. Banya
13. Silesthe (Sylysthe, Sylesthe) - Săliște
14. Mwsa
15. Lwpefalwa - Lupești
16. Wlma
17. Chaba
18. Polyana (Polyna)
19. Zarwassag (Zarwasag) - Soroșag
20. Felsesekas (Fewlsezekas) – Secașul de Jos
21. Alsosekas (Alsozekas) – Secașul de Sus
22. Symanocz (Symanowcz)
23. Brathasthynathya (Bratsynathya)
24. Schlatyna (Slathyna)
25. Felsemwsa
26. Halalos (Hălăliș)
27. Wama - Vinești
28. Werthethke
29. Wylmesth
30. Alsobrwma (Alsobanya), Felsebrwma

31. Pernyfalwa (Pernyefalwa) - Pârnești
32. Stherkowannya (Sterkowanya)
33. Ryncsor (Rewesor)
34. Thysfaza (Thyzafalwa)
35. Wlmafalwa (Wyllenfalwa)
36. Galsa
37. Awas
38. Zombro (Zwmbro)
39. Czygwł (Czypol)
40. Themesesth – Temeșești
41. Gozewmya (Gozawamya)
42. Zawasim (Zawasyn) – Săvârșin
43. Ohaba
44. Kewes (între Symanowcz și Brathasynathya) - Cuiăș
45. Brathesth (între Alsobrwma și Pernyefalwa?)

Anexa 3 - Dicționar de termeni

fl. - florin - a fost moneda Sfântului Imperiu Roman, a Imperiului Austriac, iar apoi a Imperiului Austro-Ungar din 1754, până la înlocuirea sa, în 1892, cu *Coroana austro-ungară*, odată cu adoptarea *etalonului-aur*.

cr.- creițar - 1 florin austro-ungar = 60 de creițari (în germană *Kreuzer*, în maghiară *krajcár*). Din 1857, 1 florin = 100 creițari.

iugăr - un iugăr=0,5775 ha (~1600 st²)

stânjen² – un st²=3,6 m²

măsura de Pojon – la cereale=550-600 st² (~2000 m²)

sesie – lot de pământ, asupra căruia țăranul dependent avea drept de posesie în schimbul rentei către stăpânul feudal și care putea fi transmis ereditar. *În cazul comitatului Arad o sesie iobăgească pe baza reglementării urbariale din 1771 se compunea din 2 măsuri de Pojon intravilan, de arături (1100 stânjeni pătrați) și circa 10 iugăre de fânețe la care în unele sate erau adaugate vii și pruniște.*

(Fânețele erau exprimate în „zile de coasă”, o zi de coasă era suprafața ce putea fi cosită de un om într-o zi, adică între 800-1200 stânjeni pătrați)

predie (praedia) – teren nelocuit, folosit mai mult ca fânețe și pășuni; fermă.

Anexa 4 - Traduceri

Anexa 4.1.

1479. april 17-én ¹³⁵⁾ Noi, prin harul lui Dumnezeu Mathias, Regele Ungariei, Boemiei etc. Îndemnăm amintirii tenorul rugăciunilor, prin care se cuvine să exprimăm tuturor, că minunatul nostru credincios Iob de Gara a fost numit personal înaintea noastră, în mod deliberat, de bunăvoie și deschis, a mărturisit în acest fel, că el însuși, aranjând unele dintre nevoile sale grele pentru constrângerea prezentă, mai ales că însuși Iob de Gara în a opta zi a sărbătorii Sfântului Arhanghel Mihail, tocmai recent a sărbătorit, (contra et adversus?) Cuviosului domn Nicolae, episcop al bisericii Waciensi, într-un anumit caz împotriva lui Iob de Gara a fost judecat prin lege și ordine de drept, și până când ocuparea proprietății sale a fost condamnată; va trebui să distrugă(să dea) în sfârșit câteva castele proprii Zadya și Waradya în Orodi și Sarad în Themesia. De asemenea, orașul Zadya cu toate posesiunile Thys Felsekapolnas Alsokapolnas Bogorfalwa Zwmaryn- falwa Balthanagra Chernee Zabolath Kecze falwa Also- thalmagh Felsethalmag Weresmarth Zygethfew Selle și Maryan în numitul district Orodienși, aparțin castelului menționat Zadya. Din nou, în mod similar, orașul Waradya (nec non – nici nu?) posesiunile Nagkewesd Kyskewesd Zyla Dombawycza Gywlathy Thys Kapolnasgywla Brwkan Megyesth Kakaro Banya Silesthe Mwsa **Lwpefalwa** Wlma Chaba Polyana Zarwassag Felsesekas Alsosekas Symanocz Brathasthynatya Sclathyna Felsemwsa Halalos Wama Werthethke Wylmesth Alsobrwma Pernyfalwa Stherkowanynya Ryncsor Thysfaza Wlmfalwa Galsa Awas Zombro Czygwł Themesesth Gozewmya Zawasim Ohaba și Kewes în același Orodienși la sus-numitul castel Waradya, pe lângă posesiunile dorosma Banfalwa Gyekentho și

---

¹³⁵⁾ Pesty Frigyes, 1882, *Krassó vármegye története*, pp. 448-450.

Zenthmyhal din Chongradiensi, de asemenea, orașul Sarad (nec non – nici nu?) posesiunile Chenew Zephel Fywfalva Iwanfalwa Wyzes Alsobathy Felsebathy Leweles Bekatho Darwas Chebeth Ethwepysky Nadasd Kerthwelyes și Kyrwyzassa a numitului castel Sarad din disricitul Themesiensis și posesiunile lui Zenthmyklos și Aban în Chanadiensis, chiar și orașul Weczel (nec non – nici nu?) posesiunile Weczelthew (hydegfa?) Balamer Kalemar și Herman și jumătate în posesia lui Nemethy aflate în părțile hwnyad locuite și unindu-se în toate orașele și posesiunile orașelor și părților din județele Transilvaniei în care locuiesc și se învecinează împreună cu toate posesiunile lor, din profiturile și anexele județelor Transilvaniei, și anume: terenuri arabile și necultivate de ieșiri de apă. În general, însă, integritatea oricăror interese sub orice nume pe care îl numiți orașele Adipsa Castella, orașele, posesiunile și porțiunile posesionale respectând drepturile spectatorilor și datornicilor, sub aceleași adevărate scopuri și străvechi limite, pe care același Iob de Gara și predecesorii săi din vechime le ținuseră și le posedaseră împreună cu patronajul bisericilor și al impozitelor din vechime. aceleași orașe și posesiuni, sau una dintre ele solicitată de obicei de la Magnificul Nicholas Banfy din Lyndwa, Contele nostru (posoniensis?), și Jacobo Banfy, fratele său trupesc, și tuturor moștenitorilor și posterității sale, atât pentru dragostea fraternă, cât și pentru complezența prietenească, de același Nicholas Banfy pentru multe dintre activitățile sale de afaceri arătate lui și pentru viitor să fie date pentru **patru mii de florini de aur curat** de greutate adevărată și dreaptă. Prin lege, întotdeauna și irevocabil, să fie considerat a fi stăpânit în mod egal și a nu avea nimic în privința drepturilor sau a proprietății asupra proprietății și a proprietății pentru el și moștenitorii săi, castele, orașele, posesiunile și părțile menționate mai sus pe care le-ar fi avut până acum, sau spera să le aibă în viitor, să le fi transferat toate în drepturile depline ale amintirilor Nicholas și Jacobo Banfy și ale posterității lor. S-a pus o astfel de condiție încât, dacă prin decret divin prin voința căruia toate lucrurile

sunt guvernate, menționații Nicolas și James Banfy ar trebui să plece din această zi fără mângâierea moștenitorilor lor din nou sus-numitul Job de Gara și moștenitorii săi, toți ar fi trebuit să coboare și să se încredințeze asupra faptei aceia, ale noastre, la care a fost aplicat sigiliul nostru autentic, prin mărturia și vigoarea scrisorilor. Dată la Budapesta în sâmbăta următoare, în octava sărbătorii Domnului, în anul aceluiași an **o mie patru sute șaptezeci și nouă**. În anul domniei noastre a Ungariei anul douăzeci și doi al Boemiei. (Mátyás király 1483. évi átiratából, 342. sz. alatt.)

Anexa 4.2.

1479. július 21-én.¹³⁶⁾

Capitolul Bisericii din Albensis este să cunoască prezentul și viitorul prezentului tuturor credincioșilor creștini. După cunoștințele despre toate acestea, dorim să ajungem la o serie de Scrisori introductive și statutare ale Grației Domnului Lord Mathias, Regele Ungariei al Boemiei etc. În timp ce ne vorbeam la preceptorul prea milostiv stăpân, am primit cu mare cinste în aceste cuvinte pe Mathias, prin harul lui Dumnezeu, regele Ungariei al Boemiei etc. la capitolul nostru credincios al Bisericii din Albensis. Salutări și har ni se spune în persoana magnificului nostru credincios Nicolai Banfy de Lyndwa Conteale nostru (posoniensis?) de Egregy, Jacobi Banfy, fratele aceluiași frate trupesc, așa cum ei înșiși au fost chemați în stăpânirea aceluiași castel și oraș Waradya, și erau obișnuți să fie strânși de acolo.

Asemenea peste Naghkewesd Kyskewesd Zylas Dombawycza Gywlathew Thywys Kapolnasgywla Bryakay Nyegesth Kakaro Banya Sylysthe Mwsa **Lwpefalwa (Lupești)** Wlma Chaba Polyna Zarwasag Fewlsezekas Alsozekas Symanowcz Brathesth Brathasynathya Slathyna Felsemwsa Halalos Wama Werthethke Wylmesth Alsobrwma Felsebrwma Pernyefalwa Sterkowanya Rewesor Thyzafalwa Wylfenfalwa Galsa Awas Zombro Czypol

---

¹³⁶⁾ Ibidem, pp. 450-453.

Themesesth Gozawamya Zawasyn Ohaba și Kewes în comitatul Orodiensi alăturat castelului menționat mai sus și orașului Waradya aparținând din vechime. Asemenea, în stăpânirea unui alt fort și oraș Zadya numit Tributi, în același mod se obișnuia să fie solicitări, (nec non – nici nu?) pentru posesiunile Felsekapolnas Alsokapolnas Thywys Bogwryefalwa Zwmarynfalva Balthanegre Chernel Ohaba Zaldobagb Gethefalwa Alsothalmonya Weresmarth Zygethfew Maryan Tributuque obișnuit cerute, precum și Selle și Felsethalmonya, așa numite la castelul menționat mai sus și orașul Zadya, de vechii locuitori, în același mod ca în comitatul menționat mai sus Orodiensi, exponenți devotați ei înșiși dorind legitim să intre în mod legitim prin donația și promisiunea legală a magnificului Job de Gara cu drept deplin de perpetuitate. După care ordonăm cu fermitate fidelitatea ta, pentru ca să-ți trimiți un om ca martor credibil în prezent Johannes Pathochy de Tregd sau Acacius de Kezy, sau Johannes de Bak (sin?) Blasius de Zenthmyklos sew (croitor?) Nicolaus Symonfy de Ellefalva sau Nicholas Rawazdy de Azzonlaka (newe?) Ladislaus Bessenyaw de Zenthdemether Alys În absența omului nostru la fața castelelor și orașelor menționate mai sus numite Zadya și Waradya, iar obiceiurile tributurilor să fie impuse acolo; în comitatul Orodiensi, chemând în mod legitim la toți cei vecini învecinați și aceiași și a acelorași persoane din acesta și în același timp împreună cu toate interesele și pertinența acestuia, tot ceea ce ține de același și același aparținând în mod legitim exponenților mai sus menționați și moștenitorii lor, la toate cele de mai sus, cu titlul de perpetuitate ce le revine să fie posedat și să fie avut; să dea un motiv competent pentru refuzul lor. Iar apoi, o serie de Introducere și Statute de acest fel, cu numele contrariilor și ale invitaților, dacă sunt vecini și căpetenii care vor lua parte la decretul menționat mai sus, și să-i scrie cu fidelitate prezența noastră personală, deci ca va fi urgentat și atribuit de termen. Dat la Bude luni, a opta zi a praznicului Prea Bindecuvântat Trup al lui Hristos, în anul Domnului nostru o mie patru sute șaptezeci și nouă. Noi, așadar, vrând să ne

supunem poruncilor domnului nostru Rege, ca să fim legați împreună cu sus-zisul Acacio de Kezy, omul său Regiunea, cinstitul nostru stăpân, Michaelem de Alba, asociatul și canonicul nostru, să împlinim cele de mai sus. decret după cum am trimis mărturia noastră credibilă. care în cele din urmă s-a întors la noi de acolo și ne-a raportat într-o manieră uniformă. Cum ei, la sărbătoarea vizitei noastre a Sfintei Fecioare Maria, tocmai trecut și în cerul imediat care a urmat, au fost chemați mai întâi să facă acest lucru de prevederile fortului și orașului Waradya și de obiceiurile care trebuiau adunate acolo.

Asemenea, posesiile Naghkewesd Kyskewesd Zylas Dombawycza Gywlathew Thywys Kapolnasgywla Bryakan Nyegyesth Kakaro Banya Sylysthe Mwsa **Lwpefalwa (Ma Lupest)** Wlma Ohaba Polyna Zarwasagh Felsezekas Alsozekas Simanocz Brathest Brathasynathya Zlathyna Fewlsemwsa Halalos Wama Werthethke Wylynesth Alsobrwma Felsebrwma Pernyefalwa Stherkowanya Rewesor Thyzafalwa Wylfenfalwa Galsa Awas Zombro Czygwł Themesesth Gozawymja Zawasyn Ohaba și Kewes numite în totalitate în comitatul Orodienși învecinat cu castelul menționat mai sus și orașul Waradya de la vechii locuitori, apoi al unui alt fort și oraș numit Zadya iar tributele se obișnuiau să fie cerute și din același loc, (nec non – nici nu?) posesiunile Felsekapolnas Thywys Bwggwryefalwa Zwmarynfalwa Balthanegre Chernel Ohaba Zaldobagh Gethfalwa Alsothalmonya Weresmarth Zygethfew Maryan Tributique iar Seile și Felsethalmonya erau obișnuite să fie solicitate acolo, numite așa din vechiul castel și orașul Zadya în comitatul menționat mai sus Orodienși, învecinat cu părțile îndepărtate ale aceluiași, adică venerabilul și religios frate Emeric stareț de Bwch și nobililor Thomas de Fornas, Matteo Kardws din Belmegyer, castelanul și funcționarii Egregy Sebastian Ebraran și Benedict fratele lui Gerla din orașul Kaproncza, numiți de Benedict Bekes din Endred Stephen și Grigory Mako din Makofalwa, Albert cel învățat a lui Farkdya și Michaele de Bwswan fiind în mod legitim chemat acolo și prezent, mai

sus-numitul om Kegius, în mărturia noastră de față, îi introdusese în stăpânirea aceluiași și a lor pe magnificul Nicolas Banfy din Lyndwa și pe excelentul James, fratele aceluiași, carnal și după ce au hotărât și au încredințat aceleași și aceleași împreună tuturor propriilor lor interese și chestiunilor ce țin de ele și celor ce aparțin în mod legitim aceluiași și moștenitorii lor, tuturor, sus-menționați, cu titlul de perpetuitate ce le revine, să fie posedat și a fi avut nicidecum cu totul contradictoriu, totuși arătând în zilele legitime, după obiceiul regatului, în același chip întârziere la desen. În amintirea acestei împrejurări, ne-am gândit că privilegiile noastre actuale, în așteptare și întărite autentic de protecția sigiliului nostru major, ar trebui să le fie acordate în a douăzecea zi de introducere și Statut. În anul mai sus spus domniei noastre. Venerabililor și cinstiților stăpâni, domnului prelatul nostru Gregorio de Bathya Lectore. Nicolae, doctorul decretelor, fiind ales și confirmat de Tininiensi Cantore Petro de Sary, Custode, Egidio de Alba și Ștefan de Nagh Thvvr decan al bisericii noastre. (Mátyás király 1483. évi leveléből 342. sz. alatt.)

Anexa 4.3.

1483. februar 26-án. ¹³⁷⁾ Prin harul lui Dumnezeu, Mathias Regele Ungariei, lăudăm amintirea tenorului cadourilor semnificative care vor fi de ajutor tuturor. Pe care credinciosul nostru Magnific Nicholas Banfy de Lyndwa, (comes posoniensis nostrum- Conte de Akron?), venind în vedere, le-a prezentat și ne-a prezentat vreo două scrisori, una sub sigiliul nostru, pe care le folosim în cazul Judecătorilor în același pargameno întocmit clar prin mijlocirea lui, Magnificul Iob de Gara în timp ce a fost mușcat de unele dintre nevoile sale dificile declarate de scrisorile noastre prin amenajarea unora dintre propriile sate Zadya și Waradya în Orodiansi și Sarad în Themesiensis. Orașul Zadya și toate posesiunile Thys Fewlsewkapolnas,

---

¹³⁷⁾ Ibidem, pp. 458-460.

Alsokapolnas Bogorfalwa Zwmarynfalwa Balthanagra Chernec Zalobath Keczefalwa Alsothalmagh Felsetthalmagh Weresmarth Zygethfew Selle și Maryan din districtul Orodienși din care Zadya aparține. De asemenea Waradya (nec non – nici nu?) posesiunile Naghkewesd Kyskewesd Zylas Dombawycza Gywlathy Thys Kapolnasgyula Brwkan Megyesth Kakaro Banya Sylesthe Mwsa **Lwpefalwa** Wlma Chaba Polyana Zarwassag (Ma Szorosság) Felsewsekas Alsosekas Sÿmanowcz Brathasthynathya Sclathyna Felsemwsa Halalos (Ma Halalis a Maros mellet) Wama (Ma Vinnyesty) Werthethke Wylmesth Alsobanya Pernyfalwa Stherkowanya Ryncsor Thysfaza Wlmafalwa Galsa Awas Zwmbro Czygwł Themesesth Gozewmya Zwasym Ohaba și Kewes, la fel din districtul Orodienși precum castelul Waradya, în plus posesiunile Dorosma Banfalwa Gyekentho și Zenthmyhal în Chongradienși. La fel castelul din orașul Sarad (nec non – nici nu?) posesiunile Chenew Zephel Fywfalwa Ivanfalwa Wyzes Alsobathy Felsebathy Leweles Bekathow Darwas Chebeth Ethwepysky Nadasd și Kyrwyzasa ale numitului mai sus castel Sarad din districtul Themesienși și posesiunile Zenthmÿklos și Aban în Chanadienși, sigur orașul Weczal (nec non – nici nu?) posesiunile Weczalthew Hydegfa Balamer Kalemar și Herman numite și jumătate din posesiunea lui Nemethy numiți de Hwnyad din părțile Comitatelor Transilvaniei existente sub anumite condiții și mai clar exprimate în articolele de mai jos în tenorul scrisorilor noastre, se stabilește că **a vândut și atribuit lui Nicholas Banfy, la fel și fratelui său trupesc, mai sus menționați Nicholas Banfy și James Banfy pentru patru mii de florini de aur în perpetuitate.** Celălalt capitol al bisericii din Albensis despre decretul legal a fost apoi emis sub sigiliul privilegiat al acestuia. Condiții subscrise, implorând Majestății noastre același Nicholas Banfy pentru numele lui și al numitului său frate, ca să avem aceleași litere valabile și acceptabile pentru noi sub sigiliul nostru major, pentru a oferi regalității noastre consimțământul cuvintelor emise și perpetuarea atât

demnita cât și de încuviințată. Tenorul primelor noastre scrisori este următorul.

(Lásd Mátyás király 1479, évi levelét 337. sz. alatt.)

Tenorul celuilalt capitol este cel al capitolului menționat. (Lásd az aradi káptalan 1479, évi jelentését 338. Sz. alatt.)

Noi, așadar, cererea amintitului Nicolas Banfy, întinsă prin bunăvoința Majestății Noastre Majestatea Regală de către acesta în modul menționat mai sus, a fost ascultată și admisă cu bunăvoință; inserată în măsura în care emană în mod corect și legitim, iar adevărul lor este susținută de faptul că acceptăm și aprobăm toate clauzele și articolele pentru conținutul lor, aprobăm și ratificăm și după ce le-am trimis spre vânzare prin abonament și asentiment de perpetuare și totuși atenți și considerați fidelitatea și slujirea fidelă a aceluiași Nicholas Banfy de către acesta față de coroana sfântă a împărăției noastre menționate mai sus; afișate și tipărite. Toate și toate drepturile noastre ca regalitate, dacă am avea în acele orașe, orașe, posesiuni, porțiuni și posesiuni și drepturi, nici vreo proprietate nici impozite și câmpuri necultivate, pajiști, pășuni, câmpii de ferestre, păduri, păduri, munți, văi, vii și promontorii de vii. Apele râurilor, iazurile, pescuitul, izvoarele de apă, mori și mori, în general, și integritatea oricăruia dintre interesele și proprietățile denumirii lor, sub numele adevăraților recoltatori și al strămoșilor menționați, Nicholas Banfy și James fratele său și moștenitorii și urmașii lor, ilustrul domn draga noastră parteneră Beatrice Reginus, am dat, și am conferit Nu, dăm și conferim. Avem dreptul de a poseda pentru totdeauna și irevocabil, de a poseda și de a avea, fără a prejudicia dreptul altuia, Sigiliul nostru secret, prin care folosim Iicx al Ungariei, semnat printr-o scrisoare de amenințare. Dat in Thata miercuri înainte de duminica Oculjului. În anul Domnului nostru **o mie patru sute optzeci și trei** din domnia Ungariei noastre În al douăzeci și șaselea, iar Boemia în al XIV-lea.

Anexa 4.4.

XIV. LOCALITĂȚI ÎN COMITATUL ARAD ¹³⁸⁾. În aceeași zonă, care are astăzi 122 de așezări, în județul medieval Arad (Astăzi sunt 271 de așezări în Arad) se află 437 de sate și Câmpia Mare, 2 orașe și 12 orașe târg, deci un total de 451 de așezări aliniate. Poate că nu toate au stat în același timp, dar numărul lor a variat oricum între 300 și 400; Astfel, pe vremea huniadienilor (Csánki, I. 760-782), în Arad existau 9 castele, 10 orașe și 382 de localități. De asemenea, este adevărat că locurile de pe frontiere, alternativ, se numărau pentru un județ sau altul; dar nu vedem o modificare semnificativă a acestei sume chiar dacă punem numărul unor astfel de locuri precare la 30-40, deoarece, din cauza indicării inexacte a diplomelor, am scris niște locuri din Arad în favoarea unui alt județ vecin. Probabil, însă, tot județul nu avea mai mulți locuitori decât singurul oraș Arad de astăzi; satele constau uneori din doar 5-6 case și cu greu ne putem aștepta la mai mult de 50 de locuitori pentru un sat, la peste 500 pentru un oraș-târg și la peste 5.000 pentru un oraș. Astfel, în toată zona locuiau aproximativ 40.000-50.000 de oameni; aproximativ 1/8 din populația actuală. Fiind atât de mici, nu numai satele de pe linia Mureșului și zona rurală de deal de sud-vest, ci și micile văi laterale care coboară pe creasta Makrei și Hegyes spre est, satele și așezările se puteau întâlni. În incinta mai mare stăteau un judecător și un consiliu; totuși, cele mai mici erau administrate ocazional din moșia la care erau intacte. Pe harta medievală atașată a județului Aradvár mi s-a cerut să indice principalele locuri, a căror localizare am putut-o stabili complet sau aproximativ; și descriu mandatul în istoria familiilor. În comparație, mă voi limita aici la o listă alfabetică a satelor.

---

¹³⁸⁾ Márki Sándor, 1892, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, p. 190.

Anexa 5

Decedați sau dispăruți în al doilea război mondial (23).

a) pe crucea din curtea bisericii noi

LUPUȚ SOLOMON	LUPUȚ IONEL
LUPUȚ ARON	BĂȘCĂRĂU ACHIM
LUPUȚ ALEXANDRU	STĂNILĂ NICOLAE
BANE GHERASIM	GABOR DUMITRU
MARC TRANDAFIR	DRAGALINA FLOREA
SIBII IOAN	
SERE DIONISIE	

b) pomelnic la biserică

Gherasim	Valeriu
Solomon	Sabin
Dionisie	Ioan
Aron	Nicolae
Alexandru	Ionel
Trandafir	Medrea
Ioan	Gheorghe
Florea	Ionel
Vasile	Dumitru
Ioan	Vasile
Achim	Ioan
	Ursu

Decedați sau dispăruți în primul război mondial (38).

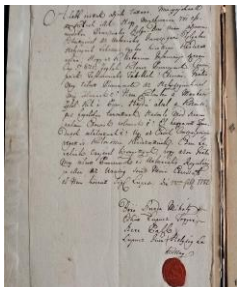
a) pomelnic la biserică

Gheorghe	Rusalin	Gheorghe
Gheorghe	Aurel	Filimon
Pavel	Giuca	Pera
Ionuț	Maxim	Ioan
Pavel	Alexandru	Achim
Florea	Toma	Iosif
Matei	Ioan	Florea
Sente	Isidor	Maxim
Irimie	Ioan	Toma
Iosif	Milente	Ioan
Achim	Alexandru	Romulus
Traian	Partenie	Gheorghe
Iosif	Maxim	

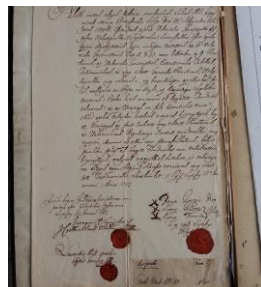
Anexa 6

1778

1782

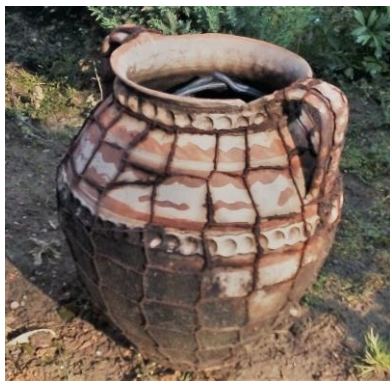

1785

Bibliografie consultată

1. Alexandru Roz, 1978, *Aradul în timpul primului război mondial* - Ziridava X
2. Alexandru Roz, Kovách Géza, 1997, *Dicționarul istoric al localităților din Județul Arad*, Editura UVVG Arad
3. Ana Ilea, Ioan Popovici, 1978, *Rășcoala lui Horia, Cloșca și Crișan în Comitatul Arad* (Ziridava X)
4. Augustin Mureșan, Ioan Popovici, 2009, *Sigilii sătești și comunale din comitatul Arad și împrejurimi – secolele XVII-XIX*, Arad
5. Biserica și Școala, (1912 nr.10, 1914 nr.37, 1926 nr.31, 1929 nr.15, 1938 nr.24, 1940 nr.37, 1941-nr.34, 1942-nr.3); (1901 nr.24, 1902 nr.31, 1903 nr.28, 1911 nr.38, 1928 nr.52)
https://documente.bcuciluj.ro/web/bibdigit/periodice/biserica_sicola/ - accesat în 23 iunie 2022
6. C.Martinovici, N.Istrati, 1921, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj
7. Coriolan Suci, 1967, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania, vol.I, literele A-N*, Editura Academiei RSR
8. Complexul Muzeal Arad, *Colecția Tomuția, Registrul parohial de stare civilă din perioada 1896-1929* (nr.inv.10519)
9. Dan Demșea, 2011, *Date genealogice și istorico-documentare referitoare la familia învățătorului și preotului Ioan Silviu Tomuția din Lupești-Arad, (1889-1971)*, Administrație românească arădeană; Studii și comunicări, vol. II
10. *Defileul Mureșului Inferior - Album de prezentare*, 2012 (II.3. Vărădia de Mureș), Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” - Proiect cofinanțat din Fondul European de Dezvoltare Regională
11. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Registrul parohial de stare civilă Lupești (1874-1896)*, inv.1
12. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Registrul caselor din Lupești 1896*, inv.87/6

13. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Volume cu schițe de campanie Lupești 1896*, inv.86/6
14. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Secțiuni cadastrale Lupești 1855*, inv.86/5
15. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Comitetul Raional P.M.R. Lipova 1950-1968*, inv.1105
16. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Conscripții urbariale – Lupești, Prefectura Județului Arad 1737-1950, Sfatul Popular al regiunii Arad*.
17. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Primăria Comunei Vărădia 1951-1968*, inv.729
18. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Reforma agrară din 1921, la Lupești*, inv. 86/3 nr.ord. 89
19. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Primăria Comunei Vărădia 1939-1950*, inv.728
20. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, *Sfatul Popular al Comunei Lupești (1956-1967)*, inv.730
21. Dr. Gaal Jenő, 1898, *Arad közigazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása*, Arad (Descrierea stării economiei, administrației și învățământului public din Arad)
22. Elek Fényes, 1851, *Magyarország geographiá szótára, vol III*, Pesta (*Dicționar de geografie a Ungariei*)
23. Eugen Ghiță, 2011, *Aspecte privind organizarea administrativ-teritorială și instituțională a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea - Administrație românească arădeană –Studii și comunicări*, vol. II)
24. George Manea, 1978, *George Popa de Teiuș (1824-1867) – Ziridava X*
25. Geza Kovach, 1987, *Conscripția satelor arădene în 1828 – Ziridava XV-XVI*
26. Gheorghe Ciuhandu, 2005, *Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice politice ulterioare*, Timișoara
27. Gheorghe Hodrea, 2014, *Dăruiri de clopote parohiilor ortodoxe române din Episcopia Aradului - Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana Volumul IX*

28. Horia Truță, 2010, *Învățământul primar arădean, în primii ani de administrație românească (1919-1925)*, Culegere de studii și comunicări, „Vasile Goldiș” University Press Arad
29. Ioan Biriș, 2017, *Nadăș, Țara Zarandului, județul Arad (monografie)*, Arad
30. Kehrer Károly, 1910, *Aradváregye és Arad sz. kir. város – népoktatásügye 1885-1910-ig. (Județul Arad și Arad - educația publică în perioada 1885-1910)*
31. László Sebök, 2005, *Az 1869 évi népszámlálás vallási adatai (Date religioase de la recensământul din 1869)*, Budapesta – <https://adt.arcanum.com/> National Széchényi Library - Hungarian Electronic Library
32. Lucian Ienășescu, 2010, *Așezăminte culturale rurale din interbelicul arădean – Administrație românească arădeană – Studii și comunicări, vol. I*
33. Márki Sándor, 1892, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, Arad - *Istoria obiceiturilor arădene și a orașului regal liber Arad*
13. Márki Sándor, 1895, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, Arad (*Márki Sándor - Istoria obiceiturilor arădene și a orașului regal liber Arad*)
34. Monitorul oficial (învățământ), 26 iulie 1924, 177/3 august 1948, 62/13 mai 1968, 113/26 dec. 1978
35. Nicolae Roșuț, 1978, *Legăturile Aradului cu România între anii 1800-1918* (Ziridava X)
36. Pavel Marcu, 1975, *Monografia satului Lupești*, manuscris
37. Pavel Vesa, 2008, *Clerici cărturari arădeni de altă dată – (51. Preotul-învățător Ioan Silviu Tomuția din Lupești (1889-1971))*
38. Pesty Frigyes, 1864, *Helynévgyűjteménye 1864–1865 székelyföld és térsége (Culegere de toponime 1864–1865 Ținutul Secuiesc și regiunea sa)*
39. Pesty Frigyes, 1882, *Krassó vármegye története. III. (Oclevéltár)*, Budapest - *Istoria județului Caraș. III. (Arhiva documentelor)*

40. Petru Nicolae Cuvineanu, 2020, *Căile Ferate Forestiere care au funcționat în Județul Arad*, Arad
41. *Recensământul general al populației din 1930, vol. II (neam, limbă maternă, religie)*, St.Louis
42. Sebastian-Dragoș Bunghez, 2020, *Județul Arad în anul 1919 – Administrația română arădeană*, volumul XV
43. Somogyi Gyula, 1913, *Arad sz. kir. város és Aradvarmegye községséinek leírása*, Arad (*Descrierea orașului Arad și a localităților județului Arad*)
44. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, 2021, *Dicționarul istoric al localităților din Județul Arad III. Comunele Județului Arad*, Arad
45. Szabó Attila, 2003, *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára*, <https://www.arcanum.com/ro/online.../lupesti/-DA5/...> (*Dicționarul istoric și administrativ al localităților din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*)
46. Școala Gimnazială Vărădia de Mureș, 2022, *Arhiva școlii din Lupești*
47. Traian Mager, 2017, *Ținutul Hălmagiului (monografie)*, Editura ”Corint Books București”
48. V.Popeangă, 1974, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului, 1721-1821*, Arad
49. V.Popeangă, 1979, *Școala Românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Timișoara
50. V.Popeangă, 1976, *Școala Românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad
51. Vasile Brăiloiu, 2008, *Monografia satului Prunișor, județul Arad*, Editura ”Viața Arădeană”
52. Victor Bleahu, 2011, *Monografia orașului Lipova*

Lupești, județul Arad – contribuții monografice

Lupești, județul Arad – contribuții monografice

